ERDÉLYI JOGÉLET

III. FOLYAM | VII. ÉVFOLYAM | 2026 | 03.

KIADJA:

SAPIENTIA
ERDÉLYI MAGYAR
TUDOMÁNYEGYETEM

SCIENTIA KIADÓ

Szerkesztőbizottság
Dr. Csák Csilla egyetemi tanár (ME ÁJK)
Dr. Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)
Dr. Nagy Csongor István egyetemi tanár (SZTE ÁJK)
Dr. Nótári Tamás egyetemi tanár (Sapientia EMTE JTI)
Dr. Papp Tekla egyetemi tanár (NKE)
Dr. Szabó István egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Dr. Szalayné Sándor Erzsébet egyetemi tanár (PTE ÁJK)
Dr. Szikora Veronika egyetemi tanár (DE ÁJK)
Dr. Veress Emőd egyetemi tanár (Sapientia EMTE JTI és ME ÁJK)
Dr. Vékás Lajos akadémikus, professor emeritus (ELTE ÁJK)
Szakterületi felelős szerkesztők:
Dr. Fazakas Zoltán József (kisebbségi jog, jogtörténet), egyetemi docens (KRE ÁJK)
Dr. Fegyveresi Zsolt (kereskedelmi jog, jogtörténet), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Kádár Hunor (büntetőjog, büntető eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Kokoly Zsolt (európai jog, médiajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Székely János (polgári jog, polgári eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Sztranyiczki Szilárd (polgári jog), egyetemi docens (Sapientia EMTE)
Dr. Vallasek Magdolna (munkajog) egyetemi docens (Sapientia EMTE)
Dr. Varga Attila (alkotmányjog, közigazgatási jog, kisebbségi jog), egyetemi docens (Sapientia EMTE)
A lapszámot szerkesztette:
Dr. Veress Emőd
Szerkesztőségi titkár:
Nagy Gellért
www.jogelet.ro

Készült
a Magyar Kormány
támogatásával

Társadalmi Kapcsolatokért
és Kultúráért Felelős Minisztérium

Bethlen Gábor
Alap

ISSN: 2734-6226 (nyomtatott)
ISSN: 2734-7095 (online)
ISSN-L: 2734-6226

TARTALOM

XXXI. POLGÁRI JOGOT OKTATÓK ORSZÁGOS TALÁLKOZÓJA

Barta Judit 7
Társasági részesedés, üzletrész, részvény a házastársi vagyonközösségben, avagy a társasági jog és a családjog találkozásának néhány érdekes joggyakorlati fejleménye

Farkas Csaba 20
Gondolatok a vezető tisztségviselő felelősségének köréből

Bihari Erika 33
Fenntarthatóság és beruházásvédelem metszéspontján: ESG-szempontok a nemzetközi beruházási egyezményekben

Kovács Krisztián 57
Bátrabb vélemények a digitális térben? A közösségi médiában megjelenő kommentek és a nyilvános diskurzus jogi határvonalai

TANULÁNYOK

Nótári Tamás 72
A longobárdoktól a longobárd jogig – nép, királyság és írott törvény Itáliában

Sipos Ferenc 89
Közösségi média és a büntetőjog

Nagy Gellért 103
Széles(edő) vitorlával a nemzetközi vizeken – az Európai Unió kizárólagos külső hatáskörének vizsgálata az Európai Unió Bíróságának esetgyakorlatában

Szabó Kriszta 123
Az erkölcs és büntetőjog kapcsolata: a fiatalkorúak büntethetőségének erkölcsi alapjai

RECENZIÓ

Veress Emőd 136
Horváth Attila: *A szovjet típusú diktatúra alkotmány- és jogtörténete Magyarországon*

CONTENTS

31st NATIONAL CONFERENCE OF CIVIL LAW PROFESSORS

Judit Barta 7
Corporate Interests, Business Quotas, and Shares within the Marital Community Property: Some Interesting Developments in Legal Practice at the Intersection of Company Law and Family Law

Csaba Farkas 20
Reflections on the Scope of an Executive Officer's Liability

Erika Bihari 33
Sustainability and Investment Protection: The Growing Role of ESG in International Investment Agreements

Krisztián Kovács 57
More Outspoken Opinions in the Digital Sphere? The Legal Boundaries of Comments on Social Media and Public Discourse

STUDIES

Tamás Nótári 72
From the Lombards to Lombard Law – People, Kingdom, and Written Law in Italy

Ferenc Sipos 89
Social Media and Criminal Law

Gellért Nagy 103
Navigating International Waters with a Broad(ening) Scope – An Examination of the European Union's Exclusive External Competence in the Case Law of the Court of Justice of the European Union

Kriszta Szabó 123
The Relationship between Morality and Criminal Law: The Moral Foundations of the Criminal Liability of Juveniles

REVIEW

Emőd Veress 136
Attila Horváth: A szovjet típusú diktatúra alkotmány- és jogtörténete Magyarországon

DOI: 10.47745/ERJOG.2026.03.01

BARTA JUDIT

Társasági részesedés, üzletrész, részvény a házastársi vagyonközösségben, avagy a társasági jog és a családjog találkozásának néhány érdekes joggyakorlati fejleménye

Corporate Interests, Business Quotas, and Shares within the Marital Community Property: Some Interesting Developments in Legal Practice at the Intersection of Company Law and Family Law

Abstract: Nowadays, it is not only the increasing frequency of divorce that must be taken into account but also the fact that, under market economy conditions, it has become increasingly common for the spouses' marital property to include corporate interests such as business quotas (membership interests) in limited liability companies or shares in companies. Consequently, the rules of both family law and company law must be applied in conjunction. Following the necessary clarification of several fundamental concepts, this paper presents a number of noteworthy examples of the interaction between family law and company law, highlighting that the intersection of these two fields raises a wide range of both doctrinal and practical challenges.

Keywords: marital community of property, corporate interest in the marital community property, transfer without the spouse's consent, ineffectiveness, damages

Összefoglaló: Napjainkban már nemcsak a gyakori válásokkal kell számolni, hanem azzal is, hogy a piacgazdasági viszonyok között egyre többször van a házastársi közös vagyonban társasági jogi részesedés, üzletrész, részvény. E körülmény következtében olyan komplex jogkérdések merülnek fel, amelyek megoldása a családjogi és a társasági jogi szabályozás együttes alkalmazását teszi szükségessé. A két jogterület eltérő szemlélete és szabályozási logikájának találkozása számos dogmatikai és gyakorlati problémát vet fel, nehézségeket, fordulatokat tartogatva, amelyek megoldása a jogalkalmazás számára is komoly kihívást jelent. Néhány alapvető fogalom szükségszerű tisztázását követően a családjog és a társasági jog[1] találkozásának néhány érdekes példáját ismertetjük, rámutatva és felhívva a figyelmet az aktuális joggyakorlati problémákra, és megvilágítva azt is, hogy egyes kérdések bár a társasági jog szempontjából egyértelműnek, mondhatni feketefehérnek tűnnek, a családjogi szabályozás, valamint az azt értelmező és továbbfejlesztő bírói gyakorlat fényében

1 Az egyszerűség érdekében a társasági jog alatt a Ptk. gazdasági társaságokra vonatkozó szabályait értjük, egyetértve Kisfaludi András professzorral, hogy a társasági jog *„szabályoz olyan alakulatokat is, amelyek nem minősülnek gazdasági társaságnak..., tehát a társasági jognak a gazdasági társaságok jogával való azonosítása a pozitív jog alapján nem helytálló"*. Kisfaludi, 2000, 3.

új árnyalatokkal, rétegekkel gazdagodnak, másfajta megítélést nyernek. A családjog és a társasági jog metszéspontjainak vizsgálata ezért nemcsak elméleti, hanem jelentős gyakorlati relevanciával is bír, ami indokolttá teszi a téma részletes jogirodalmi feldolgozását.

Kulcsszavak: házastársi vagyonközösség, társasági részesedés a házastársi közös vagyonban, házastárs hozzájárulása nélküli átruházás, hatálytalanság, kártérítés

1. Társasági részesedés, üzletrész, részvény a házastársi vagyonközösségben

Amennyiben a házastársak nem kötöttek egymással eltérő tartalmú házassági vagyonjogi szerződést, a házastársak között érvényesülő törvényes vagyonjogi rendszer a házastársi vagyonközösség. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) „A házastársi közös vagyon" címszó alatt, a 4:37. § (1) bekezdésében úgy rendelkezik, hogy házastársi vagyonközösség esetén[2] a házastársak közös vagyonába tartoznak azok a *vagyontárgyak*,[3] amelyeket a házastársak *a vagyonközösség fennállása alatt együtt vagy külön szereznek,* kivéve a külön vagyon tárgyait.

A „vagyontárgy" kifejezés törvényi használata felveti azon kérdést, hogy vajon bármelyik gazdasági társaságban a *közös vagyonból szerzett társasági részesedés, üzletrész, részvény* tekinthető-e családjogi szempontból vagyontárgynak, így beletartozhat-e a házastársi közös vagyonba?

A *társasági részesedés* kifejezést a Ptk. a kkt.-ra vonatkozó szabályok között használja, a társasági részesedés megszerzése házastársi vagyonközösség alapján[4] és a társasági részesedés átruházása címszó alatt,[5] és utóbbinál ad egyfajta meghatározást: a társasági részesedés tagsági jogviszonyon alapuló jogokból és kötelezettségekből áll.

Az üzletrész a törzsbetéthez kapcsolódó tagsági jogok és kötelezettségek összessége.[6]

Bár a Ptk. 3:213. § (1) bekezdése szerint *a részvény* a kibocsátó részvénytársaságban gyakorolható tagsági jogokat megtestesítő, névre szóló, névértékkel rendelkező, forgalomképes *értékpapír*, amely a Ptk. dologi jogi rendelkezései folytán dolognak minősül,

2 A Ptk. a törvényes vagyonjogi rendszerként a vagyonközösséget nevezi meg, ehelyett, a felek akaratából megjelenhet a közszerzeményi és a vagyonelkülönítési rendszer. A házastársak azonban úgy is rendelkezhetnek, hogy főszabályként továbbra is érvényesül közöttük a házastársi vagyonközösség, azonban a társasági jogi részesedés és a társasági tagsággal összefüggő aktív és passzív vagyongyarapodás, a hitelezők felé fennálló helytállási kötelezettség, illetve felelősség tekintetében kizárják a törvényes vagyonjogi rendszerből eredő szabályok alkalmazását. Lásd erről Bata 2017, 21–27.

3 Ptk. 8:1. § [Értelmező rendelkezések] (1) E törvény alkalmazásában 5. vagyontárgy: a dolog, a jog, a követelés.

4 Ptk. 3:141. §.

5 Ptk. 3:148. §.

6 Ptk. 3:164. §.

azonban a (2) bekezdés utal arra, hogy a tagsági jogok mellett vannak, lehetnek részvényest terhelő kötelezettségek is.

A társasági részesedés, üzletrész, részvény tehát nemcsak jogokat, hanem kötelezettségeket is magában foglal, összetettebb jogintézmény, mint a Ptk. által a vagyon fogalma alá besorolt dolog, jog, követelés.

A családjogi bírói gyakorlatban és a jogirodalomban is még az 1959-es Polgári Törvénykönyv[7] (a továbbiakban: rPtk.) hatálya alatt kikristályosodott az az álláspont, hogy a közös vagyonba nemcsak dolgok, hanem jogok, követelések, sőt kötelezettségek is beletartoznak,[8] amit a Ptk. 4:37. § (2) bekezdése egyértelműen megerősít.

Az, hogy a társasági részesedés, üzletrész, részvény mint vagyontárgy a közös vagyonhoz tartozik, ma már egyértelműen kifejezésre jut a Ptk. azon családjogi rendelkezései között, amelyek kifejezetten társasági jogi vonatkozásúak,[9] továbbá a társasági jog közkereseti társaságnál (a továbbiakban: kkt.), ez a betéti társaságnak (a továbbiakban: bt.) is háttérszabálya, és a korlátolt felelősségű társaságnál (a továbbiakban: kft.) megjelenő családjogi természetű szabályaiban.[10] A bírói gyakorlat évtizedek alatt formálódó eredményei és a szakirodalmi munkák sora építette ki az idevezető utat.[11] Megjegyezzük, hogy a részvénytársaságoknál a Ptk. nem tartalmaz házassági vagyonjogi rendelkezést.

Annak oka, hogy a jogalkotó a részvénytársaságokra vonatkozó szabályozás körében nem rendezte kifejezetten a házassági vagyonjogi kérdéseket, csupán feltételezhető. A háttérben egyaránt állhat az a körülmény, hogy a házassági vagyonjogi jogviták a gyakorlatban jellemzően kkt.-hez, bt.-hez és kft.-hez kapcsolódtak, ezért a jogalkotói figyelem elsősorban ezekre a társasági formákra irányult. Emellett szerepet játszhatott az is, hogy a részvényt a jogalkotó elsősorban dologi jogi megközelítésben kezelte, és kevésbé tekintette a társasági tagsági jogviszony sajátos megtestesítőjének.

A jogalkalmazási gyakorlat ugyanakkor azt mutatja, hogy a házastársi közös vagyon körébe nemcsak társasági részesedések, üzletrészek, hanem jelentős számban részvények is tartozhatnak. Ez nem csupán a nyilvánosan működő részvénytársaságok, hanem a zártkörűen működő részvénytársaságok által kibocsátott részvények esetében is előfordul. Utóbbi társasági forma sajátosságaira figyelemmel a részvények átruházása és a tagsági jogviszony személyes jellege számos tekintetben a korlátolt felelősségű társaság üzletrészéhez hasonló jogi helyzetet eredményezhet.[12] Mindezekre tekintettel indokolt lett volna, hogy a részvénytársaságokra vonatkozó szabályozás kifejezetten

7 A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény.

8 Lásd pl. Bírósági Határozatok 1998/5. sz., 233.

9 Ptk. 4:43. § (2) és (3) bek.; 4:48. §; 4:54. § (1) bek. b) pont; 4:61. § (3) bek. és 1/2022. (V. 30.) PK vélemény a házastársi közös vagyon megosztásának egyes kérdéseiről.

10 A Ptk. 3:141. §-a a kkt. szabályozása során külön kitér arra, hogy a társasági szerződés módosítása szükséges ahhoz, hogy a tag házastársa házastársi vagyonközösség vagy házastársi közös vagyon megosztása jogcímén a társaság tagjává váljon. A Ptk. 3:172. §-a az „Üzletrész a házastársi vagyonban" címet viseli.

11 BH1999. 553. I; EBH2000. 209. I; BDT2001. 542; BDT2005. 1124. *„A Legfelsőbb Bíróság számos eseti döntésében mutatott rá arra, hogy a házastársi közös vagyonhoz tartozik: b) a gazdasági társasági tag házastársnak a házassági életközösség alatt szerzett és az életközösség megszűnésekor is meglévő gazdasági társaságbeli részesedése…"* Csűri, 2008, 38. Lásd még: Csűri, 2016, 76; Kőrös, 2001, 3–18.

12 Győri Ítélőtábla Pf. 20.186/2013/4; Debreceni Ítélőtábla Pf. 20.275/2022/42.

rendezze a házassági vagyonjogi perben felmerülő részvényjogi kérdéseket. Ennek keretében célszerű lett volna kimondani, hogy a bíróság – a nem tag házastárs kérelmére – a Ptk. és az alapszabály részvényátruházásra vonatkozó rendelkezéseinek megfelelő alkalmazásával részvényt juttathat a nem részvényes házastárs részére, illetve hogy a házastársak a házastársi közös vagyon megosztásáról e rendelkezések figyelembevételével köthetnek megállapodást.

A Ptk. 4:37. § (4) bekezdése alapján ugyanakkor nem tartoznak a közös vagyonba azok a vagyontárgyak, terhek és tartozások, amelyek különvagyonnak minősülnek, ez vonatkozik a társasági részesedésre, üzletrészre, részvényre is.

2. A házastársak családjogi helytállási kötelezettsége mindkét házastárs betéti társaságbeli tagsága esetén

Az alábbiakban, két jogeseten keresztül azt szeretnénk bemutatni, hogy a társasági jogi szabályokat hogyan írják felül a családjogi rendelkezések, pontosabban az azoknak érvényt szerző bírói gyakorlat, erőteljesen érvényesítve azon elvet, hogy a házasság és vele a vagyonközösség ténylegesen és mindenben, így a javakban és tartozásokban is „közöset" jelent. Bár a jogeset még a rPtk., a 2006-os Társasági Törvény[13] (a továbbiakban: Gt.) és az 1952-es Családjogi Törvény (a továbbiakban: Csjt.)[14] hatálya alatt születtek, a kkt. és bt. beltagjának helytállási kötelezettségére és a házastársak között érvényesülő házastársi vagyonközösségre vonatkozó jogszabályi rendelkezések érdemben azóta sem változtak, a jelenleg hatályos jogszabályokkal azonos tartalmúak.

Az adott ügyben a házastársak mindketten korlátlan helytállásra voltak kötelesek a társasági vagyon által nem fedezett társasági tartozásokért. A felperes házastárs nagyobb társasági részesedéssel rendelkezett, emiatt nagyobb részben térítette meg a társaság vagyona által nem fedezett tartozásokat a társasági jogi szabályok alapján, mint az alperes házastárs. A felperes azonban megtérítési igénnyel lépett fel az alperessel szemben. Az alperes arra hivatkozott, hogy a társaság tartozása csak a társasági részesedése arányában terheli, ami 10%.[15] A Legfelsőbb Bíróság szerint, miután mindkét házastárs társasági részesedésének szerzése a közös vagyon terhére történt, ezért mindkét házastárs társasági részesedése közös vagyonnak minősül családi jogilag. A társaság tartozása a házastársi vagyonközösség fennállása alatt keletkezett, így a házastársak társasági részesedését terhelő tartozás is közös tartozás, amely a feleket egyenlő arányban terheli.[16]

A döntés konklúziója, hogy ha a tag házastársak társasági részesedése a közös vagyonból került megszerzésre, és az azt terhelő tartozás is a házassági életközösség alatt

13 A gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény.
14 A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény.
15 A Ptk. 3:88. § (2) bekezdése szerint a társaság nyeresége a tagokat vagyoni hozzájárulásuk arányában illeti meg, és a veszteséget is ilyen arányban kell viselniük.
16 Legfelsőbb Bíróság Gfv.IX.30.398/2009/5. számú határozata. Az ügyet ismerteti Bereczki, 2013, 103–105.

keletkezett, a családjogi bírói gyakorlat alapján, a házastársak egymás közti belső viszonyában nem a társasági jogi rendelkezések által meghatározott arányok szerint oszlik meg a társasági tartozás, hanem a családjogi szabályok szerinti egyenlő arányban.

A BH2006. 82.[17] szám alatt közzétett ügyben, ami a későbbi bírói ítélkezési gyakorlatnak is alapul szolgált,[18] a bíróság még az előbbieknél is markánsabban szerzett érvényt a családjogi szabályoknak, azon belül is a házassági vagyonjogi rendelkezéseknek.

Az E. bt. vagyona nem fedezte tartozásait, emiatt alperes házastársa, mint beltag, köteles volt saját vagyonával azért helytállni.[19] Sem a társasággal, sem a beltaggal szemben kezdeményezett végrehajtás nem vezetett eredményre. A bt. kültagja a beltag házastársa, a későbbi alperes volt. A társaság tartozásai a házassági életközösség és vagyonközösség fennállása alatt keletkeztek, a társaságot a házasfelek a házastársi közös vagyonból alapították. A társasági jogi szabályok szerint, hasonlóan a jelenlegi előírásokhoz, a beltag volt köteles helytállni a bt. vagyona által nem fedezett társasági tartozásokért, a kültagot ilyen helytállás nem terhelte, csak vagyoni betétjét volt köteles teljesíteni.

A felperes keresetében a tartozás és járulékai megfizetésére kérte kötelezni az alperest (kültag házastárs) a Csjt. házastársi vagyonközösségre vonatkozó szabályai alapján.

A Legfelsőbb Bíróság megalapozottnak látta az alperes marasztalását. Indokai szerint mind a beltag, mind a kültag házastárs társasági részesedése a házastársi vagyonközösséghez tartozik, ebből következőleg a beltag házastársat terhelő tartozás a házastársak Csjt. 27. §-ának (1) bekezdése szerinti *közös adósságának* minősül.

Ennek az alapja, hogy a kültag alperes – a Csjt. 30. §-ának (1) bekezdése szerint[20] – a társasági szerződés aláírásával nemcsak ahhoz járult hozzá, hogy a beltag házastárs a házastársi közös vagyon terhére vagyoni hozzájárulást bocsásson a bt. rendelkezésére, hanem magában foglalta annak a tudomásulvételét is, hogy ezzel a beltag házastárs a társaság tartozásaiért korlátlan „felelősséget" vállal.

A társasági szerződés közös megkötésének a ténye, a bíróság szerint, ugyanis mindkét házastárs esetében a vagyonközösség idejére a másik házastárs kötelezettségvállalásához való – a Csjt. 30. §-ának (1) bekezdése szerinti – kölcsönös hozzájárulás tényleges megadásának minősül.

A kültag házastárs családjogilag egyetemlegesen, a házastársi közös vagyonból rá eső rész erejéig felel a beltag házastársnak a betéti társaság vagyonával nem fedezett, mögöttes „felelősségén" alapuló tartozásáért.

17 Pfv. II.20.593/2005. számú döntés, előzmény a BDT2005. 1143. számon közzétett döntés.
18 Pl. a Pfv. 21.871/2010/4. számú (BH2012. 9.), a Pfv.II.21.735/2012/4. számú, a Pfv.I.20.877/2021/10. számú, a Pfv.I.20.869/2020/5. számú, a Pfv.II.21.085/2010/4. számú határozatok és Pécsi Ítélőtábla Pf. 20.249/2013/8. számú határozata.
19 Az akkori és a hatályos társasági jogi szabályok alapján is a bt. vagyona által nem fedezett társasági tartozásokért a beltag köteles korlátlanul helytállni.
20 A Csjt. 30. § (1) bekezdése a házastársak rendelkezési jogának gyakorlását a vagyonközösséghez tartozó tárgyak vonatkozásában a vagyonközösség fennállása alatt a házastársak „közös egyetértéséhez" kötötte, a (2) bekezdése megdönthető törvényes vélelmet állított fel arra vonatkozóan, hogy a házastársak bármelyikének a vagyonközösség fennállása alatt kötött, visszterhes ügyletét a másik házastárs hozzájárulásával kötött ügyletnek kellett tekinteni, kivéve, ha a másik házastárs a vélelmet megdöntötte.

Összegezve, a kifejlődött családjogi bírói gyakorlat alapján, az egyik házastárs kültagi és a másik házastárs beltagi részvételével működő betéti társaság vagyona által nem fedezett tartozásokért való helytállás nem kizárólag a társasági jogi szabályok alapján alakult és alakul jelenleg is, hanem azt a családjogi – jellemzően házassági vagyonjogi – szabályok is alakítják. A kültag házastárs felel a beltag házastárs tartozásaiért a közös vagyon reá eső része erejéig, méghozzá házastársával egyetemlegesen.

A Ptk. családjogi rendelkezései között nincs olyan, amely az ismertetett bírói gyakorlatra érdemben hatással lehetne, azaz változást idézne elő abban.

3. Házastársi közös vagyonba tartozó üzletrész, illetve egy részének átruházása[21]

A felperes és az I. rendű alperes házastársak voltak, a II. rendű alperes a felek gyermeke. A volt házastársak együttélésük alatt alapították a perbeli kft.-t. A társaságban az I. rendű alperes 96%-os 19 200 000 forint, a felperes 4%-os 800 000 forint névértékű, törzsbetéthez igazodó üzletrésszel rendelkezett. A házastársak között nem volt vitás a kft. üzletrészeinek közös vagyoni jellege.

Az I. rendű alperes 2014. január 15-én a felperes egyetértése nélkül ajándékozási szerződést kötött a II. rendű alperessel. A szerződésben foglalt nyilatkozatával az üzletrészét felosztotta, egy, a teljes üzletrészhez viszonyított 5%-os mértékű, 1 000 000 forint névértékű és egy, a teljes üzletrészhez viszonyított 91%-os mértékű, 18 200 000 forintos névértékű üzletrészre. Az így kialakított 5%-os üzletrészét a II. rendű alperesnek ajándékozta. A II. rendű alperes 2014. január 15-től a kft. tagja.

Az I. rendű alperes a 2014. szeptember 22-én kötött szerződéssel a perben nem álló másik gyermekének is 5%-os üzletrészt ajándékozott.

A felperes keresetében az alperesek között létrejött üzletrész ajándékozási szerződés semmisségének megállapítását és az eredeti állapot helyreállítását kérte. Arra hivatkozott, hogy az ajándékozási szerződés jogszabályba, a Csjt. 30. § (1) bekezdésébe ütközik, ezért a rPtk. 200. § (2) bekezdésének első fordulata alapján a szerződés, *mint jogszabályba ütköző, semmis*, mert a szerződés a közös vagyonba tartozó, egyik vagyonelemmel kapcsolatos rendelkezést tartalmaz, a felperes az üzletrész felosztásához és a kívülálló részére történő átruházáshoz nem járult hozzá. A felperes hivatkozott arra is, hogy a szerződés nyilvánvalóan sérti a jó erkölcsöt, mert a II. rendű alperes taggá válása folytán a felperes joggyakorlása ellehetetlenült, szavazati joga kiüresedett, a szerződéssel a társaságban fennálló tulajdoni és döntési viszonyok alapvetően megváltoztak. Az I. rendű alperest a szerződéskötésre az indította, hogy a társaság háromtagúvá válása esetén lehetőség van a felperes tagkizárására. A szerződéssel elérni kívánt

21 Kúria Pfv.II.21.794/2015/8. számú ítélete (BH2016. 280.), a Szegedi Ítélőtábla Pf.I.20.012/2015/6. számú ítélete és a Szegedi Törvényszék 1.P.20.964/2014/15. számú ítélete, lásd még Kúria tájékoztatóját a Pfv.II.21.794/2015. számú egyedi ügyről házastársi közös vagyonmegosztási perrel összefüggő kft. üzletrészfelosztás tárgyában és a 3167/2017. (VII. 6.) AB végzést.

cél az általánosan elfogadott erkölcsi normákat és szokásokat nyilvánvalóan sérti, a szerződés célja a házassági vagyonjogi perben a felperes vagyoni fedezetének elvonására és tagsági jogainak csorbítására irányult. A felperest saját gyermekével szembeni perindításra kényszeríti. I. rendű alperes valóban indítványozta felperessel szemben kizárási per indítását, amit a taggyűlés a II. rendű alperes tartózkodása mellett megszavazott. Felperes kereseti kérelmében mindenáron az eredeti állapot helyreállítására törekedett, nem vette figyelembe az árnyalt családjogi bírósági gyakorlatot.

Az alperesek ellenkérelmükben a kereset elutasítását kérték.

Az eljárt bíróságok a kereset alapján, elsődlegesen azt vizsgálták, és ez vált hangsúlyos kérdéssé, hogy a házastársi közös vagyonhoz tartozó üzletrész egy részének felperes hozzájárulása nélküli elajándékozása sérti-e a családjogi szabályokat, és annak mi a jogkövetkezménye, így csak másodlagosan foglalkoztak a társasági jogi szempontból relevánsabb kérdésekkel, a tagkizárás lehetőségét megteremtő üzletrészmegosztással, majd harmadik személynek történő juttatásával, a háromtagúvá válás érdekében.

A jogerős ítélet ellen a felperes terjesztett elő felülvizsgálati kérelmet, a Kúria azonban a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta.

A perben eldöntendő kérdés volt a Csjt., a Ptk. és a Gt. szabályainak együttes és mikénti alkalmazása, mivel a Gt. vonatkozó szabályai és adott esetben a társasági szerződés sem tiltotta a tag üzletrészének átruházását, illetve az üzletrész felosztását. Ezzel szemben a Csjt. szerint a vagyonközösség fennállásától a közös vagyon megosztásáig terjedő időben a közös vagyonba tartozó vagyontárgy elidegenítésére csak a házastársak közös egyetértésével kerülhetett sor.[22] A Csjt. a közös vagyonnal való rendelkezés jogát mindkét házastárs számára – a 30. §-ban meghatározott – korlátok között biztosította. A korlátozás időbeli hatálya a vagyonközösség tartamára és az életközösség megszűnésétől a közös vagyon megosztásáig terjedő időszakra szólt, tárgyi hatálya valamennyi közös aktív és passzív vagyontárgyra kiterjedt. A szabályozás fő célja pedig annak megakadályozása volt, hogy az egyik házastárs elvonhassa a családjogilag házastársi közös vagyonba tartozó vagyontárgyakat, így megkárosítva a másik házastársat.

Azonban a Csjt. a közös vagyonba tartozó vagyontárgynak a másik házastárs egyetértése nélküli ajándékozása, illetve átruházása jogkövetkezményeit sem a házastársak belső, sem pedig a házastársak és a szerződő harmadik személy közötti külső jogviszonyban nem rendezte. Ennek hiánya az ítélkezési gyakorlatban, az érintett vagyontárgy jellegétől, illetve a rendelkezés céljától függően, többféle megoldáshoz vezetett.[23]

A Kúria családjogi ügyekben ítélkező tanácsának a gyakorlata szerint, a nem szerződő házastárs egyetértése nélkül kötött szerződés önmagában, a korlátozott rendelkezési jog megsértése okán, a Csjt. alapján érvénytelenséget nem eredményez. A szerződés jogszabályba ütközése miatt tehát az ügylet semmissége a Ptk. 200. § (1) bekezdése alapján nem állapítható meg. A Kúria az ilyen ügyletnek a házastárssal

22 A közös vagyonba tartozó vagyontárgyakra vonatkozó jog osztatlanul, közösen illeti meg mindkét házastársat, ezért e vagyontárgyak tekintetében a rendelkezés joga is mindkét házastársat közösen illeti meg.

23 Lásd ehhez Kőrös, 2011, 1–6.

szembeni hatálytalanságát mondta ki a fedezetelvonó szerződés szabályai alapján. Az ügyletkötésben részt nem vett házastárs jogilag védett érdekének sérelmét és annak jogkövetkezményeit a házastársak belső viszonyában a megbízás nélküli ügyvitel Ptk. szerinti szabályai szerint ítélte meg.

Más bíróságok a Ptk. 200. § (2) bekezdése szerinti semmisség jogkövetkezményét alkalmazták.

Adott ügyben a Kúria ezt nem látta megállapíthatónak. Álláspontja szerint, a házastárs és a kft. közötti külső vagyoni viszonyokra kizárólag a Gt. szabályai az irányadóak. A külső jogviszonyokban a Csjt. 30. § (1) bekezdésében foglalt, a másik házastárs hozzájárulása nélküli rendelkezés semmiképpen sem ad alapot a szerződés érvénytelenségének a megállapítására.

A felperes a szerződés hatálytalanságára viszont nem hivatkozott, annak megállapítását nem kérte.

Az eljárt bíróságok azt is megállapították, hogy az alperesek ajándékozási szerződése nem ütközik a jó erkölcsbe. A szerződés jó erkölcsbe ütközésének megállapítása során nem a szerződő fél – a konkrét esetben felperes – érdeksérelmét, hanem magát a jogügylet egészét kell értékelni abból a szempontból, hogy a társadalmi közfelfogással szemben áll-e, és ez a szembenállás nyilvánvaló-e. A jó erkölcsbe ütközés vizsgálata során a bíróság a szerződés tartalmát, továbbá a szerződő felek szándékát és a szerződéssel megvalósítani kívánt célt vizsgálja és értékeli a szerződéskötéskor fennálló körülmények alapján. Az egyik fél oldalán a szubjektív elemek bizonyított fennállása: az erkölcsileg elítélendő ügyletkötési szándék, amiről a másik szerződő fél tudott vagy az ügyletkötéssel kapcsolatos körülményekből felismerve tudhatott, illetve a tőle elvárható gondosság, körültekintés elmulasztása miatt nem ismerte fel szerződő partnere nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző motivációját.

Nem ütközik a társadalom általános értékítéletébe, hogy adott esetben a szerződés közeli hozzátartozók között jött létre, mivel az ajándékozással a felek közös gyermekének vagyona gyarapodott. A házastársak közös vagyonába tartozó üzletrész egy részének elvonása a Csjt. alapján értékelendő, nem jó erkölcsbe ütköző kérdés.

A tagi jogok csökkenése,[24] továbbá a gyermekkel szembeni perindítás kényszerűségének a felperes szubjektív érzete szerinti negatív megítélése szintén nem eredményezi a szerződés semmisségének megállapítását. A per során elhangzott ténybeli előadásokból egyértelműen megállapítható volt, hogy felperes a szerződéssel elérni kívánt és az általa kifogásolt célokat kizárólag az I. rendű alperes szerződési céljainak, a szerződéskötésre indító motivációinak tekintette. A felperes nem hivatkozott arra, hogy a II. rendű alperes közös gyermeke a szerződést az I. rendű alperes állított céljának ismeretében, annak elfogadásával kötötte meg.

3.1. A jogvita családjogi megítélése a Ptk. szabályai alapján

A Ptk. kodifikációja során kifejezetten felmerült annak igénye, hogy szabályozás útján kellene rendezni az egyik házastárs rendelkezési jogának megsértésével kötött

24 A tag jogait (elsősorban szavazati jog, osztalékhoz való jog) nem érinti, ha egy másik tag saját üzletrészét megosztja és annak egy részét elajándékozza. Jelen társasági viszonyok között a felperes társaságon belüli tagi pozícióját sem érintette az ügylet.

szerződések jogkövetkezményét, egyértelműsítve és egységesítve a bírói gyakorlatban e tekintetben kialakult eltérő álláspontokat.

A Ptk. a házastárs hozzájárulása nélkül kötött szerződés joghatásait több új szabály megalkotásával rendezte.

A Ptk. 4:50. §-a szerint, ha a házastárs a másik házastársnak a közös vagyonra kötött szerződéséhez nem járult hozzá, a *hozzájárulása nélkül kötött szerződés vele szemben hatálytalan,* ha a szerző fél rosszhiszemű volt, vagy rá nézve a szerződésből ingyenes előny származott. Ha a másik házastárs a szerződést hozzátartozójával kötötte, a rosszhiszeműséget és az ingyenességet vélelmezni kell.

A Ptk. 4:52. §-a szerint, aki a házastársát is terhelő szerződést (beleértve a közös vagyonra vonatkozó szerződést) a házastárs hozzájárulása nélkül köti meg, *köteles a házastársának az ebből eredő kárát a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint megtéríteni* azzal, hogy a felelősség alól *mentesül*, ha bizonyítja: a szerződés megfelelt a másik házastárs érdekének és feltehető akaratának, különösen, ha a szerződés a közös vagyont károsodástól óvta meg.

A szabályozásnak kettős célja volt: a jogsérelem és a jogkövetkezmény (helytállási kötelezettség) családjogon belüli önálló, speciális szabályozása, továbbá az, hogy a sérelmet szenvedő házastárs az őt megillető jutóhoz hozzájusson, ne lehessen kisemmizni.

A jogsérelem megvalósulásának a Ptk. alapján több előfeltétele van:

a) az érintett vagyontárgy a házastársi közös vagyonhoz tartozik,

b) a házastársak egymás közötti viszonyában a közös rendelkezési jog megsértése,

c) a vagyontárgy elvonásával kár vagy más vagyoni hátrány okozása.

A Ptk. a „terhelő szerződés” kifejezést használja, amely a közös vagyonhoz tartozó vagyontárgy átruházását meghaladó tartalomra utal, magában foglal minden olyan szerződést, amely a nem szerződő házastárs szempontjából a közös vagyonban bekövetkezett vagyoni hátrányt eredményez (ilyen lehet pl. a tagi kölcsön nyújtása, a pótbefizetés nem, mert az tagsági kötelezettség, nem szerződésen nyugvó kötelezettség).

A jogkövetkezmény a szerződést kötő harmadik személyt, illetve a szerződésben részt nem vett házastársat is érinti, azonban eltérő módon.

A vagylagos törvényi feltételek (rosszhiszeműség, ingyenesség) bármelyikének bizonyítottsága esetén a szerződés a nem szerződő házastárssal szemben hatálytalan. A hatálytalanság jogkövetkezményét a családjogi szabályok nem rendezik, így itt a Ptk. kötelmi jogi rendelkezései lesznek az irányadók. Egy jogvita kapcsán vetődött fel kérdésként, hogy a külső harmadik személy rosszhiszeműsége vagy ingyenes szerzése esetén felmerülő Ptk. 4:50. § szerinti hatálytalanság jogkövetkezményei ténylegesen melyek lehetnek.[25] A fedezetelvonó szerződésnél irányadó relatív hatálytalanság, azaz a házastárs igényének kielégítését a szerződést kötő harmadik személy a megszerzett vagyontárgyból köteles tűrni,[26] vagy a felek közötti szerződés hatálytalanságáról van szó, és a hatálytalan szerződés alapján történt teljesítésekre az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeit kell megfelelően alkalmazni.[27]

25 Lásd a Kúria Pfv. 20.904/2025/6. szám alatt közzétett döntését.
26 Ptk. 6:120. § (3) bek.
27 Ptk. 6:119. § (2) bek.

A Kúria álláspontja, hogy a Ptk. 4:50. §-a szerinti hatálytalanság esetén a teljesítésre nem alkalmazható az érvénytelen szerződés jogkövetkezménye, így az eredeti állapot helyreállítása. Ha a házastársak egymás közötti belső jogviszonyában a rendelkezési jog megsértésével kötött szerződés jogkövetkezménye a szerződésen kívüli kárfelelősség, ugyanazon szerződés külső jogviszonybeli hatálytalansága az eredeti állapot helyreállítását nem vonhatja maga után. Ebből viszont az következik, hogy a külső harmadik személy felé a hatálytalan szerződés jogkövetkezménye – a házastárs teljesítése hiányában – a szerzett vagyontárgyból való kielégítés tűrése.

A Kúria álláspontját osztjuk, figyelemmel a Ptk. előtt kialakult bírói gyakorlat eredményeire is.

A rendelkezési jogot megsértő házastárs esetében a jogkövetkezmény a kártérítési felelősség, méghozzá a szerződésen kívül okozott kár szabályait alkalmazva. Egyedi azonban az a megoldás, hogy az okozott kár megtérítése alól a házastárs nem a kártérítés általános szabálya szerint mentheti ki magát, nem azt kell bizonyítania, hogy magatartása nem volt felróható, hanem azt, hogy a szerződés megkötése megfelelt a másik fél érdekének és feltehető akaratának, különösen, ha az a közös vagyont károsodástól óvta meg.

A sérelmet szenvedett házastárs igénye a jogsértő házastárssal szemben tehát speciális, kártérítés jellegű házassági vagyonjogi igénynek minősül.

A jogellenes magatartás a házastárs hozzájárulása nélküli vagyoni hátrányt okozó szerződés megkötése, aminek következtében például a házastársat az érintett vagyontárgyból megillető vagyonrész elvonásra került, a neki járó rész csökkent.

A szerződésen kívüli károkozás általános szabályai érvényesülnek a kártérítési kötelezettség terjedelme tekintetében is, a jogellenesen kárt okozó házastárs a károsult házastársa teljes kárát köteles megtéríteni.[28]

A sérelmet szenvedett házastárs igényérvényesítésével kapcsolatban merült fel az a kérdés, hogy az érintett házastárs a közös vagyon megosztása nélkül akár önállóan, kártérítés jogcímén érvényesítheti-e a követelését, vagy kizárólag a közös vagyon megosztása keretében kérheti igénye elbírálását.

A Kúria Pfv. 20.374/2020/7. szám alatt közzétett döntésében az alábbi álláspontot alakította ki: a Ptk. 4:52. §-a az igény érvényesítése szempontjából a házastársak közötti vagyonközösség fennállása vagy megszűnése tekintetében nem tesz különbséget, a követelés érvényesíthetőségére nem tartalmaz időbeli korlátozást. A szabályozás összhangban áll a nem szerződő házastárs jogvédelmével, mivel a vagyonkimentés a vagyonközösség időtartama alatt is megvalósulhat. Nyilvánvalóan nem követelhető meg, hogy a házastárs a károsodás bekövetkeztekor még fennálló élet- és vagyonközösséget a kártérítési igénye érvényesíthetősége miatt megszüntesse. Nem fogadható el az sem, hogy a jogellenesen eljárt házastárs miatt a sérelmet szenvedett házastárs a közös vagyon megosztása iránt (is) köteles legyen keresetet előterjeszteni.

A Ptk. 4:52. §-án alapuló házassági vagyonjogi igény bírósági úton az élet- és vagyonközösség kezdetétől a közös vagyon peren kívül szerződéssel vagy bírósági ítélettel történő teljes körű megosztásáig önállóan érvényesíthető.

28 Ptk. 6:522. §.

A házastárs a vagyonközösség megszűnése után az igényérvényesítését összekapcsolhatja a közös vagyon megosztásával (pl. a közös vagyon megosztása eredményeként a kártérítésen alapuló követelése fedezete a közös vagyon egyéb vagyonelemeivel kompenzálható). Nincs jogi akadálya annak sem, hogy ha a közös vagyon és/vagy a különvagyon a kár megtérítésére nem nyújt fedezetet (pl. a vagyonelem volt a legértékesebb közös vagyon, a házastársnak nincs különvagyona), a sérelmet szenvedő házastárs a jogellenesen eljárt házastárssal szemben a Ptk. 4:52. §-a alapján, a szerző külső harmadik személlyel szemben a Ptk. 4:50. §-a alapján az igényét önállóan, egy perben érvényesítse.

A Kúria fentebb kifejtett véleménye miatt indokolt egy jogesetet ismertetni és annak kapcsán egyfajta elhatárolást megkísérelni.

Az adott ügyben[29] a házastársak között az életközösség 2013-ban szűnt meg. Az alperes házastárs értékpapírszámláján lévő, házastársi közös vagyonba tartozó részvényeket az érintett házastárs, a felperes házastárs hozzájárulása nélkül, 2016-ban, az aktuális tőzsdei részvényárfolyamon értékesítette, így annak helyébe a megbízási díjjal csökkentett összeg, 4 699 385 forint lépett (megjegyezzük, hogy amennyiben a vételárhoz képest az eladási ár magasabb, a különbözet után személyi jövedelemadót is kell fizetni). A közös vagyon megosztása iránti per 2022-ben indult.

Az eladott részvényeket a vagyonközösség vagyonmérlegébe beállítva a felperes a per évében irányadó forgalmi értéken, míg az alperes az életközösség megszakadásakori forgalmi értéken kérte figyelembe venni.

Felperes a 614 darab részvény 2022. január 27-i árfolyamon számított 10 959 900 forint értékének 1/2-1/2-ed arányú megosztását kérte, melynek jogalapjaként arra hivatkozott, hogy az alperes az önkényes, jogellenes értékesítés következtében neki kárt okozott. Az osztalék esetében is károkozásra hivatkozott, felperes szerint a 2013–2022 évek között kifizetett, illetve az átruházás miatt ki nem fizetett részvényosztalék fele is őt illeti.

A Ptk. 4:60. § (1) bekezdése alapján a közös vagyonból a házastársat megillető hányadot *a vagyonközösség megszűnésekor* fennállt állapot és érték szerint kell megállapítani. A vagyonközösség megszűnésétől a közös vagyon megosztásáig terjedő időben *bekövetkezett értékváltozást figyelembe kell venni,* kivéve, ha az az egyik házastárs magatartásának az eredménye.[30]

A Ptk. idézett rendelkezése szerint, ha a részvények meglettek volna, miután értékük növekedett az életközösség megszűnése és a házastársi közös vagyon megosztása közötti időszakban, az értéknövekedést a közös vagyon megosztásakor figyelembe

29 Kecskeméti Törvényszék P. 21.300/2023/43.

30 A Csjt. a vagyontárgyak, vagyoni részesedések értékének megállapítására vonatkozóan nem rendelkezett, ezt a hiányosságot az ítélkezési gyakorlat pótolta, amelynek eredményeit a Ptk. átvette.

A bírói gyakorlat szerint a házastársi közös vagyon megosztása a vagyontárgyak életközösség megszűnésekori állapotának és értékének az alapulvételével történik, azt az értékemelkedést azonban, amely az életközösség megszűnése és a házastársi közös vagyon megosztása közötti időszakban a felek magatartásán kívül álló okokból következett be, megfelelően figyelembe kell venni (BH1999.553); az objektív értékváltozás esetén a vagyontárgyat a vagyonmérlegben a közös vagyon megosztáskori forgalmi értéken kell elszámolni (BH1971.6633, Kúria Pfv.20.975/2019/9).

kellett volna venni. A részvényeket azonban az alperes házastárs 2016-ban eladta a házastársa hozzájárulása nélkül, ugyanakkor a szerződés visszterhes volt, a részvények helyébe a vételár lépett, a vételár az akkori tőzsdei árfolyam szerint alakult, ami objektív és piaci érték. Károkozás, azaz vagyonelvonás ilyenformán az adásvételi szerződés megkötésével nem történt. Az életközösség megszűnése után a részvények eladásáig esedékes osztalékot alperes megkapta, így ezek összege beállítható a vagyonmérlegbe, e tekintetben sincs szó károkozásról.

Kártérítésként a károkozó magatartás következtében a „károkozás" időpontjában keletkezett és előre látható károk megtérítését lehet követelni. Nem minősül kárnak az olyan elmaradt vagyongyarapodás, amely valójában évekkel később, csak az utólagos igényérvényesítéskor látható. Különös tekintettel arra is, hogy a felperesen múlt az igényérvényesítés időpontja, minél később érvényesíti igényét, annál nagyobb összeget követelhet, ami kártérítési szempontból felveti a károsulti közrehatás kérdését is. A kárként való igényérvényesítésnél az elévülésre is figyelemmel kell lenni.

A deliktuális kárfelelősség körében érvényesülő előreláthatósági klauzula alapján[31] nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia. A károkozó az elvileg végtelenbe nyúló oksági láncolatból csak azokért a károkért felel, amelyek bekövetkezése a károkozáskor észszerűen előre látható volt, az előre pontosan fel nem mérhető körülmények bekövetkeztére nem állapítható meg kárfelelősség. A nyilvánosan forgalmazott részvények esetében a részvények árfolyama még egy napon belül is változik, az számos tényezőtől függ, nem előre látható ezért hosszabb távon annak alakulása. Az, hogy egy részvénytársaság fizet-e osztalékot a jövőben, szintén több dologtól függ és bizonytalan esemény, a részvények eladásának pillanatában nem előre látható.

A leírtak alapján, felperesnél a részvények tőzsdei árfolyamon történő átruházásával egyrészről nem keletkezett kár, másrészről felperes figyelmen kívül hagyta a Ptk. deliktuális kártérítési szabályait, különös tekintettel az előreláthatósági klauzulára és az elévülésre, illetve kártérítési igényét összemosta a Ptk. 4:60. § (1) bekezdésébe foglalt, a meglévő közös vagyontárgy értéknövekedésére irányadó szabállyal. Az eljáró bíróság nem ezen szempontok alapján utasította el a felperes igényét.

4. Összegzés

Mára egyértelművé vált, hogy a házastársi közös vagyonból bármelyik házastárs vagy mindkettejük által szerzett társasági részesedés, üzletrész részvény beletartozik a közös vagyonba. A Ptk. a társasági jogi rendelkezések között kifejezetten szól a társasági részesedés, üzletrész megszerzéséről házastársi vagyonközösség alapján, azonban a részvénytársaságok szabályozásánál ez elmaradt, ami hiátusként jelentkezik.

Amennyiben mindkét házastárs tagja a gazdasági társaságnak, és a társasági részesedést, üzletrészt, részvényt a közös vagyonból szerezték (alapítás, átruházás,

31 Ptk. 6:521. §.

tőkeemelés), akkor mindkettejük társasági részesedése, üzletrésze, részvénye beletartozik a házastársi közös vagyonba, érdekesség viszont, hogy a társasági jogi szempontból eltérő társasági részesedések ellenére is, családjogilag közös, azaz azonos arányú lesz a részesedésük, ami mögöttes és korlátlan helytállású tagi pozíció esetén kihatással lesz a családjogilag közös tartozásnak minősülő társasági tartozásokért való helytállási kötelezettségük mértékére is.

Ha a házastársak közösen alapítanak betéti társaságot, és mind a beltag, mind a kültag házastárs társasági részesedése a házastársi vagyonközösséghez tartozik, akkor a társaság vagyonából nem térülő és társasági jogilag a beltag házastársat terhelő, de a családjogi szabályok alapján *közös adósságának* minősülő tartozás a kültagot is terheli.

A joggyakorlati eredmények szerint:

– A házastárs hozzájárulása nélkül kötött szerződés külső harmadik személy felé felmerülő, Ptk. 4:50. § szerinti hatálytalanság jogkövetkezménye a fedezetelvonó szerződésnél irányadó relatív hatálytalanság lehet, azaz a házastárs igényének kielégítését a szerződést kötő harmadik személy a megszerzett vagyontárgyból köteles tűrni.

– A Ptk. 4:52. §-án alapuló kártérítési igény bírósági úton az élet- és vagyonközösség kezdetétől a közös vagyon peren kívül szerződéssel vagy bírósági ítélettel történő teljes körű megosztásáig önállóan érvényesíthető. A házastárs a vagyonközösség megszűnése után a Ptk. 4:52. §-án alapuló kártérítési igényét összekapcsolhatja a közös vagyon megosztásának igényével, azzal a megjegyzéssel, hogy a Ptk. deliktuális kártérítésre vonatkozó szabályaira figyelemmel kell lennie.

Irodalomjegyzék

Bata, D. (2017) ‘Az alternatív vagyonjogi rendszerek megjelenése az új Ptk.-ban’, *Családi Jog*, 3, 21–27.

Bereczki, S. (2013) *Házassági vagyonjog. Bírói gyakorlat füzetek 3.* Budapest: Opten Kft.

Csűri, É. (2008) *A vagyoni értékű jogok és a gazdasági jog egyes kérdései a házassági vagyonjogban.* Budapest: HVGORAC Kiadó.

Csűri, É. (2016) *Házassági vagyonjog az új Ptk.-ban*. Budapest: Opten Kiadó.

Kisfaludi, A. (2000) ‘A társasági jog helye a jogrendszerben’, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 3, 3–12.

Kőrös, A. (2001) ‘A házassági vagyonjog korszerűsítésének elvi kérdései’, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2, 3–18.

Kőrös, A. (2011) ‘A házastársak közös rendelkezési joga és e jog megsértésének jogkövetkezményei’, *Családi Jog*, 2011(2), 1–6.

DOI: 10.47745/ERJOG.2026.03.02

FARKAS CSABA

Gondolatok a vezető tisztségviselő felelősségének köréből

Reflections on the Scope of an Executive Officer's Liability

Abstract: The liability of executive officers in business entities is multifaceted, and the issue can be examined from several perspectives. This concept can be analysed both during the company's operation and following its removal from the company register (the horizontal dimension). Both scenarios can be further subdivided: during the company's existence, a distinction is made between the executive officer's liability towards the company and their liability towards third parties; following the termination of the company's legal personality, the focus shifts to the management's liability towards creditors and (former) members (the vertical dimension). This study focuses exclusively on the liability of the executive officer during the company's existence; specifically, it examines issues of liability towards the company through selected court rulings and briefly outlines the concept of the discharge from liability.

Keywords: liability of executive officers, hold-harmless warrant, breach of contract

Összefoglaló: A gazdasági társaságok vezető tisztségviselőinek a felelőssége többrétű, a kérdés több szempontból, több aspektusból is vizsgálható. Ennek megfelelően a vezető tisztségviselő felelősségét a horizontális és a vertikális skálán is elemezhetjük. Az intézményt vizsgálhatjuk egyrészt a gazdasági társaság működése alatt, másrészt a társaság cégnyilvántartásból való törlését követően (horizontális dimenzió). Mind a két alakzat tovább bontható, ugyanis a társaság léte alatti szakaszban beszélhetünk a vezető tisztségviselő társasággal szembeni és a harmadik személyek irányába fennálló felelősségről, a cég jogalanyiságának megszűnését, azaz a cégnyilvántartásból való törlését követően pedig az ügyvezetés hitelezőkkel, illetve a (volt) tagokkal szembeni helytállásról (vertikális dimenzió). Jelen tanulmányban kizárólag a vezető tisztségviselő felelősségét a társaság fennállása alatt vizsgáljuk, azon belül is a társasággal szemben fennálló felelősségi kérdéseket mutatjuk be néhány bírósági döntésen keresztül azzal, hogy röviden ismertetjük a felmentvény intézményét is.

Kulcsszavak: vezető tisztségviselők felelőssége, felelősségmentesítő nyilatkozat, szerződésszegés

1. A vezető tisztségviselő társasággal szembeni felelőssége

A vezető tisztségviselő felelősségét érintő alapgondolatokat a Polgári Törvénykönyv – továbbiakban Ptk. – III. könyvében, a jogi személy általános rendelkezései között találjuk. Ebből is következik, hogy a jogalkotó a felelősségi kérdéseket általános jelleggel,

minden jogi személyre irányadóan szabályozza. Az egyes jogi személyek, így a gazdasági társaságok vonatkozásában speciális, egyedi felelősségi alakzattal nem találkozunk.

A jogszabályi norma szerint, amennyiben a vezető tisztségviselő az ügyvezetési tevékenysége során a jogi személynek kárt okoz, ezért a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint felel.[1]

Ahhoz, hogy a vezető tisztségviselő felelősségéről érdemben beszélni tudjunk, elengedhetetlen annak tisztázása, hogy mit értünk ügyvezetési tevékenység alatt.

A Ptk. az ügyvezetést akként definiálja, hogy a jogi személy irányításával kapcsolatos olyan döntések meghozatala, amely nem tartozik a tagok, alapítók hatáskörébe. A fentiekből az következik, hogy a vezető tisztségviselő felelősségét illetően a döntéseinek két jellemzője van. Egyrészt a döntésnek a jogi személy, a gazdasági társaság irányításával kell összhangban állnia. Másrészt a döntés nem tartozik a tagok, alapítók hatáskörébe. A jogalkotó egy nemleges, negatív hatásköri szabályt alkotott akkor, amikor kimondta, hogy az ügyvezetés feladata mindaz, ami nem tartozik a tagok, azaz a legfőbb szerv hatáskörébe. A társasági jogtól ez a megoldás egyébként nem idegen, hiszen más intézményekkel összefüggésben is találkozunk hasonló megoldásokkal.[2] A legfőbb szerv hatáskörét viszonylag könnyen tudjuk azonosítani, hiszen a Ptk. a legfőbb szerv feladat- és hatáskörét illetően – mind a közös szabályok, mind az egyes gazdasági társaságok esetében – tartalmaz rendelkezéseket.[3] Mindazokban a kérdésekben, amelyek itt nem kerülnek feltüntetésre – és más szerv, testület hatáskörébe sem tartoznak –, a vezető tisztségviselőnek kell eljárnia. Azt is mondhatjuk, hogy a legfőbb szerv hatáskörén kívül eső minden olyan döntés, amely a gazdasági társaság belső jogviszonyaiban a társaság irányításához kapcsolódik, az ügyvezetés körébe tartozónak minősül. A fentiek szerint abban az esetben, ha az állított károkozó magatartás nem az ügyvezetés körébe tartozik, a vezető tisztségviselőnek a jogi személlyel szembeni, a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősségét megállapítani nem lehet.[4]

A legfőbb szerv és a vezető tisztségviselő hatáskörét illetően feltétlenül említést érdemel a Fővárosi Ítélőtábla egyik jogerős ítélete.

A rövid tényállás szerint a társaságnak három tagja volt. M. Zs. felperes 50 szavazatot biztosító részesedéssel rendelkezett. Rajta kívül az alperesnek még két tagja volt: S. A. 100 szavazatot biztosító részesedéssel, valamint az A. GmbH 150 szavazatot biztosító részesedéssel. Az alperes perbeli taggyűlés időpontjában hatályos társasági szerződésének 11. pontja szerint S. A. tag egyben az alperes ügyvezetője is, megbízatása 3 évre szól. A társasági szerződés 10. pontja tételesen felsorolja azokat a döntéseket, amelyek a taggyűlés kizárólagos hatáskörébe tartoznak, továbbá mindazon ügyeket ebbe tartozónak minősíti, amelyeket törvény vagy a társasági szerződés a taggyűlés kizárólagos hatáskörébe utal. A 11. pont értelmében a társaság irányításával kapcsolatos olyan döntések meghozatalára, amelyek nem tartoznak a tagok hatáskörébe, az ügyvezető jogosult. A 14. pont úgy rendelkezik, a társasági szerződés módosításához a tagok egyhangú határozatára van szükség. Az alperes a megtartott taggyűlésének napirendjén

1 Ptk. 3:24. § (1) bek.
2 Pl. 3:229. §.
3 Pl. 3:109. § (2), (3) bek., 3: 143. § (4) bek., 3: 188. § (2) bek., 3:268. § (2) bek.
4 BH2024. 60.

az A. GmbH tag által javasolt napirendi pontként az ügyvezetői ügyrend elfogadása tárgyában történő határozathozatal is szerepelt. Az ebben a kérdésben elrendelt szavazás során az A. GmbH tag 150 igen szavazattal támogatta az ügyrend elfogadását, míg M. Zs. tag 50, S. A. tag 100 nem szavazattal ellenezte azt. A taggyűlési jegyzőkönyvben az került rögzítésre, hogy miután S. A. tag a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 3:19. § (2) bekezdés f) pontja alapján nem szavazhat, a taggyűlés M. Zs. tag 50 nem és az A. GmbH tag 150 igen szavazata mellett meghozta a 3/2016. (06. 17.) számú taggyűlési határozatot, amely szerint a taggyűlés elfogadta az A. GmbH tag által összeállított, a taggyűlési jegyzőkönyvhöz csatolt, külön íven szerkesztett, 6 oldal terjedelmű ügyvezetői ügyrendet, ami a jegyzőkönyv elválaszthatatlan mellékletét képezi. A felperes a Ptk. 3:35. §-ára alapítva előterjesztett keresetében az alperes 3/2016. (06. 17.) számú taggyűlési határozatának hatályon kívül helyezését kérte arra hivatkozással, hogy az a Ptk. és a létesítő okirat rendelkezéseibe ütközik. Többek között arra hivatkozott, hogy a társasági szerződés 10. pontjának azon rendelkezésével is ellentétes, amely az ott tételesen felsorolt döntéseken kívül azokat az ügyeket minősíti a taggyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozónak, amelyeket törvény vagy a társasági szerződés utal oda. A Fővárosi Ítélőtábla ítéletében rögzítette, hogy a gazdasági társaság legfőbb szerve, korlátolt felelősségű társaság esetén a taggyűlés hatáskörébe csakis azon alapvető üzleti és személyi kérdésekben való döntéshozatal tartozik, amelyeket a Ptk. vagy a társaság létesítő okirata a legfőbb szerv hatáskörébe utal, míg a társaság irányításával kapcsolatos minden egyéb döntés meghozatalára az ügyvezető rendelkezik hatáskörrel, amely hatáskör a társasági szerződés módosításának nem minősülő taggyűlési határozattal nem vonható el, ezekben a kérdésekben a taggyűlés csakis akkor dönthet, ha a létesítő okirat módosításával a tagok megfelelően bővítik a hatáskörét.[5]

Az ügyvezetés az eljárása során minden esetben a társaság érdekeinek az elsődlegessége alapján köteles eljárni.[6] A vezető tisztségviselő e minőségében a jogszabályoknak, a létesítő okiratnak és a társaság legfőbb szerve határozatainak van alávetve. A vezető tisztségviselőt a társaság tagja nem utasíthatja, és hatáskörét a legfőbb szerv nem vonhatja el.

A vezető tisztségviselő nem valamely tag vagy kisebbség, esetleg egy társaságon belüli csoport érdekeit képviseli, hanem arra kell törekednie, hogy a döntései a társaság egészének a javát szolgálják. Megjegyezzük, hogy a főszabályhoz képest eltéréssel is találkozunk a végelszámolási eljárással kapcsolatosan,[7] a kényszertörlésnél,[8] valamint a felszámolási eljárás során.[9] Ezekben a speciális helyzetekben ugyanis a vezető tisztségviselő lojalitásában, elkötelezettségében, szemléletében változás következik be, és a társasági szempontok elsődlegessége mellett kötelezően a hitelezők érdekeit is figyelembe kell vennie.

A vezető tisztségviselő tevékenységét, feladatát teljeskörűen nem lehet meghatározni, ennek a taxatív felsorolását nem lehet adni. Ez nem jogalkotói mulasztás, hanem

5 BDT2018. 3828.
6 Ptk. 3:112. § (2) bek.
7 Ctv. 99. § (4) bek.
8 Ctv. 118/B. § (4) bek.
9 Cstv. 33/A. §.

annak tudatos felismerése, hogy minden egyes élethelyzetet a jogalkotó nem tud előre modellezni. Az ok még csak nem is az eltérő típusú társasági formákban keresendő, de természetesen ez is egy lényeges szempont. Figyelembe kell venni a társaság struktúráját, a tevékenységi kört, a társaság által elérni kívánt célt, a működési területet, az esetleges munkavállalói létszámot és egyéb szempontokat is. Nyilvánvaló, hogy más az ügyvezető feladata egy közeli hozzátartozókat tömörítő, kisebb létszámmal működő, alapvetően személyegyesítő jegyeket magán hordozó betéti társaság esetében, más lesz a feladata egy autópálya-építéssel foglalkozó, nagyobb tőkével alapított külföldi érdekeltséggel rendelkező vállalkozásnál, és teljesen más szempontok lesznek az irányadóak egy tőzsdén jegyzett pénzintézet esetében.

Kérdés lehet, hogy a vezető tisztségviselőt mikortól illetik, illetve terhelik az irányítási feladatok? A vezető tisztségviselő megbízatása alapítás esetében a kijelöléssel, míg a társaság működése során a megválasztással keletkezik azzal, hogy mind a két esetben szükség van az érintett személy elfogadó nyilatkozatára. A megbízás ugyan kétoldalú, a „felkérést" a vezető tisztségviselőnek minden esetben határozott nyilatkozattal el kell fogadnia. Ennek hiányában ügyvezetői jogviszonyról nem beszélhetünk. A vezető tisztségviselő esetében az irányítási feladatokat az elfogadó nyilatkozat keletkezteti. Ennek valódi gyakorlati jelentőségét nem a társaság alapításakor, hanem a működés alatt látjuk, amikor új vezető tisztségviselő megválasztására kerül sor. Ebből a szempontból annak nincs jelentősége, hogy a jogi képviselő a változás bejegyzés iránti kérelmet mikor nyújtja be a cégbírósághoz. Annak sincs jelentősége, hogy a cégbíróság a változást mikor vezeti át a cégjegyzékben. Ezek alapvetően közérdekvédelmi funkciót töltenek be, de a társaság és a vezető tisztségviselő között létrejött jogviszonyra nincsenek kihatással.

A vezető tisztségviselő társasággal szembeni felelősségének az alapja az, hogy az ügyvezető mindig tudatosan, célzatosan, akaratlagosan kerül a pozícióba. Nem arról van szó, hogy a vezető tisztségviselő „véletlenül arra járt", és „véletlenül" akaratán kívül vezető tisztségviselő lett. A vezető tisztségviselő a társaság alapításának időszakában ismeri az alapítókat, tudja és elfogadja a társaság által kitűzött célt, ismeri a cég tervezett működési területét. Alapvetően így van ez akkor is, ha a vezető tisztségviselő nem alapításkor, hanem a társaság működése alatt kerül megválasztásra. Tehát a pozíció elvállalása mindig tudatos, átgondolt, felelősségteljes döntés eredménye. A társaság és a vezető tisztségviselő között konszenzus alakul ki, megvan a felek kölcsönös és egybehangzó akaratnyilatkozata, azaz minden megvan ahhoz, hogy a felek között szerződés jöjjön létre.

A vezető tisztségviselő által megvalósított szerződésszegésért való kártérítési felelősség a szerződéses kötelezettségvállalás megszegését jelenti. A szerződésszegés jogszabályi háttere nem a Ptk. III. könyvében, hanem a VI. könyvben került elhelyezésre. Alaptétel, hogy a szerződés megszegésével a másik félnek okozott kárt meg kell téríteni.[10]

10 Általában a vezető tisztségviselő szerződésszegő magatartásáról beszélünk, de a gazdasági társaság esetében is szóba jöhet a szerződésszegő magatartás. A gazdasági társaság a szerződésben megállapított megbízási díjat nem fizeti meg a vezető tisztségviselő részére, vagy késedelmesen kerül sor a teljesítésre, vagy a megállapított összeghez képest kevesebb összeg kerül kifizetésre. Ez a gazdasági társaság részéről szerződésszegésnek minősül. Erre az esetre is ugyanazt a szabályt kell alkalmazni, csak a felek pozíciója változik.

A gazdasági társaságnak az eredményes perléshez azt kell bizonyítania, hogy a károkozó magatartás az ügyvezető körébe esett, és az ügyvezető megszegte az ügyvezetési kötelezettségét, és ezzel ok-okozati összefüggésben következett be a kár.

A kártérítési perekkel összefüggésben abból kell kiindulnunk, hogy a vezető tisztségviselő számára az ügyletkötés a napi feladat körébe tartozik. Nyilvánvaló, hogy egy üzleti döntés előtt a vezető tisztségviselő mérlegel, kockázatokat értékel, rangsorol. Számba veszi a gazdasági társaság szükségleteit, a piaci viszonyokat, az ajánlatokat, a szerződő partnerek által támasztott kondíciókat, az előnyöket és a hátrányokat. A vezető tisztségviselőtől elvárható, hogy a kínálkozó lehetőségeket rangsorolja azok kockázata alapján, és ezen szempontok alapos mérlegelését követően hozza meg a döntését, kösse meg a szerződést, vállaljon kötelezettségeket. Egy, a gazdasági társaság oldalán bekövetkezett kár nem jelenti feltétlenül azt, hogy a vezető tisztségviselő megszegte a rá vonatkozó kötelezettségeket. Egy rossz üzleti döntés egyéb tényállási elem hiányában önmagában nem szolgálhat alapul a vezető tisztségviselő felelősségre vonásához, nem feltétlenül állapítható meg azonnal és automatikusan a jogellenes magatartás.

A Fővárosi Ítélőtábla jogerős ítéletének tényállása szerint a vezető tisztségviselő szállítási szerződést kötött egy másik gazdasági társasággal. A szerződés nem ment teljesedésbe, az átutalt előleg visszatérítése elmaradt, és emiatt a felperesi gazdasági társaságot kár érte. A gazdasági társaság kártérítési igényt terjesztett elő a vezető tisztségviselővel szemben. A vezető tisztégviselő védekezésében előadta, hogy előzetesen tájékozódott az üzleti partnerről, a szerződést nem maga készítette, hanem igénybe vette a felperesi cég jogászának a szakértelmét. Az elsőfokú bíróság ítéletében a kereseti kérelmet elutasította. Indokolásában kiemelte, hogy a vezető tisztségviselő a cég képviseletében eljárva nem vitásan rossz üzletet kötött, ez azonban „belefér" az üzleti kockázatok körébe, és nem minősíthető jogellenes magatartásnak. A felperes fellebbezése során a Fővárosi Ítélőtábla az elsőfokú bíróság döntését helybenhagyta. Az Ítélőtábla kiemeli, hogy a vezető tisztségviselő jogosult volt az ügylet megkötésére. Az a körülmény, hogy ez a szerződés a társaságnál „előzmény nélküli" volt, önmagában nem jelenti, hogy a vezető tisztségviselő nem a tisztségéhez mérten járt el.[11]

Egy másik, a Szegedi Ítélőtábla előtt folyó ügyben a jogerős ítélet szerint[12] megállapításra került az I. rendű alperes bűnössége egy rendbeli devizagazdálkodás különösen nagy értékre elkövetett megsértésének bűntettében. A bíróság álláspontja szerint azonban önmagában az a körülmény, hogy az alperes bűnösségét a büntetőbíróság deviza-bűncselekmények elkövetése miatt megállapította, kártérítési felelősségét nem alapítja meg. A vezető tisztségviselő felelősségét az észszerű gazdasági kockázat szempontjai szerint lehet megítélni. Önmagában a téves gazdasági döntés vagy veszteség nem alapozza meg felelősségét, az észszerű vagy legalábbis elfogadható gazdasági kockázat felvállalása akkor sem eredményez kárfelelősséget, ha az üzlet veszteségessé vált. Ez a piaci gazdálkodással együtt járó természetes kockázatviselés körébe esik. A kárfelelősséget még bűncselekményt megvalósító magatartás sem alapozza meg feltétlenül (például ha a társaság számára az üzlet nem okoz hátrányt), vagyis a vezető

11 BH2004.372.
12 Szegedi Ítélőtábla Pf. I. 20 079/2003.

tisztségviselővel szembeni büntetőjogi felelősségre vonás nem alapoz meg szükségszerűen polgári jogi, kártérítési felelősséget is.

A kérdés mindig az, hogy a vezető tisztségviselő alaposan mérlegelt-e, és ennek eredményeként hozta meg a döntését. Ha igen, akkor nincs kötelezettségszegés.

Mi szolgálhat alapul a vezető tisztségviselő felelősségre vonásához? A teljesség igénye nélkül nézzünk néhány példát a joggyakorlat köréből.

1. A vezető tisztségviselő az ügyvezetés, üzletpolitika során hozott döntései és ennek eredményeként a vagyonmozgások világosan követhetők legyenek, számot tudjon adni hitelt érdemlően arról, hogy kifizetései mire történtek, milyen célból, milyen ellenszolgáltatáshoz jutott a társaság ennek fejében. Amennyiben elszámolási kötelezettségének hitelt érdemlő módon nem tesz eleget, akkor vezetői tisztségviselői felelősségét önmagában ez a körülmény megalapozza.[13]

2. Az ún. „piramisjátékból" származó, több mint húszezer „kisbefektető" pénzeszközeinek a társasági jogi szabályok súlyos megsértésével egy földrajzilag távoli, polgárháborúval sújtott afrikai országban jogilag ellenőrizhetetlen formában gyémántfelvásárlási, illetve -kitermelési tevékenységbe történő befektetése a társaság érdekeivel nyilvánvalóan ellentétes, súlyosan észszerűtlen pénzeszköz-felhasználásnak minősül. A nyilvánvalóan észszerűtlen kockázatvállalás miatt a társaságnak okozott kárért a vezető tisztségviselő felelősséggel tartozik.[14]

3. Ha a vezető a gazdasági társaság helyzetét, valamint a piaci környezetet teljes egészében tévesen felmérve, előre láthatóan és kirívóan észszerűtlen kockázatot vállalt. Ha úgy köt általa nem ismert idegen nyelven szerződést, hogy annak valós jogi tartalmáról nem győződik meg, úgy utal át külföldi illetőségű off-shore cégnek mint szerződő félnek jelentős összeget, hogy a teljesítésnek vagy a teljesítés lehetetlenné válásának esetére semmilyen biztosítékot nem köt ki, a társaság mérlegadataiból megállapítható módon, kintlévőségei behajtásának lehetősége csekély, a szerződésszegésből eredő követelésének érvényesítése céljából pedig a szükséges intézkedéseket mindezek ellenére nem teszi meg.[15]

A Ptk. a vezető tisztségviselővel szemben csak kizáró okokat,[16] valamint összeférhetetlenségi normákat[17] állapít meg. A személyét, a képességét, a kvalitását illetően egyéb követelmények a Ptk.-ban nem kerülnek rögzítésre. A fenti okok megfelelőségének vizsgálata során az ügyvezetőnek azt is mérlegelnie kell, hogy rendelkezik-e azokkal a képességekkel, tulajdonságokkal, ismeretekkel, amelyek a társaság vezetéséhez, irányításához szükségesek. Az ügyvezetőtől elvárható, hogy a képességeit reálisan mérje fel, figyelemmel a szakmai tapasztalataira, a gazdasági társaság által kitűzött célokra, és ennek megfelelően döntsön a pozíció elvállalásáról. Egy már működő gazdasági társaság esetében az ügyvezetőtől az is követelmény, hogy az üzleti partnereket gondosan válassza meg, és ne vállaljon a szokásos üzleti kockázatot meghaladó mértékű kockázatot.

13 BDT2004. 959. II.
14 BDT2004. 959. III.
15 EBH2011. 2417.
16 Ptk. 3:22. §.
17 Ptk. 3:115. §.

A vezető tisztségviselő felelősségét illetően rögzítenünk kell, hogy a felelősségre vonás alól kimentésnek van helye. Ez egy lényegi momentum, hiszen *exculpatio* hiányában talán senki nem vállalná a vezető tisztségviselői pozíciót.

Nézzük meg, hogy mi szükséges ahhoz, hogy a vezető tisztségviselő a felelősség alól mentesüljön. Bizonyítani szükséges, hogy a kár az ellenőrzési tevékenységén kívül eső okra vezethető vissza, amely a szerződéskötés időpontjában nem volt előre látható, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa. Láthatjuk, hogy a törvényi tényállás három együttes, konjunktív feltételt határoz meg.

1.1. Ellenőrzési tevékenységén kívül eső ok

Olyan ok, amellyel a vezető tisztségviselőnek nem kellett számolnia. Ezzel összefüggésben fontos megállapítást tesz a Szegedi Ítélőtábla Polgári Kollégiuma: A szerződésszegéssel kárt okozó fél kártérítési felelőssége az ellenőrzési körén belül felmerülő kárt okozó körülményekért fennáll akkor is, ha e körülmények a fél által nem voltak befolyásolhatók, azokra a félnek nem volt ráhatása. Önmagában amiatt, hogy a szerződésszegést okozó körülményre a félnek nem volt ráhatása, illetve az nem volt általa befolyásolható, a körülmény nem minősül a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívül esőnek.[18] Ezt az álláspontot egy választottbírósági ítélet is megerősíti.[19]

Bár nem gazdasági társaság vezető tisztségviselőjével összefüggésben keletkezett, de a fenti véleményt támasztja alá az egyik irányadónak tartott jogeset: *„A felperes azon nyilatkozata, hogy az ő működési körében felmerült okok miatt nem állt meg a buszsofőr a kijelölt megállóhelyen, a kárfelelősség alóli mentesülésének további vizsgálatát szükségtelenné tette."*[20]

Az ellenőrzési körön kívül eső körülményeket nem lehet taxatíve felsorolni, hiszen a jogalkotó nem képes előre minden élethelyzetet modellezni. Ezt a kérdést mindig csak a konkrét eset felmerülésekor, az összes körülmény alapos mérlegelését követően lehet eldönteni. A kialakult bírói gyakorlat szerint idetartoznak a *„vis maior"* események, a természeti katasztrófák, mint például az aszály, tűzvész, vagy például a koronavírus, háború, forradalom, embargó, bojkott, vagy a tartós üzemanyaghiány, a szerződés teljesítésére kiható jogszabályváltozás, a szerződő feleken kívül álló harmadik személy tevékenysége.[21]

1.2. A szerződéskötés időpontjában nem volt előre látható

Ezzel összefüggésben az a kérdés merül fel, hogy mit értünk a szerződéskötés időpontja alatt? A vezető tisztségviselő jogviszonyának a keletkezését, vagy a kárt okozó szerződés megkötésének az időpontját? Melyik a mérvadó? E tekintetben egyetértünk Bodzási Balázs megállapításával, mely szerint ha a szerződéskötési előreláthatóságot úgy kell értelmezni, hogy annak a jogviszonynak a megkötésekor, amely a jogi személy és a vezető tisztségviselője között jön létre, az előreláthatóságot soha nem lehet

18 Szegedi Ítélőtábla Polgári Kollégiumának 1/2016. (XI. 24.) kollégiumi véleménye szerződésszegéssel kárt okozó fél kártérítési felelősségéről.
19 1/12/2022. Választottbírósági ítélet.
20 Fővárosi Ítélőtábla 5.Pf.21.123/2016/4/II.
21 KJD2024. 18.

bizonyítani.[22] Talán nem szorul bővebb magyarázatra, hogy abban az esetben, ha az előreláthatóság alapjaként a vezető tisztségviselő mandátumának a kezdetét vesszük alapul, akkor a felelősségre vonás szempontjából legfeljebb csak azok a szerződések jöhetnek szóba, amelyeket az ezt követő rövid időn belül kötötte meg a vezető tisztségviselő. Ugyanis abban az esetben, ha a vezető tisztségviselői jogviszony létrejötte és a károkozó szerződés megkötése között huzamosabb idő telik el, akkor szinte lehetetlen lenne a vezető tisztségviselő felelősségre vonása, hiszen a vezető tisztségviselő joggal hivatkozna arra, hogy az évekkel ezelőtt keletkezett megbízatása idején a károkozó esemény előre nem volt látható. Éppen ezért sokkal kézenfekvőbb a károkozó szerződés megkötésének időpontját alapul venni a felelősségre vonás tekintetében.

1.3. Nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa

A Ptk. III. vagy IV. könyvét elemezve, a vezető tisztségviselő felelősségi szabályait olvasva nem találunk olyan speciális rendelkezéseket, amelyek az elvárhatóság tekintetében értelmezési zsinórmértékül szolgálnának. A Ptk. I. könyve azonban olyan általános, minden könyvre kiható alaprendelkezéseket tartalmaz, amely minden jogviszony tekintetében alkalmazandó. Az általános elvárhatóság mércéje szerint az adott helyzetben általában elvárható gondosság[23] lesz az irányadó.

Néhány bírósági döntés:

A vezető tisztégviselő szerződéskötését illetően irányadónak tartjuk a Legfelsőbb Bíróság vizsgálódását a tekintetben, hogy a társaság gazdasági helyzete indokolta-e a kockázatvállalást, ezt a piaci környezet indokolta-e, előre látható és kirívóan észszerűtlen volt-e a kockázat.[24]

„A vezető tisztségviselő a gazdasági társaság nevében eljárva kölcsönszerződést nyújtott egy magánszemélynek 20 000 000 Ft összegben. Az adós lejáratkor nem teljesített. A peres eljárás során megállapításra került, hogy az adós személyi adatai hiányosak, a lakcímkutatás nem vezetett eredményre, a vezető tisztségviselő a kölcsön lejártát követően meg sem próbálta behajtani az összeget. Az okiraton tanúk sem szerepeltek."[25]

A Ptk. normaszövege a vezető tisztségviselő felelőssége mellett még egy nagyon fontos elemet tartalmaz. A kártérítés mértékét is meghatározza, hiszen a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel a vezető tisztségviselő.[26] A kártérítés mértékét a károkozónak meg kell téríteni a szolgáltatás tárgyában keletkezett kárt és a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkat és elmaradt vagyoni előnyt, olyan mértékben, amilyen mértékben a károsult bizonyítja, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt.[27] Szándékosság esetén a teljes kártérítés elve érvényesül.

22 Bodzási, 2013, 8–13.
23 Ptk. 1:4. §.
24 EBH2011. 2417.
25 BH2011.288.
26 Ptk. 3:24. § 1. bek.
27 Ptk. 6:143. §.

2. Felmentvény

A gazdasági társaság működése alatt a vezető tisztségviselő a társasággal szembeni kártérítési felelőssége kapcsán találkozunk a felmentvény intézményével.[28]

A felmentvény megadása vagy annak a megtagadása a gazdasági társaság életében kulcsfontosságú, hiszen a döntés kihatással lehet a vezető tisztségviselővel szemben érvényesített kártérítésre. Éppen ezért a kérdés a legfőbb szerv kizárólagos hatáskörébe tartozik.[29] A felmentvény megadásáról/megtagadásáról szóló határozatot nem lehet delegálni, nem lehet más szerv hatáskörébe utalni. Figyelemmel arra is, hogy a legfőbb szerv a gazdasági társaság cégnyilvántartásból való törlését követően nem működik, így a felmentvényről a gazdasági társaság bármely okból történő megszűnését követően nem beszélhetünk. Erre is tekintettel a legfőbb szerv által megadott felmentvényt már nem lehet hatálytalanítani.

A felmentvény a vezető tisztségviselő érdeke, ezért is fogalmaz a jogalkotó úgy, hogy a *„vezető tisztségviselő kérésére"* dönt erről a legfőbb szerv. A napirendi pontokat alapvetően a vezető tisztségviselő határozza meg, de a főszabályhoz képest két kivétellel is találkozunk. Egyrészt az ok és a cél megjelölésével a kisebbség is kezdeményezheti a legfőbb szerv összehívását, másrészt a legfőbb szerv az ülésen olyan kérdéseket is a napirendi pontok közé vehet, amik eredetileg a meghívóban nem szerepeltek. A fentiek alapján nem látjuk annak akadályát, hogy a vezető tisztségviselő mellett – jogszabályi rendelkezések tiszteletben tartásával – a kisebbség által vagy a legfőbb szervi határozattal is a kérdés napirendre kerüljön.

A jogalkotó nem határozza meg feltételként, hogy a legfőbb szerv csak abban az esetben tárgyalhat a felmentvény megadásáról, ha az a létesítő okiratban szerepel. Amennyiben így lenne, akkor a mintás alapítású gazdasági társaságok esetében az intézmény alkalmazására nem lenne lehetőség. A felmentvényről való döntés alapfeltétele, hogy a napirendi pontok között szerepeljen, vagy ennek hiányában az ülésen minden tag jelen legyen, és minden tag egyhangú szavazatával hozzájáruljon ahhoz, hogy a kérdés utólagosan felvételre, megtárgyalásra kerüljön.

A Ptk. szerint a társaság a beszámoló elfogadásával egyidejűleg az előző üzleti évben kifejtett ügyvezetési tevékenységet értékelve adhat felmentvényt. Ezzel összefüggésben két kérdésre kell válaszolnunk: a felmentvény csak a beszámoló elfogadásával együtt adható, és csak az elmúlt gazdasági évet illetően?

Az első kérdéssel összefüggésben érdemes egy, a Kúria előtt folyamatban volt ügy rövid ismertetése.[30]

Az alperesi társaságban a felperes 48% mértékű szavazati jogot biztosító részesedéssel rendelkező tag, az alperes további két tagja 19%, illetve 33% mértékű szavazati joggal rendelkezik. Az alperes taggyűlése a 2017. évi beszámoló elfogadásával egyidejűleg meghozott 4/2018. (V. 30.) számú határozatával a 2017. üzleti évre megadta a

28 Ptk. 3:117. §.

29 Egyszemélyes gazdasági társaság esetében legfőbb szerv nem működik, hatáskörét az alapító gyakorolja [Ptk. 3:109. § (4). bek.]

30 Kúria Gfv. 30.211/2021/6.

felmentvényt az alperes ügyvezetője részére. E határozatot – a felperes keresete alapján indult perben – a Fővárosi Törvényszék a 2019. április 18-án meghozott, a helybenhagyó másodfokú ítélet folytán 2019. november 6-án jogerőre emelkedett ítéletével hatályon kívül helyezte. Az alperes 2019. május 22. napjára összehívott taggyűlésén a felperes „nem" szavazata ellenében a másik két tag támogató szavazatával meghozott 17/2019. (V. 22.) számú határozatával a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 3:117. §-a alapján a 2017. évi üzleti évre megadta a felmentvényt az ügyvezető részére.

A felperes keresetében az alperes 17/2019. (V. 22.) számú taggyűlési határozatának hatályon kívül helyezését kérte többek között arra hivatkozással, hogy taggyűlés a Ptk. 3:117. § (1) bekezdésébe ütközően adta meg a 2017. üzleti évre az ügyvezető részére a felmentvényt, mivel erre jogszerűen csak a 2017. évi beszámoló elfogadásával együtt kerülhetett volna sor. Az elsőfokú bíróság ítéletével a keresetet elutasította, míg a felperes fellebbezése folytán eljárt másodfokú bíróság ítéletével az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta, és az alperes 17/2019. (V. 22.) számú taggyűlési határozatát hatályon kívül helyezte. A másodfokú bíróság döntését azzal indokolta, hogy tévedett az elsőfokú bíróság, amikor a keresettel támadott taggyűlési határozatot a Ptk. 3:117. § (1) bekezdésének megsértése miatt nem találta jogszabálysértőnek és nem helyezte azt hatályon kívül. A Ptk. 3:4. §-ának a jogi személy valamennyi típusára alapelvként irányadó létesítés szabadságát rögzítő rendelkezéseiből következően a gazdasági társaság tagjai – a (3) bekezdésben tételesen felsorolt eseteken kívül – a létesítő okiratban egyező akarattal eltérhetnek a tagok egymás közötti és a jogi személyhez fűződő viszonyára, valamint a társaság szervezetére és működésére vonatkozó diszpozitív szabályoktól. Ennek hiányában azonban a létesítő okiratban eltérően nem szabályozott minden kérdésben a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni. Az adott ügyben a létesítő okirat eltérő rendelkezése hiányában a taggyűlés a felmentvény megadásáról csak az adott üzleti év beszámolójának elfogadásával egyidejűleg hozhatott volna határozatot, erre később, az előző üzleti év beszámolójának elfogadását követően megtartott újabb taggyűlésen már nem volt mód. A Kúria a jogerős ítéletet nem találta jogszabálysértőnek.

A Kúria döntése tehát az, hogy a legfőbb szerv a felmentvény megadásáról csak az adott üzleti év beszámolójának elfogadásával egyidejűleg hozhat határozatot.

A fenti tényállás keretei között a Kúria döntésével alapvetően egyetértünk, azt az alábbiakkal egészítjük ki. Az évi rendes, előző gazdasági év eseményeit tárgyaló legfőbb szervi ülés lényege, hogy a vezető tisztségviselő a gazdasági eseményekről számot adjon. Ismerteti a gazdasági társaság pénzügyi-vagyoni helyzetét, a lezárt és a folyamatban lévő ügyleteket, a kötelezettségvállalásokat, az esetleges üzleti kockázatokat, a szerződések várható kimenetelét és egyéb fontos, a gazdálkodást, a társaság stabilitását érintő kérdéseket. Nyilvánvaló, hogy különbséget kell tennünk egy kisebb létszámú, szerényebb piaci szegmenssel működő gazdasági társaság és egy nagyobb, összetettebb, több munkavállalót, alvállalkozót igénybe vevő gazdasági társaság között. Míg az első esetben a beszámolót követően a felmentvény kérdésében azonnali felelősségteljes döntés hozható, addig az utóbbi esetben indokolt lehet, hogy a tagság bár a beszámolót elfogadja, de a felmentvény kérdésében rögtön nem hoz határozatot. A megalapozott döntés érdekében

igenis elképzelhető, hogy a társaság csak a beszámoló elfogadását követő időben hoz döntést. Ez az álláspont a fent ismertetett Kúria-ítélettel nem ellentétes.

Az a szabály, mely szerint a felmentvény a beszámolót megelőző évre vonatkozóan adható meg, nyilvánvaló, hogy a gazdasági társaságot védi. Ugyanakkor nem látjuk akadályát annak, hogy a legfőbb szerv hosszabb időt vizsgáljon, a Ptk. rendelkezéseitől eltérjen, és akár két vagy három év vonatkozásában is döntsön a felmentvény kérdésében, feltéve, hogy ez a rendelkezés a létesítő okiratban szerepel, vagy ha az ülésen valamennyi tag egyhangú szavazatával ehhez hozzájárul.

A jogalkotó számba veszi azt az esetet is, ha a vezető tisztségviselő mandátuma két egymást követő beszámolóval foglalkozó ülés között szűnik meg. Ebben az esetben a vezető tisztségviselő kérheti, hogy a legfőbb szerv a következő ülésén döntsön a felmentvény megadásáról.

Nem teljesen világos, hogy pontosan mit kell értenünk az alatt, hogy a vezető tisztségviselő „kérheti" a döntést. Kinek, mikor és hogyan kell ezt a kérelmet előterjeszteni?

Amennyiben a vezető tisztségviselő határozott időre került megválasztásra, akkor a jogviszonyának a lejárta előtt kérheti a legfőbb szervtől a felmentvény tárgyában való döntés meghozatalát. Amikor a vezető tisztségviselő lemond a mandátumáról, akkor a lemondással egyidejűleg szintén kérheti a mentesítést. Figyelemmel arra, hogy a lemondás egyoldalú címzett jognyilatkozat, így annak elfogadásához nem kell taggyűlési határozat, és felmentvény megadása sem.[31] Ha a társaság elhatározza a jogutód nélküli megszűnését, azaz a végelszámolását, akkor a legfőbb szerv ülésén ezt a kérelmet szintén elő lehet terjeszteni. Teljesen máshogy alakul a helyzet, ha például a vezető tisztségviselővel szemben kizáró ok merül fel, vagy a cselekvőképességét elveszíti, illetve akkor is, ha a legfőbb szerv visszahívja. Ezekben az esetekben ugyanis a törvény erejénél fogva, illetve a legfőbb szerv határozata által szűnik meg a mandátuma. Ennek következménye, hogy a társaság ügyeiben többé nem járhat el, így álláspontunk szerint a legfőbb szerv összehívására sem jogosult, ülés összehívását nem kezdeményezheti. Ezekben az esetekben talán az a helyes út, ha a volt vezető tisztségviselő megkeresi a cég aktuálisan cégnyilvántartásba bejegyzett képviselőjét, és a Ptk. szakaszaira hivatkozással kéri a legfőbb szerv ülésének az összehívását, és napirendi pontként javaslatot tesz a saját felmentvényét illetően. Természetesen az egy másik kérdés, hogy mi van abban az esetben, ha az aktuális vezető tisztségviselő negligálja a korábbi képviselő kérését, és a legfőbb szerv ülését nem hívja össze.

Álláspontunk szerint a legfőbb szerv a felmentvény kérdésében csak akkor hozhat érvényes döntést, ha az a meghívóban a napirendi pontok között feltüntetésre került, vagy ennek hiányában az ülésen minden tag jelen van, és egyhangú határozattal a kérdést a napirendi pontok között felvették.

A meghívó alapvető célja a tagok informálása, tájékoztatása. Azt feltételezzük, hogy a tagok laikusak. Éppen ezért a napirendi pontokat egyértelműen, beazonosítható módon kell valamennyi tag részére a létesítő okirat vagy a Ptk. rendelkezéseinek megfelelően megküldeni. Ebből következik, hogy a felmentvényt csak abban az esetben lehet tárgyalni és ebben a kérdésben érvényes döntést hozni, ha a meghívóban ez

31 KGD1998. 64.

feltüntetésre került. A meghívó kézhezvételét követően a tag a napirendi pontokat elolvassa, értelmezi, és eldönti, hogy számára az ülésen való részvétel fontos vagy nem. Hozzá akar-e szólni az egyes pontokhoz, ki akarja-e fejteni a véleményét, adott esetben kérdéseket akar-e feltenni, vagy észrevételeket akar-e megfogalmazni. Ezt szem előtt tartva a meghívóban önmagában nem elég a beszámoló feltüntetése, úgy gondoljuk, hogy a felmentvényről való döntést külön napirendi pontként egyértelműen meg kell jelölni. Amennyiben a napirendi pontok között ez nem szerepel, akkor a legfőbb szervi ülés főszabály szerint ebben a kérdésben érvényes döntést nem hozhat. A beszámoló elfogadását és a felmentvény megadását illetően tehát nincs listás szavazás. A kérdést szét kell választani, és külön kell szavazni a beszámoló elfogadásáról, és külön kell határozatot hozni a felmentvény megadása/megtagadása tárgyában. Együttesen szavazás esetén két kérdéskörben egy döntés meghozatalára kerülne sor, így a tagok nem tudnak egymástól független döntést hozni, és el vannak zárva annak lehetőségétől, hogy a két különböző tárgyban eltérő szavazatot adjanak le.

A felmentvény megadásával a legfőbb szerv azt igazolja, hogy a vezető tisztségviselő az értékelt időszakban munkáját a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegességét szem előtt tartva végezte.

Vagyis a felmentvény megadásával a legfőbb szerv lemond arról, hogy a vezető tisztségviselővel szemben később kártérítési igénnyel lépjen fel azon tények ismeretében, melyek a beszámoló alapjául szolgáltak.[32]

Az ügyvezetői felelősség akkor kerülhet előtérbe, ha utóbb bebizonyosodik, hogy a felmentvény megadásának alapjául szolgáló tények vagy adatok valótlanok vagy hiányosak voltak.

Ebben az esetben a szabályszerűen összehívott legfőbb szervi ülés dönt a perindításról. Ha a létesítő okirat szigorúbb rendelkezést nem tartalmaz, akkor az általános szabályok szerint egyszerű szótöbbséggel. Előfordulhat, hogy a vezető tisztségviselő egyben tag is, ebben az esetben őt szavazati jog nem illeti meg, a pártatlan szavazás tőle nem várható el, hiszen érdekelt.

A részvénytársaság esetében megjelenő kollektív ügyvezetésnél ugyanezzel az esettel találkozunk. A Győri Ítélőtábla által hozott jogerős ítélet szerint a részvénytársaság kettős (részvényesi és igazgatósági tagsági) jogviszonyban álló tagjai a közgyűlés felmentvény megadására vonatkozó szavazásánál a szavazásból kizártak voltak.[33]

Az egyszemélyes társaság esetében, ahol a tag egyben vezető tisztségviselő is, az intézmény alkalmazása az előbb hivatkozott összeférhetetlenségi szabályok miatt fogalmilag kizárt.[34]

A felmentvénnyel rendelkező vezető tisztségviselő kártérítési felelőssége megállapításának elengedhetetlen feltétele a társaság legfőbb szerve által hozott határozat eredményes bírósági felülvizsgálata.[35]

32 Kaposvári Törvényszék G. 40.045/2015/14.
33 Győri Ítélőtábla Gf. 20.020/2016/3.
34 Ennek akkor lenne gyakorlati jelentősége, ha a tag a vagyoni részesedését utóbb értékesíti vagy a társaság többszemélyessé válna, és felmerülne e vezető tisztségviselő felelőssége.
35 Fővárosi Törvényszék P. 22.252/2017/59.

Egyetértünk azzal, hogy amennyiben a felmentvény hatálytalanításának alapjául felhozott információk közül bármelyikről aggálymentesen megállapítható, hogy a tagok többsége arról nem tudott, és az információ birtokában a felmentvényt nem adta volna meg, akkor a hatálytalanítás alapjául felhozott további információk vizsgálatára nincs szükség.[36] Tehát egy valótlan állítás is elég ahhoz, hogy a bíróság a felmentvényt hatálytalanítsa.

A felmentvény hatálytalanságának megállapítása iránti pert el kell választanunk a társaság határozatának a bírósági felülvizsgálatától. A két peres eljárás ugyanis nem ugyanaz. Mint láttuk, a felmentvény hatálytalansága iránti pert a gazdasági társaság – törvényi tényállás esetén a kisebbség – jogosult megindítani a vezető tisztségviselővel szemben. Ezzel szemben a társaság határozatának a bírósági felülvizsgálata iránti peres eljárás esetében a felperesi legitimáció a tagot, a vezető tisztségviselőt és felügyelőbizottság tagját illeti meg, ahol az alperes maga a gazdasági társaság. Ez utóbbi esetben a perindítás oka az, hogy a határozat jogszabályba vagy a létesítő okirat rendelkezésébe ütközik. Mások lesznek az igényérvényesítési lehetőségek is, hiszen a társaság határozatainak a megtámadása során szubjektív és objektív határidők között kell különbséget tennünk, míg a hatálytalansági perben főszabály szerint az elévülés szabályait kell alkalmazni.[37]

A társasági határozatok bírósági felülvizsgálatának az a rendeltetése, hogy biztosítsa a társaság működésének törvényességét, ezáltal védje a társaság tagjainak jogait és törvényes érdekeit a társaság szerveivel szemben. A felmentvény hatálytalansága megállapításának viszont ettől eltérően az a rendeltetése, hogy a társaság a felmentvény megadása ellenére is érvényesíthessen kártérítés iránti követelést a vezető tisztségviselővel szemben, ha a felmentvény megadásának alapjául szolgáló információk hiányosak vagy valótlanok voltak.

3. Összegző gondolatok

Jelen tanulmány első részében a bírói döntéseken keresztül – a teljesség igénye nélkül – a vezető tisztségviselő gazdasági társasággal szembeni felelősségi szabályait mutattuk be. Az értekezés második fele a felmentvény intézményét járta körül. Itt is megjelennek a judikatúra releváns határozatai. Bízunk abban, hogy az egyes megállapítások és a bemutatott bírósági döntések gondolatébresztően hatnak.

Irodalomjegyzék

Bodzási, B. (2013) 'A jogi személyek körében felmerülő felelősségi kérdésekről, különös tekintettel a vezető tisztségviselőkre', *Gazdaság és Jog*, 6, 8–13.

36 Zalaegerszegi Törvényszék G. 40.120/2013/6.
37 Fővárosi Ítélőtábla Pf. 20.274/2020/4.

DOI: 10.47745/ERJOG.2026.03.03

BIHARI ERIKA

Fenntarthatóság és beruházásvédelem metszéspontján: ESG-szempontok a nemzetközi beruházási egyezményekben[1]

Sustainability and Investment Protection: The Growing Role of ESG in International Investment Agreements

Abstract: The growing prominence of sustainability considerations represents one of the defining trends in the development of international investment law. While traditional bilateral investment treaties (BIT) primarily focused on the legal protection of foreign investors, new-generation BITs increasingly seek to establish a more balanced relationship between investment protection and the regulatory autonomy of states in pursuing public-interest objectives. Environmental, social, and governance considerations, commonly referred to as ESG factors, play an increasingly important role in this process. The study demonstrates that ESG does not constitute an autonomous legal standard in international investment law but rather serves as an umbrella concept covering several interconnected normative elements. It examines the international normative background of ESG, with particular attention to the United Nations and OECD instruments on responsible business conduct, the Paris Agreement, and UNCTAD's sustainable investment policy reform initiatives. The central part of the study focuses on the analysis of new-generation investment treaties. The 2012 USA Model BIT, the 2021 Canadian Model FIPA, the 2019 Dutch Model BIT, the 2016 Morocco–Nigeria BIT, as well as examples from Hungarian treaty practice, illustrate that ESG considerations may range from strengthening states' regulatory space and encouraging responsible investor conduct to the incorporation of direct investor obligations. The study also briefly addresses the relevance of these provisions in investment arbitration, particularly in relation to indirect expropriation, investor conduct, and state counterclaims. It concludes that the gradual integration of ESG considerations does not signify the marginalization of investment protection but rather its more balanced reinterpretation in the light of the requirements of sustainable development.

Keywords: ESG, sustainable development, international investment law, bilateral investment treaties, right to regulate, investor obligations

Összefoglaló: A fenntarthatósági szempontok térnyerése a nemzetközi beruházási jog fejlődésének egyik meghatározó tendenciája. Míg a klasszikus kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények (BIT) elsősorban a külföldi befektetők

1 A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-25-4-II-DE-436 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

jogi védelmére koncentráltak, az új generációs BIT-ek egyre hangsúlyosabban törekednek a beruházásvédelem és az állam közérdekű szabályozási autonómiája közötti egyensúly megteremtésére. Ebben jelentős szerepet töltenek be a környezeti, társadalmi és vállalatirányítási, összefoglalóan ESG-szempontok. A tanulmány bemutatja, hogy az ESG a nemzetközi beruházási jogban nem önálló jogi standardként, hanem több, egymással összefüggő normatív elem gyűjtőfogalmaként jelenik meg. Vizsgálja az ESG nemzetközi normatív hátterét, különös tekintettel az ENSZ és az OECD felelős üzleti magatartásra vonatkozó irányelveire, a Párizsi Megállapodásra, valamint az UNCTAD fenntartható beruházáspolitikai reformtörekvéseire. A tanulmány központi része az új generációs beruházási egyezmények elemzésére fókuszál. Az Amerikai Egyesült Államok 2012-es Model BIT-je, a kanadai 2021-es Model FIPA, a 2019-es holland Model BIT, a 2016-os Marokkó–Nigéria BIT, valamint a magyar szerződéskötési gyakorlat példái azt mutatják, hogy az ESG-szempontok az állami szabályozási mozgástér megerősítésétől a felelős befektetői magatartás ösztönzésén át egészen a közvetlen befektetői kötelezettségek rögzítéséig terjedhetnek. A tanulmány röviden kitér e rendelkezések választottbírósági jelentőségére is, különösen a közvetett kisajátítás, a befektetői magatartás és az állami viszontkeresetek összefüggésében. A vizsgálat arra a következtetésre jut, hogy az ESG-szempontok fokozatos beépülése nem a beruházásvédelem háttérbe szorulását, hanem annak kiegyensúlyozottabb, a fenntartható fejlődés követelményeit is figyelembe vevő újraértelmezését jelzi.

Kulcsszavak: ESG; fenntartható fejlődés; nemzetközi beruházási jog; kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények; szabályozáshoz való jog; befektetői kötelezettségek

1. Bevezetés

A fenntarthatósági szempontok egyre meghatározóbb szerepet töltenek be a nemzetközi gazdasági jog fejlődésében, és e változás a nemzetközi beruházási jog szabályozási környezetében is egyértelműen érzékelhető. A beruházások ösztönzése és védelme mellett hangsúlyosabban jelenik meg annak követelménye, hogy a beruházási rezsim megfelelő teret biztosítson a fenntartható fejlődéshez kapcsolódó célok érvényesítésének. Ennek következtében a nemzetközi beruházási jog fejlődése olyan irányba mutat, ahol a beruházásvédelem gazdasági racionalitása, az állam szabályozási autonómiája, valamint a környezeti és társadalmi szempontok egymással összefüggésben jelennek meg.[2]

E folyamatba illeszkedik a környezeti, társadalmi és vállalatirányítási (*Environmental, Social and Governance – ESG*) szempontok fokozódó jelentősége is, napjainkban nemzetközi – vagy akár európai uniós – szinten az ESG számos kormányzat számára prioritást jelent.[3] Az ESG térnyerése a nemzetközi beruházási jogban túlmutat egy puszta gazdasági vagy vállalatirányítási tendencián, mert egy olyan szélesebb normatív változás részének tekinthető, amely a beruházó számára biztosított jogok és garanciák mellett egyre nagyobb figyelmet fordít a beruházás megvalósításának módjára, valamint a befektető magatartására és felelősségére is.[4]

2 Choudhury, 2025, 2, 18–19.
3 Szikora, 2025, 27–34.
4 Rutherford, 2026, 141–143.

Mindez a hagyományos beruházásvédelmi rendszerre jellemző aszimmetria mérséklésére irányuló törekvésként is értelmezhető, amennyiben a befektető számára biztosított nemzetközi jogi védelem mellett fokozatosan előtérbe kerül a beruházás társadalmi és környezeti hatása, valamint a befektető ezekkel összefüggő magatartása és felelőssége. Azonban magatartása nem kizárólag az egyezmények normatív tartalma szempontjából válhat relevánssá, hanem akár a beruházási jogvitákban is jelentőséget nyerhet, így különösen a beruházás jogszerűségének, a befektető jogos elvárásainak, illetve egyes beruházásvédelmi – a vonatkozó nemzetközi egyezményekben található – standardok alkalmazásának és a jogkövetkezmények meghatározásának körében.[5]

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy az „új generációs" kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények (*Bilateral Investment Treaty – BIT*) miként integrálják az ESG-szempontokat a nemzetközi beruházásvédelem rendszerébe, különös tekintettel az állam szabályozási autonómiájára, valamint a befektető magatartására és felelősségére. A tanulmány röviden arra is kitér, hogy e rendelkezések milyen jelentőséggel bírhatnak a konkrét befektető–állam közötti jogvitákban, ugyanakkor a kapcsolódó választottbírósági gyakorlat átfogó elemzésére nem törekszik, csupán annak néhány releváns példán keresztül történő szemléltetésére.

A tanulmány kiemelten olyan BIT-ekre fókuszál, amelyek a fenntarthatósági és ESG-szempontok beruházási jogba történő beépülése szempontjából különös jelentőséggel bírnak. A kiválasztás során elsősorban olyan, a nemzetközi szakirodalomban is rendszeresen hivatkozott egyezmények kerültek előtérbe, amelyek egyes megoldásaik révén „mérföldkőnek" vagy a szerződéses gyakorlat fejlődése szempontjából irányadónak tekinthetők. Az elemzés röviden emellett két magyar vonatkozású, e szempontból releváns beruházásvédelmi egyezményre is kiterjed annak érdekében, hogy a nemzetközi tendenciák mellett a hazai kapcsolódás is megjelenjen.

A tanulmány hipotézise az, hogy az ESG-szempontok fokozatos beépülése a beruházási egyezményekbe a hagyományosan befektetővédelmi orientációjú rendszer kiegyensúlyozása irányába mutat, és a befektető magatartását a beruházásvédelem, illetve a beruházási jogviták szempontjából is egyre relevánsabb tényezővé teszi.

2. Az ISDS kritikáitól a fenntarthatósági reformig

2.1. Az ISDS rendszerének alapjai

A BIT-ek fejlődésének áttekintését megelőzően indokolt kitérni a beruházó–államvitarendezés rendszerére és az azt érő kritikákra, mivel ezek jelentős szerepet játszottak a BIT-ek fenntarthatósági szempontú reformjának és az új generációs BIT-ek kialakulásának ösztönzésében.

Az elmúlt két évtizedben rohamosan növekvő nemzetközi beruházások száma a külföldi befektető és a befektetést fogadó állam közötti jogviták számának emelkedését

5 Bueno, Yilmaz-Vastardis és Ngueuleu Djeuga, 2023, 183–186.

eredményezte.[6] Egy-egy konfliktus során a jellemző vitarendezési mód – a belföldi bírósági eljárásokat kivéve – az ISDS (*Investor-State Dispute Settlement*) eljárás, amelynek lényege az, hogy a külföldi befektető és az azt fogadó állam közötti konfliktust választottbíróság dönti el. Egy nemzetközi beruházási megállapodás (*International Investment Agreement – IIA*) – legyen az akár egy kétoldalú beruházási egyezmény – BIT vagy egy olyan nemzetközi megállapodás, amely tartalmaz beruházásvédelmi rendelkezéseket (*Treaty with Investment Provision – TIP*) – megsértéséből fakadó és ezen egyezmény alapján kezdeményezett beruházási jogvitában az eljárás fóruma jellemzően a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (*International Centre for Settlement of Investment Disputes – ICSID*), amit az államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló 1965-ös Washingtoni Egyezmény (ICSID Egyezmény) hozott létre. Az ICSID az egyetlen olyan multilaterális intézmény, amely különleges felhatalmazással rendelkezik a nemzetközi beruházási viták békés megoldásának elősegítésére. A felek akár beruházási egyezményeikben, akár külön megállapodásukkal kérhetik az ICSID eljárási szabályai szerinti jogvitarendezést. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy más eljárási szabályok alapján, más választottbírói fórumok előtt ne kezdeményezhetnének ISDS-eljárást.[7] Az ICSID létrehozásának célja az volt, hogy pártatlan (állami érdekek és a diplomácia befolyásától mentes) mechanizmust biztosítson a beruházási viták rendezésére, és segítse a külföldi tőke beáramlását a fogadó államokba.

2.2. Az ISDS kritikái és a szabályozási autonómia problémája

Igaz, hogy az ISDS nagy népszerűségnek örvendett az elmúlt évtizedekben, ugyanakkor egyre inkább kritikák kereszttüzébe került, a beruházásvédelmi egyezmények sem közös sikert, sem egységes elismerést nem értek el. A beruházási egyezmények alapján indított választottbírósági eljárások sorozatos negatív hatásai azt eredményezték, hogy a „hagyományosan" fogadó államok reagáltak az ISDS-re, aggályaikat fejezték ki a rendszerrel összefüggésben. Egyes szerzők arra is figyelmeztettek, hogy a beruházásvédelmi rendszer legitimitása válságba került, ennek egyik szembetűnő jele,

6 1972 és 1996 között az ICSID keretében évente átlagosan mindössze 1,5 ügyet regisztráltak. 1997-től azonban jelentős növekedés figyelhető meg az ügyszámokban: 1997 és 2002 között évente átlagosan 13, 2003 és 2011 között 28, 2012 és 2019 között pedig 42 ügyet regisztráltak. A 2020-as években ez az érték tovább emelkedett, és 2020–2025 között már átlagosan évi 56,7 ügyet tett ki. A vizsgált időszak rekordéve 2021 volt, 66 új ICSID-üggyel. 2026 első félévében, június 30-ig további 33 ügy regisztrációjára került sor. Az ICSID-ügyek számának alakulását 1972–2026 között részletesen lásd: The ICSID Caseload – Statctics (Issue 2026-2). 3. [Online]. Elérhető: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/2026-2_ENG_TheICSIDCaseloadStatistics.pdf (letöltés ideje: 2026. 08. 30.). Az ismert ISDS összes ügyek számát lásd: https://investmentpolicy.unctad.org/news/hub/1743/20240327-total-number-of-known-investment-treaty-cases-rises-to-1-332 (letöltés ideje: 2026. 08. 30.).

7 Eljárási szabályként kérhetik a felek az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL) Választottbírósági Szabályainak alkalmazását is, eljáró választottbíróságként (fórum) pedig megjelölhetik például az Állandó Választottbíróságot (PCA), lévén hogy az UNCITRAL szabályaihoz nem társul olyan saját intézmény (fórum), mint ahogy azt az ICSID esetében látjuk.

hogy számos ország vagy beruházásvédelmi egyezményeit módosította,[8] vagy az ICSID Egyezményt mondta fel (utóbbi pl. Bolívia, Ecuador, Venezuela), vagy kizárta az ISDS-t kétoldalú nemzetközi beruházási megállapodásaiból (pl. Ausztrália, Új-Zéland).[9]

A nyugati és a fejlődő államok szakértői és aktivistái részéről érkező negatív értékelések többsége egyfelől az egyezmények általános klauzulái, illetve értelmezésük (például a kisajátítás fogalma és az érte járó ellentételezés stb.), másfelől pedig a vitarendezés (az államok között fennálló BIT-ek alapján indított választottbírósági eljárások) jellege köré csoportosíthatók.[10]

Ezen értékelések[11] elsősorban az eljárás aszimmetrikus jellegére, a választottbírók felek általi kijelöléséből fakadó, pártatlanságukkal kapcsolatos aggályokra, az eljárások jelentős idő- és költségigényére, valamint a választottbírósági határozatok végrehajtásával összefüggő problémákra hívják fel a figyelmet. További kritikaként jelenik meg a kiszámítható és következetes ítélkezési gyakorlat és az egységes jogértelmezés hiánya, emellett az eljárások átláthatóságának korlátai és az érintett helyi közösségek részvételének hiányosságai is hangsúlyosak. A kritikusok szerint ezek az ISDS-eljáráson belüli „anomáliák" káros hatással vannak a fogadó államra nézve a közérdekű szabályozás tekintetében, mert megnehezítik a külföldi befektetők érdekeivel ellentétes jogszabályok, intézkedések meghozatalát vagy végrehajtását.[12] A beruházásvédelmi egyezmények főbb rendelkezései olyan szűk keretek közé szoríthatják adott állam közpolitikai intézkedési lehetőségeit, amelyek az érintett állam más, nemzeti vagy nemzetközi jogi kötelezettségeit sérthetik – például fenntarthatósági célok elérése, környezetvédelemi és emberi jogi szabályok betartása –, vagy akár az alapvető értékek (közérdek) előmozdítását és megőrzését is negatívan érintheti, hiszen ezen értékeknek a fejlesztése és megőrzése hátrányba kerülhet, amikor éppen a külföldi befektető érdeke vagy akár magának a befektetésnek az ösztönzése is azt kívánná, hogy ezek ne, vagy csak minimálisan érvényesüljenek. Példának okáért, ha egy befektetést azért irányítanak egy adott országba, mert ott kedvezőek a környezetvédelmi vagy a minimálbérre vonatkozó szabályok, majd később az adott állam közérdekű céljaival összhangban ezeket a szabályokat módosítja, a befektetőkre nézve akár kedvezőtlenül is kihathat (például korlátozza a befektetés jövedelmezőségét).[13]

Mindezek alapján indokolt annak vizsgálata, hogy miként teremthető megfelelő egyensúly az államok ESG-célokat szolgáló szabályozási joga és a külföldi befektetők megfelelő jogi védelme között, amely egyúttal a beruházások ösztönzésének és vonzásának is fontos feltétele.

8 Például Indonézia, India. Bővebben lásd: Bernasconi-Osterwalder és Brewin, 2020, 1–16. [Online]. Elérhető: https://www.iisd.org/itn/en/2023/07/01/india-sends-termination-notices-to-68-countries-with-a-request-to-renegotiate/ (letöltés ideje: 2026. 07. 03.).
9 Polanco, 2014, 1–57.
10 Sándor, 2016, 6–7.
11 Egyrészt vannak az eljárás során értelmezett anyagi joganyaghoz kapcsolódó kritikák, másrészt vannak a tényleges eljárási szabályaihoz közvetlenül vagy érintőlegesen kapcsolódóak. Bővebben lásd: Bihari, 2023, 28–31.
12 Hajdu, 2022, 7.
13 Bővebben lásd: Nagy, 2020, 897–917; Kriebaum, 2022, 1–38.

2.3. A fenntarthatósági reform szükségessége

Az ENSZ emberi jogokkal és környezettel foglalkozó különleges jelentéstevőjének 2023. júliusi jelentése[14] a beruházó–állam-vitarendezést *„a bolygót érintő környezeti és emberi jogi válságok kezeléséhez szükséges sürgős intézkedések egyik jelentős akadályaként”* jellemezte. Mindez kevesebb mint egy évvel az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciájának (UNCTAD) 2022. szeptemberi jelentése[15] után történt, amely több, az államok éghajlatvédelmi intézkedéseivel kapcsolatos beruházási választottbírósági ügyet elemzett. A jelentés arra a következtetésre jutott, hogy *„komoly aggodalomra ad okot annak kockázata, hogy a beruházó–állam vitarendezési mechanizmust [...] az éghajlatpolitikai intézkedések megtámadására használják fel”*. Ez az aggodalom a jelek szerint nem pusztán elméleti jellegű. Állami tisztviselők szerint az ISDS visszatartó hatást (úgynevezett szabályozási befagyasztás jelensége – *regulatory chill*) gyakorolt a környezetvédelmi szabályozásra. Dánia és Új-Zéland klímapolitikáért felelős miniszterei például nyilvánosan úgy nyilatkoztak a sajtónak,[16] hogy *„az ISDS-sel való ’fenyegetettség’ megakadályozta kormányaikat abban, hogy ambiciózusabb éghajlat-politikát folytassanak”*.

2025. július 3-án az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság (*Inter-American Court of Human Rights – IACtHR*) tanácsadó véleményt adott ki az államok azon kötelezettségeiről, amelyek alapján intézkedéseket kell tenniük az éghajlatváltozás hatásainak mérséklése és az azokhoz való alkalmazkodás érdekében. Az IACtHR megállapította, hogy az államokat kötelezettség terheli az éghajlatváltozás mérséklésére, amely egyúttal magában foglalja azt a jogukat is, hogy klímacéljaik elérése érdekében szabályozzák a vállalatok magatartását. Ezzel összhangban ösztönözte az államokat, hogy vizsgálják felül meglévő kereskedelmi és beruházásvédelmi megállapodásaikat. Az IACtHR többek között arra is rámutatott, hogy amennyiben a nemzetközi beruházási kötelezettségek és az éghajlati rendszer védelmére irányuló kötelezettség összeütközésbe kerülnek egymással, az utóbbinak kell elsőbbséget élveznie.[17]

Nem sokkal később, 2025. július 23-án a Nemzetközi Bíróság (*International Court of Justice – ICJ*) kiadta mérföldkőnek számító, az államok éghajlatváltozással kapcsolatos kötelezettségeiről szóló tanácsadó véleményét, amelyben arra a következtetésre jutott, hogy a nemzetközi jog alapján az államok kötelesek megakadályozni az éghajlat jelentős károsítását. A Nemzetközi Bíróság kifejezetten rámutatott arra is, hogy e kötelezettségek elmulasztása nemzetközi jogi felelősséget vonhat maga után, mert az éghajlatvédelmi kötelezettségek megsértése nemzetközileg jogsértő cselekménynek minősül, amely megalapozza az állam felelősségét.[18] Sarah Cleveland, az ICJ bírája a tanácsadó véleményéhez csatolt nyilatkozatában felhívta a figyelmet a nemzetközi

14 https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a78168-paying-polluters-catastrophic-consequences-investor-state-dispute (letöltés ideje: 2026. 08. 03.).
15 https://unctad.org/system/files/official-document/diaepcbinf2022d7_en.pdf (letöltés ideje: 2026. 08. 03.).
16 https://www.capitalmonitor.ai/analysis/cop26-ambitions-at-risk-from-energy-charter-treaty-lawsuits/?cf-view (letöltés ideje: 2026. 08. 03.).
17 Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion AO-32/25, 2025. május 29.
18 https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/187/187-20250723-adv-01-00-en.pdf (letöltés ideje: 2026. 08. 03.).

beruházásvédelmi egyezményekhez kapcsolódó esetleges szabályozási befagyasztás (*regulatory chill*) kockázatára, amely befolyásolhatja az államok közérdekű szabályozási intézkedéseinek elfogadását.

A két tanácsadó vélemény együttesen tovább erősíti a környezet- és klímavédelmi kötelezettségek jelentőségét a nemzetközi jogban, ami a beruházásvédelmi rendszer fenntarthatósági szempontú reformjára és a beruházásvédelem, valamint a közérdekű szabályozási célok közötti egyensúly újragondolására is hatással lehet.

3. Az ESG fogalmi és normatív kerete a nemzetközi beruházási jogban

3.1. Az ESG fogalma és nemzetközi beruházási jogi relevanciája

A nemzetközi beruházási egyezmények tekintetében két dimenziót láthatunk: a kétoldalú beruházásvédelmi egyezményeket, valamint a plurilaterális és multilaterális kezdeményezéseket. A tanulmány a BIT-ekre fókuszál.

A klasszikus, első generációs kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények – amelyekből Magyarország is jelentős számban kötött az 1990-es években – elsősorban a külföldi befektetők védelmét szolgálták. Ezek a szerződések olyan standardokat (garanciákat) tartalmaztak, mint a tisztességes és méltányos bánásmód (*Fair and Equitable Treatment – FET*), a teljes védelem és biztonság elve, a közvetlen és közvetett kisajátítással szembeni védelem, a nemzeti és a legnagyobb kedvezményes elbánás elve, a pénzeszközök szabad átutalásának biztosítása, valamint – az adott egyezmény rendelkezéseitől függően – a befektető és a fogadó állam közötti vitarendezés lehetősége.[19] Ugyanakkor fenntarthatósági, környezetvédelmi és társadalmi szempontok jellemzően nem képezték önálló szabályozás tárgyát.

Ezzel szemben a 2010-es évek elejétől általánosságban az a tendencia figyelhető meg, hogy az ESG-szempontok fokozatosan jelennek meg a kötelező erejű jogi struktúrákban, így azok a beruházási egyezményekben és a választottbírósági gyakorlatban is egyre hangsúlyosabban érvényesülnek.[20]

Fontos itt rögzíteni azt, hogy az ESG a nemzetközi beruházási jogban nem önálló beruházásvédelmi standard és nem is egységes jogi kategória, hanem olyan, egymással összefüggő szempontok összefoglaló megjelölése, amelyek egyre több ponton kapcsolódnak a nemzetközi beruházások szabályozásához. E körbe tartozhatnak többek között a környezet- és klímavédelemmel, az emberi és munkavállalói jogokkal, a helyi közösségek védelmével, a vállalatirányítással, az átláthatósággal, a korrupció megelőzésével és a vállalati felelősséggel összefüggő követelmények.[21] E szempontok akkor nyernek jogi jelentőséget, ha az adott ügyben alkalmazandó vagy figyelembe veendő konkrét jogforráshoz – így különösen a beruházási egyezmény valamely rendelkezéséhez, a fogadó

19 UNCTAD, 2025, Investment Policy Framework for Sustainable Development.
20 Sartogo, Brierley és Suciu, 2026, 1–6.
21 UNCTAD, 2025, Investment Policy Framework for Sustainable Development.

állam belső jogához vagy más releváns nemzetközi jogi normához – kapcsolódnak. Megjelenhetnek például az állam szabályozáshoz való jogának (*right to regulate*) értékelése, a befektető magatartásának vizsgálata, illetve – megfelelő jogalap fennállása esetén – az állami viszontkeresetek (*counterclaim*) keretében is.[22]

Az ESG jelentősége a nemzetközi beruházási jogban tehát elsősorban abban ragadható meg, hogy az általa összefoglalt környezeti, társadalmi és vállalatirányítási szempontok fokozatosan szerepet kapnak a beruházási jogot alakító konkrét jogi normákban, különösen az új generációs beruházási egyezményekben, amelyek a hagyományos beruházásvédelmi standardok mellett egyre többször hivatkoznak a fenntartható fejlődésre, az állam szabályozási mozgásterének megőrzésére, valamint – egyes egyezmények esetében – a felelős befektetői magatartásra és a befektetőket terhelő kötelezettségekre is.[23] A 2012-es USA-modell BIT, a 2021-es kanadai modell FIPA, a 2019-es holland modell BIT és a 2016-os Marokkó–Nigéria BIT ennek eltérő változatait mutatják.

3.2. Az ESG nemzetközi normatív háttere

A továbbiakban ezekre az egyezményekre részletesen kitérek, de előtte fontos e folyamat normatív hátterét áttekinteni.

Egyrészről lényeges az a dokumentum, amely az ENSZ 2011-ben elfogadott, az üzleti vállalkozások emberi jogi felelősségére vonatkozó irányelveit (UNGP-k) tartalmazza. Az UNGP-k *soft law* jellegük miatt nem keletkeztetnek önmagukban közvetlenül kikényszeríthető kötelezettségeket a befektetők számára, ugyanakkor egyfajta támpontot adnak a felelős vállalati magatartás értékeléséhez. A *Protect, Respect and Remedy* keretrendszer alapján az államokat terheli az emberi jogok védelmének kötelezettsége, míg a vállalkozásoktól az emberi jogok tiszteletben tartását várja el, amelynek teljesítésében központi szerepet kap a kellő gondosság (*due diligence*). Az UNGP-k jelentősége a nemzetközi beruházási jog szempontjából különösen abban ragadható meg, hogy az általuk megfogalmazott felelős vállalati magatartási elvárások egyes újabb nemzetközi beruházási megállapodásokban is megjelennek, ezáltal hozzájárulva a kizárólag befektetővédelmi szemlélet fokozatos átalakulásához.[24]

Hasonló funkciót töltenek be az OECD multinacionális vállalkozások felelős üzleti magatartására vonatkozó, 2023-ban aktualizált irányelvei (*OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct*).[25] Ezen irányelvek szintén *soft law* jellegűek, a részes kormányok által a multinacionális vállalatok számára megfogalmazott olyan ajánlások, amik önmagukban nem teremtenek közvetlenül kikényszeríthető beruházási szerződéses kötelezettségeket. Jelentőségük ugyanakkor abban áll, hogy részletes elvárásokat fogalmaznak meg a felelős üzleti magatartás, így különösen

22 UNCTAD, 2025, Investment Policy Framework for Sustainable Development.
23 UNCTAD, 2025, Accelerating IIA Reform Convergence: Insights from UNCTAD's IIA Reform Platform.
24 Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, 2012. január 1. 11–24; 17–21.
25 OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct, 2023. 10–13

az emberi jogok, a munkavállalói jogok, a környezetvédelem, a korrupció elleni fellépés és a vállalati közzététel területén. Az OECD irányelvei kiemelt szerepet tulajdonítanak a kockázatalapú kellő gondosságnak (*risk-based due diligence*), amelynek keretében a vállalkozásoknak azonosítaniuk, megelőzniük és mérsékelniük kell a működésükhöz, termékeikhez vagy szolgáltatásaikhoz, illetve üzleti kapcsolataikhoz kötődő tényleges és potenciális káros hatásokat, továbbá számot kell adniuk arról, hogy miként kezelik ezeket.[26]

Az ESG környezeti pillérének nemzetközi jogi hátterében kiemelt helyet foglal el a 2015-ben elfogadott Párizsi Megállapodás.[27] Bár a Megállapodás nem beruházásvédelmi egyezmény, célkitűzései közvetlenül érintik a gazdasági és beruházási döntések tágabb szabályozási környezetét. Az éghajlatváltozás mérséklése (*mitigation*) és az annak következményeihez való alkalmazkodás (*adaptation*) ugyanis jelentős pénzügyi források mozgósítását és a beruházások hosszú távú átalakulását feltételezi.[28]

E kapcsolatot különösen jól szemlélteti a Párizsi Megállapodás 2. cikk (1) bekezdésének c) pontja, amely a Megállapodás céljai között rögzíti a pénzügyi áramlásoknak az alacsony üvegházhatásúgáz-kibocsátású és az éghajlatváltozás hatásaival szemben reziliens fejlődési pályával való összhangba hozását.[29] A rendelkezés jelentősége a beruházások szempontjából az, hogy a klímavédelmi célok megvalósítását nem kizárólag közvetlen állami környezetvédelmi intézkedésekhez kapcsolja, hanem a tőke és a pénzügyi források allokációjának irányához is. A klímapolitika ezáltal szükségszerűen kapcsolódik ahhoz a kérdéshez is, hogy milyen gazdasági tevékenységek és beruházások részesülnek finanszírozásban, illetve milyen irányba terelődnek a jövőbeni beruházási folyamatok.

A felelős és fenntartható beruházások tágabb nemzetközi szakpolitikai keretéhez kapcsolódik az ENSZ 2015-ben elfogadott Fenntartható Fejlődési Keretrendszere (*Agenda 2030*) és az abban meghatározott 17 fenntartható fejlődési cél (*Sustainable Development Goals – SDG*) rendszere is. Az SDG-k nem keletkeztetnek önmagukban közvetlenül kikényszeríthető kötelezettségeket a külföldi befektetők számára, de a nemzetközi beruházási jog szempontjából elsősorban azért relevánsak, mert a beruházáspolitika célrendszerét a gazdasági növekedés mellett egyre hangsúlyosabban kapcsolják össze a fenntartható fejlődés követelményeivel.

E szemlélet jól tükröződik az UNCTAD beruházáspolitikai reformprogramjában. Az *Investment Policy Framework for Sustainable Development* a nemzeti beruházáspolitika és a nemzetközi beruházási megállapodások kialakítása mellett külön figyelmet fordít a fenntartható fejlődési célok megvalósításához szükséges beruházások ösztönzésére. Az UNCTAD megközelítésében ezért a beruházási rezsim reformja kettős feladatot

26 OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct, 2023. 10–13; 50–59.
27 Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Feleinek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről szóló 2016. évi L. törvény.
28 https://unfccc.int/topics/introduction-to-climate-finance (letöltés ideje: 2026. 05. 31.).
29 Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Feleinek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről szóló 2016. évi L. törvény 2. cikk (1)(c).

jelent. Egyrészt olyan szabályozási környezet kialakítását, amely elősegíti a fenntartható fejlődéshez hozzájáruló beruházásokat, másrészt az államok közérdekű szabályozási mozgásterének megfelelő biztosítását.[30] E kapcsolat különösen jól érzékelhető a klímapolitika területén. Az UNCTAD elemzései arra hívják fel a figyelmet, hogy a korábbi generációs beruházási egyezmények korlátozhatják az államok klímavédelmi intézkedésekhez szükséges szabályozási mozgásterét, miközben az ilyen intézkedések beruházó–állam vitarendezési eljárások tárgyává is válhatnak. Az UNCTAD ezért a beruházási egyezmények olyan reformját sürgeti, amely egyszerre őrzi meg az államok klímapolitikai szabályozási terét, és támogatja a fenntartható, alacsony karbonintenzitású beruházásokat.[31]

3.3. Az ESG-szempontok helye a beruházási jog normarendszerében

Előzőek alapján látható, hogy az ESG-szempontok nemzetközi beruházási jogi relevanciája többszintű normatív környezetben értelmezhető. E szempontok mindenekelőtt magában az alkalmazandó beruházási egyezményben jelenhetnek meg, például a fenntartható fejlődésre, a környezet- és munkajogi védelemre, az állam szabályozáshoz való jogára (*right to regulate*), a felelős üzleti magatartásra vagy – egyes újabb egyezményekben – a befektetői kötelezettségekre vonatkozó rendelkezések formájában. Emellett jelentősége lehet a fogadó állam alkalmazandó belső jogának, valamint – az adott ügy joghatósági és alkalmazandó jogi kereteitől függően – más releváns nemzetközi jogi normáknak is. Az olyan *soft law* instrumentumok, mint az ENSZ vagy az OECD említett irányelvei, ettől eltérő funkciót töltenek be. Önmagukban rendszerint nem teremtenek a beruházási egyezmény alapján kikényszeríthető befektetői kötelezettséget, ugyanakkor referenciapontként szolgálhatnak a felelős vállalati magatartás tartalmának meghatározásához.

A különböző normatív rétegek a beruházási választottbíróságok jogértelmezése során is kapcsolatba kerülhetnek egymással. Ennek szemléletes példája az *Urbaser kontra Argentína* ügy, amelyben a választottbíróság döntésében hangsúlyozta, hogy *„a BIT rendelkezéseit nem lehet úgy értelmezni, mintha azok a nemzetközi jog többi szabályától teljesen elkülönülten léteznének”.*[32] A választottbíróság az 1969. évi szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezmény[33] 31. cikk (3) bekezdés c) pontjára támaszkodva arra mutatott rá, hogy a Spanyolország–Argentína BIT-értelmezése során figyelembe kell venni a felek közötti kapcsolatokban alkalmazandó releváns nemzetközi jogi szabályokat is. Ennek keretében az emberi jogi normák jelentőségét is vizsgálta, ez a kérdéskör a későbbiekben bővebben kifejtésre kerül.

Az ügy ezért jól példázza, hogy a beruházásvédelmi egyezmény nem feltétlenül elszigetelten, hanem a releváns nemzetközi jog tágabb normatív környezetében

30 UNCTAD, 2025, Investment Policy Framework for Sustainable Development.
31 UNCTAD, 2022, The International Investment Treaty Regime and Climate Action; UNCTAD, 2022, Treaty-based Investor–State Dispute Settlement Cases and Climate Action.
32 Urbaser and CABB v. Argentina (ICSID Case No. ARB/07/26) 1189, 1192, 1197–1200.
33 A szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről szóló 1987. évi 12. törvényerejű rendelet.

értelmezendő. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy valamely környezetvédelmi, emberi jogi vagy más, ESG-hez kapcsolható norma automatikusan alkalmazandóvá válna egy beruházási jogvitában, vagy elsőbbséget élvezne a BIT rendelkezéseivel szemben. Annak megítélése, hogy egy ilyen norma milyen szerepet tölthet be az adott eljárásban, az egyezmény szövegétől, a választottbíróság joghatóságától, az alkalmazandó jogra vonatkozó szabályoktól, valamint az adott norma jogi természetétől és az értelmezésben betöltött szerepétől függ. A fenntarthatósági és ESG-szempontok beruházási jogi érvényesülése szempontjából ezért meghatározó jelentősége van az alkalmazandó beruházási egyezmény konkrét normaszövegének. Különösen fontos lehet a tisztességes és méltányos bánásmód (FET) tartalmának meghatározása, a közvetett kisajátításra vonatkozó rendelkezések és mellékletek kialakítása, az állam szabályozáshoz való jogának rögzítése, a közérdekű kivételek, valamint a felelős üzleti magatartásra vagy közvetlenül a befektetőkre vonatkozó rendelkezések szerepe. Ugyancsak jelentős kérdés, hogy az egyezmény és az alkalmazandó eljárási szabályok milyen lehetőséget biztosítanak a fogadó állam számára a befektetővel szembeni viszontkereset előterjesztésére. E szerződéses megoldások határozzák meg, hogy a fenntarthatósági célok általános szakpolitikai irányelveken túl milyen konkrét jogi jelentőségre tehetnek szert a beruházási jogviszonyokban.

4. Az ESG-szempontok megjelenése az új generációs BIT-ekben

4.1. A klasszikus BIT-modelltől az ESG-orientált egyezményekig

Az elmúlt évtizedben az új BIT-eket kötő államok egyre inkább elkezdték beépíteni az ESG-elveket e megállapodások szövegébe. Az első ilyen megállapodás a 2016-os Marokkó–Nigéria BIT[34] volt. Ennek 13. cikke kifejezetten elismeri, hogy a megállapodás egyetlen rendelkezése sem akadályozhatja egyik szerződő államot sem abban, hogy *„megkülönböztetéstől mentes módon olyan intézkedést fogadjon el, tartson fenn vagy hajtson végre [...], amelyet az állam megfelelőnek tart annak biztosítására, hogy a területén végzett beruházási tevékenység a környezeti és társadalmi szempontokra tekintettel történjen”.* 2016 óta az új BIT-ek továbbra is hangsúlyozzák az államok azon jogát, hogy saját területükön az ESG-célok megvalósítása érdekében szabályozást alkossanak. Az ilyen ESG-klauzulák ráadásul nemcsak az újonnan megkötött BIT-ekben jelennek meg, hanem korábbi BIT-ek felülvizsgált változataiba is bekerülnek.

A továbbiakban azt vizsgálom meg, hogy az államok miként próbálják megteremteni ezt az egyensúlyt az újabb BIT-ekbe foglalt ESG-rendelkezések révén. Ennek keretében különösen az első ilyen BIT-eket, majd egy további, magyar vonatkozású, az elmúlt években aláírt BIT-et vizsgálok, amelyek több, kifejezetten az ESG-célok előmozdítására irányuló rendelkezést tartalmaznak. Az alábbi egyezmények bemutatása

34 https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5409/download (letöltés ideje: 2026. 07. 29.).

egyben azt is szemlélteti, hogy az ESG-szempontok szerződéses integrációja az állami szabályozási mozgástér megerősítésétől fokozatosan a felelős befektetői magatartás ösztönzésén át a közvetlen befektetői kötelezettségek rögzítéséig terjedhet.

4.2. Az „ESG-klauzulák" típusai általában

Az új generációs BIT-ekben többféle rendelkezéstípus figyelhető meg, úgymint a fenntartható fejlődésre és az emberi jogokra utaló preambulumbekezdések; a *right to regulate* kifejezett elismerése; a környezet- és munkajogi védelmi szint beruházásösztönzési célú csökkentésének tilalma; a fogadó állam jogának betartására vonatkozó befektetői kötelezettségek; az OECD Guidelines és az ENSZ irányelvei (UNGPs) követésének ösztönzése; környezeti és társadalmi hatásvizsgálati követelmények; korrupcióellenes rendelkezések; továbbá a befektetői kötelezettségek megsértéséhez kapcsolódó ellenkereset vagy a kártalanítás csökkentésének lehetősége.[35] E rendelkezések jogi jelentősége azonban nagymértékben függ azok konkrét megfogalmazásától, alapvető különbség van aközött, hogy az egyezmény kötelező *(„shall")*, ajánló (*„should"*) vagy pusztán ösztönző (*„encourage"*) formulát alkalmaz. Az ESG-szempontok szerződéses megjelenése ezért önmagában még nem jelenti azt, hogy azok közvetlenül kikényszeríthető befektetői kötelezettséget keletkeztetnek.[36]

4.3. Az Amerikai Egyesült Államok 2012-es modell BIT-je

Az ESG-szempontok szerződéses megjelenésének korai példája az Amerikai Egyesült Államok 2012-es modell BIT-je, amelynek 12. cikke önálló *„Investment and Environment"* rendelkezést tartalmaz. A modell elismeri a felek környezetvédelmi jogszabályainak, politikáinak és a rájuk irányadó multilaterális környezetvédelmi egyezményeknek a jelentőségét, továbbá előírja, hogy a felek a beruházások ösztönzése érdekében ne gyengítsék környezetvédelmi szabályaikat, illetve ne mulasszák el azok hatékony érvényesítését.[37] E kötelezettséget ugyanakkor ez a modell az állami szabályozási autonómia megőrzésével kapcsolja össze. Kifejezetten elismeri a szabályozási, ellenőrzési, vizsgálati és végrehajtási kérdésekben fennálló észszerű állami mérlegelési jogot, továbbá lehetővé teszi a környezetvédelmi szempontokra érzékeny beruházási tevékenység biztosítását célzó intézkedések elfogadását.[38] A 2012-es amerikai modell tehát a környezetvédelmi dimenziót elsősorban a szerződő államokra telepített *non-regression* és végrehajtási kötelezettségeken, valamint az állami szabályozási tér megőrzésén keresztül integrálja a beruházásvédelmi rendszerbe. Fontos azonban azt látni, hogy közvetlen, a befektetővel szemben érvényesíthető környezetvédelmi kötelezettséget ugyanakkor nem állapít meg.[39]

35 Gaukrodger, 2021, 100–108.
36 Schill, 2020, 105–129.
37 Johnson és Volkov, 2013, 362–415; Wagner, 2014, 1–87; 37–39; U.S. Model Bilateral Investment Treaty (BIT) 2012. 12. cikk (1)–(2).
38 Wagner, 2014, 37–39; U.S. Model BIT 2012. 12. cikk (3) és 12. cikk (5).
39 Schill, 2020, 105–129; Gaukrodger, 2021, 100–108; U.S. Model BIT 2012. 12. cikk (1)–(3) és (5)–(7).

4.4. A kanadai 2021-es modell FIPA

A Kanada által használt 2021-es modell BIT (*Model Foreign Investment Promotion and Protection Agreement – Model FIPA*) az ESG-szempontok integrációja tekintetében az amerikai modellnél szélesebb megközelítést követ. Preambuluma a fenntartható fejlődés mellett kifejezetten utal a felelős üzleti magatartásra, a környezetvédelemre, a nemek közötti egyenlőségre, az őslakos népek jogaira és a munkajogi szempontokra. E célkitűzéseket a modell operatív rendelkezései is továbbviszik. A 16. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy a befektetőknek és beruházásaiknak meg kell felelniük a fogadó állam jogszabályainak, ideértve az emberi jogokra, az őslakos népek jogaira, a nemek közötti egyenlőségre, a környezetvédelemre és a munkajogra vonatkozó szabályokat is.[40] A 16. cikk emellett az OECD Guidelines és az ENSZ üzleti és emberi jogi irányelveinek (UNGPs) vállalati gyakorlatba és belső politikákba történő önkéntes integrálását ösztönzi, és külön hangsúlyt helyez az őslakos népekkel és a helyi közösségekkel folytatott érdemi párbeszédre. A rendelkezések jogi ereje ugyanakkor nem azonos, hiszen míg a hazai jog betartását a modell kötelező formulával (*„shall comply”*) rögzíti, az OECD Guidelines és az UNGPs alkalmazását, valamint a közösségi párbeszédet ösztönző jelleggel szabályozza. A kanadai modell így jól példázza, hogy az ESG-szempontok egyazon beruházási egyezményen belül eltérő normatív erővel jelenhetnek meg.[41]

4.5. A 2019-es holland modell BIT

A 2019-es holland modell BIT (*Model Investment Agreement*) szintén markáns elmozdulást jelez a fenntarthatósági és befektetői felelősségi szempontok beruházási egyezményekbe történő integrációja terén. A modell önálló rendelkezéseket szentel a fenntartható fejlődésnek és a vállalati társadalmi felelősségvállalásnak. A 7. cikk értelmében a befektetőknek és beruházásaiknak meg kell felelniük a fogadó állam jogszabályainak, beleértve az emberi jogi, környezetvédelmi és munkajogi előírásokat is.[42] Ezzel párhuzamosan a modell ösztönzi a nemzetközileg elismert CSR-standardok (vállalati társadalmi felelősségvállalás) önkéntes vállalati alkalmazását,[43] továbbá hangsúlyozza a beruházások környezeti és társadalmi kockázatainak feltárására irányuló *due diligence* jelentőségét.[44] A holland modellben tehát jól elkülönül a két normatív szint: míg a fogadó állam jogának betartását a 7. cikk (1) bekezdése kötelező *„shall comply”* formulával rögzíti, addig a nemzetközi CSR-standardok vállalati gyakorlatba történő beépítése alapvetően ösztönző jellegű.[45]

40 2021 Canada’s Model Foreign Investment Promotion and Protection Agreement (FIPA) 2021. Preambulum és 1, 3, 4, 15–16. cikkek.
41 Model FIPA 2021. 16. cikk (2)–(3).
42 De Brabandere, 2021, 319–338; 327; Netherlands Model Investment Agreement 2019. 7. cikk (1).
43 Fontos látni azt, hogy az önkéntes alkalmazás folyamatosan mozdul el a kötelező normák szerinti felelősségvállalás irányába. A vállalati társadalmi felelősségvállalás aktualitását és térhódítását a legújabb európai uniós jogi aktusok is erősítik. Bővebben lásd: Szikora, 2023, 32–40.
44 De Brabandere, 2021, 319–338; 327; Netherlands Model Investment Agreement 2019. 7. cikk (2)–(3).
45 De Brabandere, 2021, 327; Lavranos, 2020, 441–457; 451.

4.6. A 2016-os Marokkó–Nigéria BIT

A befektetői kötelezettségek szerződéses rögzítésének egyik legelőremutatóbb példája a 2016-os Marokkó–Nigéria BIT. Az egyezmény a beruházás megkezdését megelőzően környezeti és társadalmi hatásvizsgálati követelményeket állapít meg, a beruházás működtetése során pedig környezetirányítási rendszer fenntartását, az emberi jogok és az alapvető munkajogi normák tiszteletben tartását, valamint a fogadó és a származási államot kötő nemzetközi környezetvédelmi, munkajogi és emberi jogi kötelezettségek megkerülésének tilalmát írja elő.[46] A szakirodalom ezért az egyezményt az új generációs beruházási megállapodások különösen előremutató példájaként értékeli: szabályozási logikája nem korlátozódik a fogadó állam közérdekű szabályozási mozgásterének megőrzésére, hanem közvetlenül a befektetőkre vonatkozó kötelezettségekkel is kiegészíti a hagyományos beruházásvédelmi struktúrát.[47] Az egyezmény ugyanakkor nem lépett hatályba, ezért jelentősége elsősorban a beruházási szerződésalkotás reformirányainak szemléltetésében ragadható meg.[48]

4.7. ESG-szempontok Magyarország beruházási szerződéskötési gyakorlatában

Magyarország újabb szerződéskötési gyakorlatában is megfigyelhető a már fentebb jellemzett fejlődési tendencia úgy, mint például a Magyarország és a Grúzia között 2024-ben aláírt kétoldalú beruházásvédelmi egyezmény, amely már hangsúlyozza a fenntartható fejlődést, valamint a környezet, az egészség és biztonság, a munkajogok és a vállalati társadalmi felelősségvállalás jelentőségét.[49]

A BIT-ek normaszövegének fejlődése kapcsán érdemes említeni egy „régi generációs" egyezményt is. Hazai érintettségben például a Magyarország és Marokkó között 1991-ben megkötött, 2000-ben hatályba lépett beruházásvédelmi megállapodással való összevetésben is jól érzékeltethető a változás. A klasszikus beruházásvédelmi modellt követő Magyarország–Marokkó BIT a beruházások elősegítésére és védelmére, így különösen a tisztességes és méltányos bánásmódra, a biztonság és védelem biztosítására, valamint a kisajátítással szembeni garanciákra koncentrál. Bár a beruházás fogalmához kapcsolódóan megköveteli, hogy a beruházásokat a fogadó állam hatályos jogszabályainak megfelelően valósítsák meg, önálló környezetvédelmi, emberi jogi, munkajogi vagy vállalati felelősségi kötelezettségeket nem állapít meg a befektetők számára.[50] A két megállapodás összevetése jól szemlélteti az alapvetően befektetővédelmi

46 Zugliani, 2019, 761–770; 767–768; Morocco–Nigeria BIT (2016) 14. és 18. cikkek.
47 Zugliani, 2019, 761–762; 768–770; Mbengue és Schacherer, 2017, 414–448.
48 Reciprocal Investment Promotion and Protection Agreement between the Government of the Kingdom of Morocco and the Government of the Federal Republic of Nigeria, 3 December 2016. Továbbiakban: Morocco–Nigeria BIT (2016).
49 A Magyarország Kormánya és Georgia Kormánya között a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről szóló 2024. évi XLIV. törvény. Továbbiakban: Hungary–Georgia BIT (2024).
50 A Magyar Köztársaság Kormánya és a Marokkói Királyság Kormánya között a beruházások kölcsönös elősegítéséről és védelméről Rabatban, 1991. december 12-én aláírt Megállapodás kihirdetéséről szóló 2000. évi CII. törvény, 1. cikk (1) és 2–4. cikkek. A megállapodás 2000. február 3-án lépett hatályba. Továbbiakban: Hungary–Morocco BIT (2000).

BIT-modelltől a fenntarthatósági szempontokat és közvetlen befektetői kötelezettségeket is integráló szerződéses megközelítés felé történő elmozdulást.

5. Az ESG-rendelkezések jogi jelentősége és érvényesülése

5.1. Az ESG-rendelkezések címzettjei és érintett szereplői

Az ESG-szempontok nemzetközi beruházási jogba történő beépülése több szereplő jogi helyzetére is hatással van. Elsődlegesen a fogadó és a befektető szerinti honos államokat érinti, hiszen az újabb beruházási egyezmények fenntarthatósági rendelkezéseinek jelentős része az államok szabályozási autonómiájának és nemzetközi kötelezettségeinek összehangolására irányul. Ennek egyik példája a Magyarország és Grúzia között 2024-ben létrejött BIT. A BIT 3. cikke kifejezetten megerősíti a szerződő felek jogát arra, hogy területükön legitim közpolitikai célok – így többek között a környezet és az éghajlat, a közegészség, a szociális és fogyasztóvédelem – érdekében szabályozzanak; egyúttal azt is rögzíti, hogy önmagában az a körülmény, hogy valamely szabályozási változás hátrányosan érinti a beruházást vagy a befektető nyereségre vonatkozó várakozásait, nem feltétlenül jelenti az egyezmény megsértését.[51] A megállapodás 11. cikke emellett tiltja, hogy a felek a beruházások ösztönzése érdekében gyengítsék vagy csökkentsék a nemzeti környezetvédelmi jogszabályaik által biztosított védelmi szintet, míg a 12. cikk ugyanezt a logikát a munkajogi védelem területén érvényesíti.[52]

Az ESG-rendelkezések ugyanakkor egyre közvetlenebbül érinthetik magukat a külföldi befektetőket és beruházásaikat is. E tekintetben lényeges különbség mutatkozik az egyes beruházási egyezmények között. Egyes szerződésekben a fenntarthatósági és ESG-szempontok továbbra is elsősorban az állam szabályozási jogának megerősítésén, illetve a befektetőket megillető védelem értelmezési keretein keresztül érvényesülnek. Más egyezmények azonban ennél lényegesen tovább mennek, és közvetlen magatartási követelményeket fogalmaznak meg a befektetőkkel szemben. A szakirodalom a Marokkó–Nigéria BIT-et a befektetői kötelezettségek megerősítésére irányuló újabb szerződésalkotási gyakorlat egyik fontos példájaként értékeli. A megállapodás már a beruházás megvalósítását megelőzően környezeti és társadalmi hatásvizsgálati követelményeket állapít meg a 14. cikkben, míg a 18. cikk a beruházás megvalósítását követő kötelezettségek között előírja többek között a megfelelő környezetirányítási rendszer fenntartását, az emberi jogok tiszteletben tartását és az ILO alapvető munkaügyi normáival összhangban álló működést.[53] A 19. cikk ehhez vállalatirányítási

51 Hungary–Georgia BIT (2024) 3. cikk (1)–(2).
52 Hungary–Georgia BIT (2024), 11. cikk (1)–(3) és 12. cikk (1)–(4). A 11. cikk a környezetvédelmi szabályozás mellett kifejezetten utal a Párizsi Megállapodás hatékony végrehajtására, a 12. cikk pedig a ratifikált ILO-egyezmények hatékony végrehajtását is rögzíti.
53 Morocco–Nigeria BIT (2016) 14. cikk (1)–(3) és 18. cikk (1)–(4).

követelményeket kapcsol, a szerződés pedig a korrupcióval szembeni fellépést is a befektetői működés részévé teszi.[54]

A modern beruházási szerződések fenntarthatósági fordulata emellett a helyi közösségek és más, a beruházás által érintett személyek érdekeit is láthatóbbá teszi. Ezek a szereplők hagyományosan nem minősülnek a BIT jogosultjainak, a beruházások környezeti és társadalmi externáliái azonban egyre hangsúlyosabban jelennek meg az egyezmények normatív struktúrájában. Különösen szemléletes ebből a szempontból a Marokkó–Nigéria BIT 6. cikkének (3) bekezdése. A nemzeti bánásmód alkalmazásához szükséges *„hasonló körülmények"* (*like circumstances*) vizsgálatakor az egyezmény kifejezetten releváns tényezőként nevesíti a beruházás harmadik személyekre és a helyi közösségre gyakorolt hatását, továbbá annak helyi, regionális vagy országos környezeti következményeit, beleértve a beruházások kumulatív környezeti hatását is.[55] A BIT 19. cikke alapján a beruházásoknak – ahol ez indokolt – a helyi közösségekkel való kapcsolattartást szolgáló mechanizmusokat is létre kell hozniuk és fenn kell tartaniuk, a 24. cikk pedig a fogadó állam és a helyi közösség fenntartható fejlődéséhez való hozzájárulást is megjeleníti a felelős befektetői magatartás részeként.[56]

Végül az ESG-szempontok térnyerése a civil szervezetek és a magánszektor intézményi részvételének erősödésében is megfigyelhető. A Marokkó–Nigéria BIT 4. cikke alapján létrehozott közös bizottság (*Joint Committee*) feladatai között kifejezetten szerepel, hogy adott esetben kezdeményezze és fogadja a magánszektor és a civil társadalom részvételét a bizottság munkájához kapcsolódó konkrét kérdésekben.[57] Mindez arra utal, hogy az ESG-szempontok beruházási jogba történő beépülése nem pusztán új anyagi jogi normák megjelenését jelenti, hanem fokozatosan a beruházási rezsim szereplői körét és intézményi működését is szélesíti: a hagyományos befektető–állam viszony mellett egyre nagyobb jelentőséget kaphatnak a beruházások által érintett közösségek, a civil szervezetek és a magánszektor egyéb szereplőinek szempontjai is.

5.2. Az ESG-klauzulák jogi hatásai

Fentiek alapján úgy gondolom, hogy az ESG-szempontok BIT-ekbe történő beépítése két fő szempontból is jelentős.

Egyrészt ezek kifejezett szerződéses rögzítése egyértelműbb keretet teremthet az állam szabályozási mozgásterének meghatározásához, ami csökkentheti annak szükségességét, hogy a választottbíróságok a korábbi generációs BIT-ek általánosan megfogalmazott rendelkezéseiből – különösen a tisztességes és méltányos bánásmód (FET) vagy a kisajátítás tilalmára vonatkozó klauzulákból – értelmezés útján vezessék le a fogadó állam közérdekű szabályozáshoz való jogának határait.[58] Például a Magyarország–Grúzia BIT 3. cikke rögzíti többek között a környezet- és klímavédelmet mint legitim

54 Morocco–Nigeria BIT (2016), 17–19. cikkek. Lásd továbbá: Gazzini, 2017, 3–5.
55 Morocco–Nigeria BIT (2016), 6. cikk (3)(a)–(b).
56 Morocco–Nigeria BIT (2016), 19. cikk és 24. cikk (1); Gazzini, 2017, 3–5.
57 Morocco–Nigeria BIT (2016), 4 cikk (4)(c). A rendelkezés szerint a Joint Committee feladatai közé tartozik a magánszektor és a civil társadalom részvételének bevonása a bizottság munkájához kapcsolódó konkrét kérdésekben.
58 Gaukrodger, 2017, 18; 27–29.

szabályozási célt, a 11–12. cikke tiltja a környezetvédelmi és munkaügyi normák beruházásösztönzés céljából történő enyhítését.[59] A Marokkó–Nigéria BIT 13. cikkének (4) bekezdése és hasonlóan a Magyarország–Grúzia BIT 6. cikkének (5) bekezdése szerint is *„a Szerződő Felek rögzítik, hogy nem minősülnek közvetett kisajátításnak a Szerződő Fél által hozott olyan megkülönböztetésmentes intézkedések, amelyeket jogos szakpolitikai célok – mint például a közegészség védelme, szociális szolgáltatások, közoktatás, biztonság, környezetvédelem, beleértve az éghajlatváltozást, a közerkölcs védelme, szociális vagy fogyasztóvédelem, a magánélet védelme és az adatvédelem, vagy a kulturális sokszínűség előmozdítása és védelme, vagy az adók vagy más hozzájárulások vagy szankciók megfizetésének biztosítása – védelme érdekében hoztak. A jelen pontban foglaltak alól kivételt képez azon ritka eset, amikor egy intézkedés vagy intézkedéssorozat hatása a céljához képest nyilvánvalóan eltúlzottan súlyos."* Ez egy lényeges pontosítás a BIT-ek szövegezésében, a későbbiekben ennek még lesz jelentősége.

Másrészt a befektetői kötelezettségek megjelenése hozzájárulhat a hagyományos beruházásvédelmi rendszer normatív aszimmetriájának mérsékléséhez. Amennyiben ugyanis az egyezmény kizárólag az állam számára állapít meg kötelezettségeket, azok megsértésére főszabály szerint a befektető alapíthat igényt, miközben a befektető egyezménysértő magatartására az állam nem tud ugyanilyen módon hivatkozni, holott a viszontkereset (counterclaim) lehetősége adott a vonatkozó eljárási szabályok alapján.[60] A Marokkó–Nigéria BIT az ESG-szempontok tekintetében kivételesen széles körű szabályozást alakít ki, amely a környezeti és társadalmi hatásvizsgálat mellett a környezetirányítási rendszerre, az emberi jogi és munkaügyi standardokra, a korrupció elleni fellépésre, valamint a vállalatirányítás követelményeire is kiterjed.[61]

5.3. Az ESG és a beruházásvédelem konfliktusa a választottbírósági gyakorlatban

Az „ESG-klauzulák" a beruházási választottbíróságok tevékenységére is hatással lehetnek, ugyanis a beruházásvédelmi egyezményben foglalt befektetővédelmi standardokat nem elszigetelten, hanem az adott szerződés teljes normatív rendszerében kell értelmezniük és alkalmazniuk. Ennek megfelelően jelentősége lehet a szabályozáshoz való jogot rögzítő rendelkezéseknek, a közérdekű kivételeknek, a környezetvédelmi klauzuláknak, vagy akár a közvetett kisajátítás tartalmát pontosító rendelkezéseknek is. Az ESG-tartalmú rendelkezések ezért az adott egyezmény pontos szövegétől függően befolyásolhatják többek között a közvetett kisajátítás, a tisztességes és méltányos bánásmód, a befektető magatartásának, illetve – ahol annak egyezmény szerinti és joghatósági feltételei fennállnak – az állami viszontkeresetek és a kártalanítás megítélését, vagy akár a kártalanítás mértékének meghatározását is.[62]

A beruházók alapvetően kétféle érvvel reagálnak arra a kritikára, amely szerint a beruházó és állam közötti választottbíráskodás visszatartó hatást gyakorolhat az

59 A megállapodás hivatalos magyar szövegét a 2024. évi XLIV. törvény hirdette ki.
60 Gaukrodger, 2021, 8–10; 100–108.
61 Morocco–Nigeria BIT (2016), 14. és 17–19. cikkek.
62 Shao, 2021, 157–179.

államok szabályozási tevékenységére. Egyrészt, a megújulóenergia-ágazatban tevékenykedő befektetők számára az ISDS olyan jogvédelmi eszközt jelenthet, amely akkor nyújthat védelmet, ha a fogadó állam utóbb visszavonja vagy lényegesen megváltoztatja azokat a gazdasági és szabályozási ösztönzőket, amelyekre támaszkodva a beruházást megvalósították az adott államban. Ennek egyik ismert példája a holland és luxemburgi bejegyzésű *NextEra Energy Global Holdings B.V. kontra Spanyol Királyság* ügy.[63] A vállalatok jelentős beruházásokat hajtottak végre a spanyol napenergia-szektorban, bízva az állam által korábban garantált támogatásokban és gazdasági ösztönzőkben. Spanyolország később olyan energetikai reformokat és adókat vezetett be, amelyek visszamenőlegesen eltörölték vagy drasztikusan csökkentették ezeket a kedvezményeket. A befektetők a spanyol megújulóenergia-támogatási rendszer átalakításából eredő veszteségeik miatt indítottak eljárást az ICSID-nél. Az eljáró választottbíróság megállapította, hogy Spanyolország megsértette az Energia Charta Egyezmény[64] 10. cikk (1) bekezdésében foglalt tisztességes és méltányos bánásmód (FET) követelményét, és 290,6 millió euró kártalanítás megfizetésére kötelezte Spanyolországot a megújuló energiaforrásokat érintő utólagos jogszabály-módosítások miatt.[65]

Másrészt, a jelentősebb környezeti terheléssel járó hagyományos ágazatokban – így például a bányászatban, az olaj- és gáziparban, a hulladékgazdálkodásban, valamint egyes ipari és infrastrukturális beruházások esetében – a befektetői érdekek és az állam környezetvédelmi szabályozási autonómiája közötti konfliktus kerül előtérbe. E feszültség már a korábbi választottbírósági gyakorlatban is megjelent. A *Compañía del Desarrollo de Santa Elena S.A. kontra Costa Rica*[66] ügyben a felperes egy Costa Rica-i társaság, amelynek többségi tulajdonosai amerikai befektetők voltak. A befektetők 1970-ben vásárolták meg a Santa Elena elnevezésű ingatlant azzal a céllal, hogy azt turisztikai központként és lakóparkként fejlesszék. 1978. május 5-én azonban Costa Rica kormánya kisajátítási rendeletet adott ki a területre a közeli Santa Rosa Nemzeti Park bővítése, valamint a flóra és fauna védelme (környezetvédelmi célok) érdekében. A választottbíróság abból indult ki, hogy valamely állami intézkedés üdvözlendő és társadalmilag hasznos környezetvédelmi célja önmagában nem szünteti meg az állam kártalanítási kötelezettségét, amennyiben az intézkedés kisajátításnak minősül. A döntés szerint a környezetvédelmi célból elrendelt tulajdonelvonás jogilag ugyanolyan, mint bármely más közcélú állami kisajátítás. A bíróság kötelezte Costa Ricát, hogy fizessen a felperesnek 16 millió USD-t kártalanításként.[67]

63 NextEra v. Spain (ICSID Case No. ARB/14/11).
64 Az Európai Energia Charta Konferencia Záróokmánya, az Európai Energia Charta Egyezmény, Döntések az Energia Charta Egyezmény tekintetében, valamint az Energiahatékonyságról és a kapcsolódó környezeti vonatkozásokról szóló Energia Charta Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1999. évi XXXV. törvény.
65 Barcellos Scalco, 2019.
66 Compañia del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica (ICSID Case No. ARB/96/1.)
67 Compañia del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica (ICSID Case No. ARB/96/1.) 72; 107; 111.

Hasonló megközelítés alapján döntött az ICSID választottbírósága a *Tecmed kontra Mexikó* ügyben is, amelyben az állami intézkedés célja mellett annak a beruházásra gyakorolt hatását és arányosságát is vizsgálta.[68]

A spanyol Tecmed vállalat mexikói leányvállalatán (Cytrar) keresztül 1996-ban megvásárolta egy veszélyes hulladékot feldolgozó és tároló lerakó (hulladékgyűjtő) eszközeit Hermosillo városában. A működéshez szükséges környezetvédelmi engedélyt a mexikói hatóságok (INE) kezdetben megadták, és azt évente meg kellett újítani. A helyi lakosság körében azonban komoly tiltakozások és politikai elégedetlenség hullámai indultak el a hulladéklerakó közelsége miatt. Amikor az engedély 1998 novemberében lejárt, a mexikói környezetvédelmi hatóság megtagadta annak megújítását, és kötelezte a céget a lerakó bezárására. Mexikó ezt azzal indokolta, hogy a vállalat kisebb szabálytalanságokat követett el a működés során. A Tecmed választottbírósági eljárást kezdeményezett az ICSID szabályai szerint, arra hivatkozva, hogy az állam intézkedése megfosztotta a befektetését a gazdasági értékétől. A bíróság megállapította, hogy bár Mexikó formálisan nem vette el a terület tulajdonjogát (tehát nem történt közvetlen államosítás), a működési engedély megtagadása radikálisan elértéktelenítette a beruházást. Mivel a cég nem tudta folytatni a tevékenységét, ez a lépés közvetett kisajátításnak minősült.[69]

A választottbíróság az ügyben a tisztességes és méltányos bánásmód (FET) követelményét széles körben értelmezte. A FET-standard az államtól olyan kiszámítható, következetes és átlátható szabályozási környezet fenntartását követeli meg, amely lehetővé teszi a befektető számára a beruházását érintő körülmények megfelelő előrelátását. E körben kiemelt jelentőséget tulajdonított a bíróság a befektető azon jogos elvárásainak (*legitimate expectations*), amelyekre a beruházási döntés meghozatalakor és a beruházás megvalósítása során észszerűen számíthatott.[70] A döntés szerint a hatóságok reakciója (az engedély megtagadása és a teljes bezárás) nem állt arányban a Tecmed által elkövetett kisebb adminisztratív vagy működési hibákkal. A bíróság kimondta, hogy a lépés hátterében valójában nem környezetvédelmi aggályok, hanem a helyi politikai nyomás állt.[71] A választottbíróság körülbelül 5,5 millió USD kártalanítási összeg megfizetésére kötelezte Mexikót. A *Tecmed kontra Mexico* ügyben hozott döntés a nemzetközi beruházási joggyakorlat fontos hivatkozási pontja annak megítélésében, hogy az állam környezetvédelmi vagy közegészségügyi célú intézkedései mikor tekinthetők jogszerű szabályozásnak, és mikor minősülhetnek kártalanítási kötelezettséggel járó közvetett kisajátításnak.

A *Santa Elena* és a *Tecmed* ügyek jól szemléltetik azt a problémát, amelyre az újabb generációs beruházási egyezmények szabályozása részben választ kíván adni. Ahogyan láttuk ezt a már említett Marokkó–Nigéria BIT és Magyarország–Grúzia BIT esetében is, a szerződő felek egyezményeikben egyre pontosabban határozzák meg az állam

68 Tecmed v. Mexico (ICSID Case No. ARB(AF)/00/2) 121; 183–184.
69 Tecmed v. Mexico (ICSID Case No. ARB(AF)/00/2) 115–121; 122; 151.
70 Tecmed v. Mexico (ICSID Case No. ARB(AF)/00/2) 154–174.
71 Tecmed v. Mexico (ICSID Case No. ARB(AF)/00/2) 122; 127–148.

szabályozáshoz való jogának és a kisajátítás tilalmának egymáshoz való viszonyát, nagyobb teret biztosítva a legitim közérdekű intézkedések számára.[72]

A fenntarthatósági szempontok térnyerése ugyanakkor nem kizárólag az állam szabályozási autonómiájának megerősítésében jelenik meg. A fejlődés másik iránya a befektetői magatartással szemben támasztott követelmények fokozatos erősödése, ami különösen az állami viszontkeresetek szempontjából válhat jelentőssé. E tekintetben meghatározó a már korábban hivatkozott *Urbaser S.A. és más kontra Argentína* ügy.

A spanyol Urbaser vállalat és partnere részesedéssel rendelkezett egy argentin cégben (AGBA), amely ivóvíz-ellátási és csatornázási koncessziót nyert el Buenos Airesben. A 2001–2002-es súlyos argentin gazdasági és pénzügyi válság következtében Argentína olyan szükségintézkedéseket vezetett be, amelyek felborították a koncessziós szerződés pénzügyi egyensúlyát, és a beruházó csődjéhez vezettek. A beruházók 2007-ben indítottak eljárást Argentína ellen, arra hivatkozva, hogy az ország megsértette a spanyol–argentin BIT-et. Az ügy elsősorban Argentína viszontkeresete (*counterclaim*) miatt érdekes.[73] Argentína azzal védekezett, hogy a beruházó nem teljesítette a szerződésben vállalt fejlesztéseket, amivel megsértette a lakosság vízhez való hozzáférését mint emberi jogot. Ez volt az első olyan eset, amikor az ICSID eljáró választottbírósága megállapította egy állam emberi joggal kapcsolatos viszontkeresete tekintetében joghatóságát, és nem zárta ki, hogy vállalatok nemzetközi jogi kötelezettségek címzettjei lehessenek.[74] Ugyanakkor különbséget tett az emberi jogok érvényesítésére irányuló pozitív teljesítési kötelezettségek és az azok megsértésétől való tartózkodásra irányuló kötelezettségek között. A választottbíróság szerint a megfelelő vízellátás biztosítása olyan pozitív teljesítési kötelezettség, amely a nemzetközi jog alapján az államot terheli, és az ügyben nem volt megállapítható ennek megfelelő, közvetlenül a befektetőt terhelő nemzetközi jogi kötelezettség.[75] Ezzel szemben a választottbíróság nem zárta ki, hogy az emberi jogok megsértésétől való tartózkodás kötelezettsége közvetlenül magánjogi szereplőkre is vonatkozhasson.[76] A bíróság döntése szerint Argentína intézkedéseit a rendkívüli válsághelyzet indokolta, így szinte a teljes követelést elutasították, a beruházót terhelő kötelezettségek pedig tisztán szerződéses jellegűek voltak, ezért Argentína követelését is elutasították.[77]

Az Urbaser ebből a szempontból egyben a pusztán CSR-jellegű elvárások korlátaira is rámutat. Az általános vállalati társadalmi felelősségi elvek önmagukban nem feltétlenül teremtenek a befektetővel szemben közvetlenül érvényesíthető nemzetközi jogi kötelezettséget. Más lehet ugyanakkor a helyzet, ha maga a beruházásvédelmi egyezmény kifejezetten kötelező befektetői kötelezettségeket állapít meg.[78] Ezzel összefüggésben a korábban bemutatott 2025-ös tanácsadó vélemények az állami viszontkeresetek szempontjából is relevánsak lehetnek. Az azokban megerősített környezet- és

72 Compañia del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica (ICSID Case No. ARB/96/1.) 72; Tecmed v. Mexico (ICSID Case No. ARB(AF)/00/2) 121–122.
73 Burger, 2020.
74 Urbaser and CABB v. Argentina (ICSID Case No. ARB/07/26) 1194–1195.
75 Urbaser and CABB v. Argentina (ICSID Case No. ARB/07/26) 1205–1210.
76 Urbaser and CABB v. Argentina (ICSID Case No. ARB/07/26) 1210; lásd továbbá 1199.
77 Urbaser and CABB v. Argentina (ICSID Case No. ARB/07/26) 1187–1212.
78 Például az Aven, az Urbaser és a Bear Creek ügyek.

klímavédelmi kötelezettségek ugyanis a jövőben olyan értelmezési hátteret biztosíthatnak – a BIT-ek rendelkezésein túl –, amelyet a választottbíróságok a viszontkeresetek elbírálása során is figyelembe vehetnek, különösen annak megítélésekor, hogy fennáll-e a beruházóval szemben érvényesíthető nemzetközi jogi kötelezettség.[79]

A befektetői felelősség és az állami viszontkeresetek fejlődése szempontjából nem csak az *Urbaser kontra Argentína*, hanem az *Aven kontra Costa Rica*[80] és a *Bear Creek Mining kontra Peru*[81] ügyek is fontosak. Igaz, hogy eltérő, de egymáshoz kapcsolódó fejlődési irányokat jelenítenek meg.

Az *Aven kontra Costa Rica* az Urbaser gondolatmenetét a környezetvédelem területén vitte tovább. A választottbíróság szerint nem fogadható el, hogy a nemzetközi szinten működő befektetők eleve mentesek legyenek a nemzetközi jogból eredő kötelezettségektől, különösen olyan, a nemzetközi közösség egészét érintő területen, mint a környezetvédelem. Bár Costa Rica viszontkeresete végül nem vezetett kártérítés megítéléséhez, az ügy jelentősége az, hogy megerősítette a viszontkereset lehetőségét a befektető környezetvédelmi kötelezettségeinek érvényesítésére, és továbbfejlesztette az Urbaser által kijelölt irányt.[82]

A *Bear Creek Mining kontra Peru* ettől eltérő szempontból releváns. Az ügyben nem klasszikus értelemben vett állami viszontkereset állt a középpontban, hanem az, hogy a befektetőnek a helyi, őslakos közösségekkel szemben tanúsított magatartása milyen jelentőséggel bírhat a jogvita és a kártérítés megítélése során. Különösen Philippe Sands részleges különvéleménye hangsúlyozta a beruházó felelősségét a projekt társadalmi elfogadottságának *(social license to operate*) megszerzésében, és a befektető közrehatása miatt a megítélt kártérítés 50%-os csökkentését tartotta volna indokoltnak.[83] A szakirodalom ezért a Bear Creek ügyet a befektetői magatartás és a helyi közösségekhez fűződő kapcsolat választottbírósági értékelésének fontos állomásaként kezeli.[84] A három ügy együttesen azt jelzi, hogy a befektető magatartása már nem kizárólag háttérkörülményként jelenhet meg a beruházási jogvitákban, hanem – eltérő jogi konstrukciókon keresztül – a befektetői felelősség és az állami igényérvényesítés szempontjából is relevanciát nyerhet.

6. Következtetések

Az új generációs BIT-ek vizsgálata jól mutatja, hogy rendelkezéseik egyik meghatározó célja annak a kockázatnak a csökkentése, hogy az ISDS korlátozza a legitim

79 Sartogo, Brierley és Suciu, 2026, 1–6.
80 Aven and others v. Costa Rica (ICSID Case No. UNCT/15/3).
81 Bear Creek Mining v. Peru (ICSID Case No. ARB/14/21).
82 Bose, 2020, 20–28, 23–26.
83 Bear Creek Mining v. Peru (ICSID Case No. ARB/14/21), Partial Dissenting Opinion of Professor Philippe Sands QC. 4–5; 38–39.
84 Marcoux és Newcombe, 2018, 653–659.

ESG-célokat szolgáló állami intézkedések érvényesítését, miközben továbbra is biztosítják a külföldi beruházások megfelelő szintű jogi védelmét.

A klasszikus nemzetközi beruházásvédelmi rendszer – amelynek középpontjában a külföldi befektetők és beruházásaik védelme állt – ennek megfelelően fokozatosan egy kiegyensúlyozottabb szabályozási rezsim irányába mozdul el. E változás egyik meghatározó eleme az állam szabályozáshoz való jogának (*right to regulate*) hangsúlyosabb elismerése.

Ezzel párhuzamosan az újabb nemzetközi beruházásvédelmi megállapodásokban, a fogadó állam jogában, valamint a választottbírói jogértelmezésben is egyre nagyobb szerepet kapnak például a fenntartható fejlődéshez, a környezet- és klímavédelemhez, az emberi jogokhoz, a korrupcióellenességhez, a felelős vállalatirányításhoz és más közérdekű célokhoz kapcsolódó rendelkezések, továbbá – bár továbbra sem általánosan – megjelennek a közvetlenül a befektetőkre vonatkozó kötelezettségek is.[85] Ezekben a BIT-ekben megjelenő, ESG-hez kapcsolódó befektetői kötelezettségek nem feltétlenül maradnak pusztán deklaratív jellegűek, egy beruházási jogvita során az állami viszontkeresetek és általában a befektetői felelősség jogi megítélésében is szerepet kaphatnak. Mindez a beruházásvédelem fokozatos újraértelmezését és egy fenntarthatósági szempontokat is integráló szabályozási modell irányába történő fejlődését jelzi.

Irodalomjegyzék

Abate, R. S. és Noriega, C. (2026) *Greening the Forum: International Arbitration as a Pathway for Enforcing ESG Standards in Climate Adaptation Commitments in Latin America* [Online]. Elérhető: https://publications.lawschool.cornell.edu/cilj/2026/04/23/greening-the-forum-international-arbitration-as-a-pathway-for-enforcing-esg-standards-in-climate-adaptation-commitments-in-latin-america/ (letöltés ideje: 2026. 05. 31.)

Barcellos Scalco, G. (2019) *Spain is ordered to pay damages of EUR 290.6 million in NextEra renewable energy case* [Online]. Elérhető: https://www.iisd.org/itn/2019/09/19/spain-is-ordered-to-pay-damages-of-eur-290-6-million-in-nextera-renewable-energy-case-gabriela-barcellos-scalco/ (letöltés ideje: 2026. 03. 01.)

Bernasconi-Osterwalder, N. és Brewin, S. (2020) *Terminating a Bilateral Investment Treaty* [Online]. Elérhető: https://www.iisd.org/system/files/publications/terminating-treaty-best-practices-en.pdf (letöltés ideje: 2026. 06. 03.); https://www.iisd.org/itn/en/2023/07/01/india-sends-termination-notices-to-68-countries-with-a-request-to-renegotiate/ (letöltés ideje: 2026. 07. 03.)

Bihari, E. (2023) 'Új ICSID szabályok a hatékonyság és átláthatóság jegyében' *Közjavak*, 9/4, 28–31.

Bose, D (2020) *David R Aven v Costa Rica: The Confluence of Corporations* [Online]. Elérhető: https://doi.org/10.1093/icsidreview/siaa010 (letöltés ideje: 2026. 05. 22.)

Brierley, J. A. és Suciu, R. (2026) *ESG as the New Weapon in International Arbitration* [Online]. Elérhető: https://www.akingump.com/en/insights/articles/esg-as-the-new-weapon-in-international-arbitration (letöltés ideje: 2026. 05. 22.)

85 Choudhury, 2025, 19.

Bueno, N. Yilmaz-Vastardis, A. és Ngueuleu Djeuga, I. (2023) *Investor Human Rights and Environmental Obligations: The Need to Redesign Corporate Social Responsibility Clauses* [Online]. Elérhető: https://ssrn.com/abstract=4530414 (letöltés ideje: 2026. 06. 03.)

Burger, S. (2020) *Urbaser v Argentina Arbitration* [Online]. Elérhető: https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-epil/9780199231690/law-9780199231690-e2262 (letöltés ideje: 2026. 08. 17.)

Choudhury, B. (2025) *International Investment Law and Sustainable Development - Friend or Foe*? [Online]. Elérhető: https://ssrn.com/abstract=5687562 (letöltés ideje: 2026. 07. 10.)

De Brabandere, E. (2021) *The 2019 Dutch Model Bilateral Investment Treaty: Navigating the Turbulent Ocean of Investment Treaty Reform* [Online]. Elérhető: https://doi.org/10.1093/icsidreview/siab014 (letöltés ideje: 2026. 02. 11.)

Gaukrodger, D. (2017) *The Balance between Investor Protection and the Right to Regulate in Investment Treaties: A Scoping Paper*. [Online]. Elérhető: DOI.10.1787/82786801-en (letöltés ideje: 2026. 04. 05.)

Gaukrodger, D. (2021) *Business Responsibilities and Investment Treaties* [Online]. Elérhető: DOI.10.1787/4a6f4f17-en (letöltés ideje: 2026. 04. 05.)

Gazzini, T. (2017) *The 2016 Morocco–Nigeria BIT: An Important Contribution to the Reform of Investment Treaties* [Online]. Elérhető: https://www.iisd.org/system/files/publications/iisd-itn-september-2017-english.pdf (letöltés ideje: 2026. 08. 03.)

Hajdu, G. (2022) *A beruházó és az állam közötti vitarendezési (ISDS) eljárás és annak aktuális kritikái*, Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

Johnson, L. és Volkov, O. (2013) *Investor-State Contracts, Host-State "Commitments" and the Myth of Stability in International Law* [Online]. Elérhető: https://scholarship.law.columbia.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1172&context=sustainable_investment_staffpubs (letöltés ideje: 2026. 08. 05.)

Kriebaum, U. (2022) *International Investment Law and Sustainable Development* [Online]. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4298374 (letöltés: 2025. 11. 16.) 1–38.

Lavranos, N. (2020) *The Changing Ecosystem of Dutch BITs* [Online]. Elérhető: https://doi.org/10.1093/arbint/aiaa009 (letöltés ideje: 2026. 02. 11.)

Marcoux, J. M. és Newcombe, A. (2018) *Bear Creek Mining Corporation v Republic of Peru: Two Sides of a 'Social License' to Operate* [Online]. Elérhető: DOI:10.1093/icsidreview/siy020 (letöltés ideje: 2026. 05. 28.)

Mbengue, M. M. és Schacherer, S. (2017) *The 'Africanization' of International Investment Law: The Pan-African Investment Code and the Reform of the International Investment Regime* [Online]. Elérhető: https://ink.library.smu.edu.sg/sol_research/3945/ (letöltés ideje: 2026. 08. 03.)

Nagy, Cs. I. (2020) 'There is Nothing in a Caterpillar That Tells You It Is Going to Be a Butterfly: Proposal for a Reconceptualization of International Investment Protection Law' *Georgetown Journal of International Law*, 51/4, 897–917.

Polanco, R. (2014) *Is There a Life for Latin American Countries After Denouncing the ICSID Convention?, Transnational Dispute Management* [Online]. Elérhető: www.transnational-dispute-management.com/article.asp?key=2037 (letöltés ideje: 2025. 12. 12.)

Rutherford, A. (2026) 'Investor Obligations in International Investment Agreements' in Rutherford, A. (szerk.) *Corporate Responsibility and Accountability in Business Law*. London: Routledge, 141–167.

Sándor, L. (2016) 'Emberi jogok a beruházásvédelem rendszerében', *Európai Jog*, 16/3, 1–10.

Sartogo, A. Brierley, J. és Suciu, R. (2026) *ESG as the New Weapon in International Arbitration. International Arbitration Perspectives* [Online]. Elérhető: https://www.akingump.com/en/insights/articles/esg-as-the-new-weapon-in-international-arbitration (letöltés ideje: 2026. 05. 22.)

Schill, S. W. (2020) *A Nightmare or a Noble Dream? Establishing Investor Obligations Through Treaty-Making and Treaty-Application*" [Online]. Elérhető: DOI.10.1017/bhj.2024.8 (letöltés ideje: 2026. 06. 03.)

Shao, X (2021) *Environmental and Human Rights Counterclaims in International Investment Arbitration: At the Crossroads of Domestic and International Law* [Online]. Elérhető: https://doi.org/10.1093/jiel/jgab001 (letöltés ideje: 2026. 07. 25.)

Szikora, V. (2023) 'Önkéntesből kötelező – látlelet a vállalati társadalmi felelősségvállalás térhódításáról', *Gazdaság és Jog*, 31/1–2, 32–40.

Szikora, V. (2025) 'Fenntartható vállalati működés és versenyképesség – súlypontáthelyezés az Európai Unióban', *Fontes*, 11/1–2, 27–34.

UNCTAD (2022) *The International Investment Treaty Regime and Climate Action* [Online]. Elérhető: https://unctad.org/system/files/official-document/diaepcbinf2022d6_en.pdf

UNCTAD (2025) *Accelerating IIA Reform Convergence: Insights from UNCTAD's IIA Reform Platform* [Online]. Elérhető: https://unctad.org/system/files/official-document/diaepcbinf2025d2_en.pdf (letöltés ideje: 2026. 05. 31.)

UNCTAD (2025) *Investment Policy Framework for Sustainable Development* [Online]. Elérhető: https://unctad.org/system/files/official-document/diaepcb2012d5_en.pdf (letöltés ideje: 2026. 05. 31.)

Wagner, J. M (2014) *Regulatory Space in International Trade Law and International Investment Law* [Online]. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2403959 (letöltés ideje: 2026. 08. 05.)

Zugliani, N. (2019) *Human Rights in International Investment Law: The 2016 Morocco–Nigeria Bilateral Investment Treaty* [Online]. Elérhető: DOI.10.1017/S0020589319000174 (letöltés ideje: 2026. 08. 03.)

DOI: 10.47745/ERJOG.2026.03.04

KOVÁCS KRISZTIÁN

Bátrabb vélemények a digitális térben?[1]

A közösségi médiában megjelenő kommentek és a nyilvános diskurzus jogi határvonalai

More Outspoken Opinions in the Digital Sphere?
The Legal Boundaries of Comments on Social Media and Public Discourse

Abstract: This study examines the legal boundaries of comments published on social media and their role in public discourse, with particular regard to Hungarian judicial practice. It argues that the assessment of online comments cannot be separated from the communicative setting in which they arise or from the distribution of control among commenters, page operators, and platform providers. Drawing on domestic case law and the jurisprudence of the European Court of Human Rights, it analyses the relationship between freedom of expression, the protection of personality rights, platform and page-operator responsibility, anonymity, context collapse, moderation, and the distinction between fact and opinion. The study finds that Hungarian law continues to address unlawful comments mainly through civil- and criminal-law protection of personality, while the responsibility of platforms and page operators is becoming more significant. It further concludes that context, including the audience, forum, style, and dynamics of the comment thread, is central to legal characterization. Although substantive remedies generally exist, enforcement is often hindered by anonymity, difficulties of identification, and platform practices.

Keywords: social media comments, freedom of expression, personality rights, platform liability, anonymity, context collapse

Összefoglaló: A tanulmány a közösségi médiában megjelenő kommentek jogi határait és a nyilvános diskurzusban betöltött szerepét vizsgálja, különös tekintettel a magyar bírói gyakorlatra. A hazai joggyakorlat és az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntései alapján elemzi a véleménynyilvánítás szabadsága és a személyiségi jogok védelme közötti viszonyt, a kommentelők, a felületek működtetői és a platformszolgáltatók felelősségét, valamint az anonimitás, a moderálás és a tényállítások és vélemények elhatárolásának kérdéseit. Kiemelt figyelmet fordít a közlések eredeti kommunikációs közegükből való kiszakadására és az ebből fakadó értelmezési nehézségekre. A vizsgálat arra a következtetésre jut, hogy a kommentek jogi megítélésében meghatározó a közlés kontextusa, így a befogadói közeg, a fórum jellege, a megnyilvánulás stílusa és a kommentfolyam dinamikája. A magyar jogban a jogsértő kommentekkel szembeni fellépés továbbra is elsősorban a polgári és büntetőjogi személyiségvédelem eszközeire épül, miközben a platformok és a felületek működtetőinek felelőssége egyre hangsúlyosabbá válik. Bár

1 A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-25-4-I-PPKE-69 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

a jogvédelem eszközei alapvetően rendelkezésre állnak, a tényleges jogérvényesítést gyakran az anonimitás, az azonosítás nehézségei és a platformok gyakorlata akadályozzák.

Kulcsszavak: közösségi médiában megjelenő kommentek, véleménynyilvánítás szabadsága, személyiségi jogok, platformfelelősség, anonimitás, kontextusvesztés

1. Bevezetés

Az utóbbi évtizedekben átalakult a nyilvánosság. Megváltoztak a kommunikáció formái, és olyan változások következtek be azokban, amiket évtizedekkel ezelőtt talán elképzelhetetlennek tartottunk volna. A nyilvános kommunikációs csatornák, ideértve különösen a közösségi média platformjait, mint a Facebook, az Instagram, az X vagy a TikTok lettek a közösségi véleményformálás elsődleges terepei. A hagyományos sajtóhoz képest decentralizált, személyes és interaktív kommunikáció jellemzi ezt a közeget. A felhasználók által ide feltöltött, kialakított tartalom új típusú felelősségi kérdéseket vet fel, ugyanis mindenki egyszerre vált a tartalmak közönségévé és előállítójává is. Míg akár két-három évtizeddel ezelőtt is a nyilvánosság elérése az anyagi lehetőségektől és a társadalmi befolyástól függött, az internet korában gyakorlatilag egy ingyenes regisztráció által bárki hozzáláthat ahhoz, hogy a saját maga által generált tartalommal elárassza az internetet.

Online kommentek alatt a közösségimédia-felületeken megjelenő, felhasználók által közzétett rövid hozzászólásokat értjük, amelyek valamely bejegyzéshez, hírhez vagy más közléshez kapcsolódva jelennek meg. Ezek a megnyilvánulások sajátos felelősségi kérdéseket vetnek fel, mert a tartalom létrehozása, közzététele és terjesztése nem egyetlen szereplőhöz kötődik. A komment egyszerre jelenik meg egy felhasználó közléseként és egy másik személy vagy platform által működtetett kommunikációs térben. Ez a kettősség magyarázza azt is, hogy a kommentekhez kapcsolódó felelősség nem kizárólag a közlést tevő személyhez kötődik, hanem bizonyos esetekben a kommunikációs teret működtető platform vagy felhasználó szerepe is értékelés tárgyává válhat.

A közösségi médiában megjelenő kommentek jogi megítélése több eltérő felelősségi rezsim metszéspontjában áll. Egyrészt felmerül a platformok felelőssége az elektronikus kereskedelmi irányelv, illetve a Digital Services Act[2] alapján, másrészt a kommentet közzétevő személy személyiségi jogi vagy büntetőjogi felelőssége a nemzeti jog alapján. A kérdés tehát az, hogy az online kommunikációban mely felelősségi modell alkalmazandó: a közvetítő szolgáltatókra vonatkozó „notice and takedown” logika, vagy a klasszikus személyiségi jogi felelősség.

2 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065. rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet).

2. A kommentekért való felelősség alapjai

A kommentekkel kapcsolatos felelősség megítélésénél nem közömbös az sem, hogy az adott felületet működtető személy vagy szolgáltató milyen mértékben avatkozik be a kommentfolyam alakulásába. Más a helyzet ugyanis akkor, ha a kommentek mindenféle előzetes ellenőrzés nélkül jelennek meg, és más akkor, ha a felület kezelője moderációs tevékenységet végez, és bizonyos hozzászólásokat eltávolít vagy szűr. Az első esetben a felület működtetője inkább közvetítő szereplőként jelenik meg, míg a moderált felületeknél a tartalom feletti nagyobb kontroll miatt felmerülhet a szerkesztői felelősséghez közelebb álló megítélés lehetősége is. Nádori Péter 2012-es dolgozatában már felidézte azt, hogy az internetes komment a jogértelmezés szempontjából egy különleges hibridnek minősíthető, azonban a komment még akkor sem tekinthető szerkesztett tartalomnak, ha utólag moderálják azt, hiszen nem a szerkesztő döntésén múlik, hogy mi kerül ki az internetes oldalra.[3] A profil fenntartójának, azáltal, hogy teret biztosít a hozzászólásra, számolnia kell az esetlegesen jogsértő tartalom megosztásának lehetőségével is. Az objektív felelősség alapú jogsértés alól pedig nem mentesít, hogy a fenntartónak nincs technikai lehetősége valamennyi komment moderálására.[4] A kommentek moderálásáról minden esetben az adott felület fenntartója dönt; erre sem jogszabály, sem a bírói gyakorlat nem kötelezi. A jogsértő közlésekért való felelősség ugyanakkor ettől független: a felelősség alapja minden esetben maga a jogsértő közlés, és nem az, hogy a felület üzemeltetője moderálja-e a kommenteket vagy sem – mondta ki ezt az Alkotmánybíróság a 19/2014. (V. 30.) AB határozatban.[5] Az indítványozót a támadott ítélet[6] elmarasztalta a jó hírnévhez fűződő jogok megsértése miatt, mert az általa működtetett honlapon megjelentetett két hozzászólás tartalma túllépte a véleménynyilvánítás megengedett határait; a honlap súlyosan sértő, lealacsonyító hozzászólásoknak adott helyet. A komment utólagos moderálása a jogsértés tényét nem teszi meg nem történtté, de a honlap fenntartója felróhatósága körében mérlegelhető, ami az esetleges kártérítési, illetve sérelemdíj iránti igények elbírálása szempontjából kaphat jelentőséget.[7] Paczolay Péternek a 19/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolása szerint, ha a kifogásolt komment eltávolítása megtörténik, úgy nem indokolt az üzemeltető felelősségének megállapítása.[8] Egy megnyilvánulás sokszor anonim, impulzív, és a sajtótermékektől jócskán eltérő logikával is működik. A Facebook egy klasszikus hibrid kommunikációs közeg. A Facebook-bejegyzések és a hozzájuk kapcsolódó kommentek egy sajátos interakció során születnek meg, mikor is valaki a saját maga által kezelt oldalon vagy közösségimédia-profilon teret enged a vélemények közzétételének. A közösségimédia-felületek sajátossága, hogy a rajtuk megjelenő közlések döntően felhasználókhoz kötődnek: a kommenteket profilok vagy

3 Nádori, 2012, 321.
4 BH2016.330.
5 19/2014. (V. 30.) AB határozat [64].
6 Kúria Pf.IV.20.217/2012/5.
7 BDT2017.17.
8 19/2014. (V. 30.) AB határozat [76].

oldalak teszik közzé. Ezek az oldalak azonban nem „gazdátlan" felületek, hanem mindig valakinek a kezelésében állnak. Ezért a kommentfolyam sem tekinthető teljesen független kommunikációs térnek, hanem egy olyan felületnek, amely egy adott felhasználó vagy oldal által működtetett környezetben jelenik meg. Ez utóbbi kapcsán már az évezred elején született bírói döntések is vizsgálták az oldalak kezelőinek felelősségét.[9] A tényleges hatás azonban gyakran a nyilvános, tehát bárki által látható és sokszor több ezres vagy akár százezres eléréssel gyakorlatilag megfelel a korabeli sajtónyilvánosság elérésének.

A magyar jogban ugyan időről időre felmerül az a kérdés, hogy az online kommentekkel kapcsolatos felelősséget elsősorban a közvetítő szolgáltatókra vonatkozó – korábban az elektronikus kereskedelmi irányelvben és az E-ker. törvényben, ma már a Digital Services Actben megjelenő – felelősségi rendszer, vagy a klasszikus polgári és büntetőjogi normák alapján kell-e megítélni. A magyar bírósági gyakorlat azonban alapvetően következetes abban, hogy a magánszemélyek által közzétett kommentek jogszerűségét elsődlegesen a személyiségi jogi és büntetőjogi szabályok – különösen a becsület és a jó hírnév védelmére vonatkozó rendelkezések – alapján vizsgálja. Álláspontunk szerint a polgári jogi eszközrendszer – különösen a sérelemdíj és az egyéb személyiségi jogi szankciók – alapvetően megfelelő védelmet biztosít a jogsértő közlésekkel szembeni fellépéshez. A jogérvényesítés gyakorlati nehézségei ugyanakkor elsősorban nem a jogi keret, hanem az anonimitás kérdéséből fakadnak. Az álnéven vagy anonim módon kommentelő személyek azonosítása sok esetben komoly akadályba ütközik. A platformok adatkiadási gyakorlata jellemzően arra az esetre van kialakítva, amikor az adatokat hatóság – tipikusan ügyészség vagy nyomozó hatóság – kéri ki. A magyar jogban azonban a rágalmazás és a becsületsértés magánvádas bűncselekmények, ahol a vádat maga a sértett képviseli.[10] A külföldi platformok gyakran nehezen tudják értelmezni ezt az eljárási modellt, ami a gyakorlatban jelentősen megnehezíti az igényérvényesítést.

A közösségi médiában megjelenő közlések értelmezése szorosan kötődik ahhoz a kommunikációs közeghez, amelyben megszületnek. A kommunikációs térben elhelyezett kommentek vagy bejegyzések megítélése azért kulcsfontosságú ezeken a platformokon, mert egy egyszerű hozzászólás is könnyen kiszakadhat az eredeti kommunikációs közegéből. Egy zárt csoportban vagy szűkebb közösségben írt komment – amely ott a résztvevők számára egyértelmű kontextusban jelenik meg – mások által könnyen továbbosztható vagy nyilvános felületeken idézhető. Ilyenkor a közlés már egy sokkal szélesebb közönséghez jut el, amely nem ismeri azt a közös háttértudást vagy „belső" értelmezési keretet, amely az eredeti közegben adott volt. Így előfordulhat, hogy egy több százezres közönség egészen más jelentést tulajdonít egy-egy mondatnak, mint azok, akik között a komment eredetileg megszületett. A zárt csoportnak a szubkultúrája, összekacsintásai megadják azt az értelmezési keretrendszert, amely mentén a komment értelmezése történik. Más típusú kommentet ír ugyanis valaki egy baráti csoportban, egy iskolai közegben vagy egy szakértői fórumon. Megtörtént eset,

9 Nádori, 2012, 328–331.
10 Békés és Gépész, 2024, 116–118.

hogy egy orvos – viccből – egy orvosi csoportban egy égési sérülés kapcsán írta, hogy *„mindig elmondjuk: be kell kenni tejföllel”*. Ez egy ironizáló komment volt, ami a csoport tagjainak nyilvánvaló volt, ugyanakkor a komment kikerült a csoportból, és szűkebb közösségében kellemetlenségek érték az orvost, hogy *„orvos létére”* azt mondta egy égési sérülésre, hogy be kell kenni tejföllel – ami egy ma már jórészt meghaladott népi gyógymód. Ez a jelenség a szakirodalomban gyakran *„context collapse”*-ként jelenik meg.[11] Lényege, hogy az eredetileg egy jól körülhatárolható közösség számára tett közlés elveszíti azt a kontextust, amelyben megszületett, amikor egy szélesebb, heterogén közönség elé kerül. Ilyenkor az értelmezési keretek is megváltoznak: ami egy szűkebb közegben ironikus vagy magától értetődő megjegyzésnek számít, az egy tágabb nyilvánosság előtt könnyen félreérthetővé vagy akár sértővé válhat.

Az interneten elhelyezett kommenteknél tehát véleményünk szerint különös jelentősége van a bírói gyakorlatban széles körben alkalmazott PK 12. számú állásfoglalás azon részének, hogy a közleményt a maga egészében kell vizsgálni. A kifogásolt közléseket, kifejezéseket nem formális megjelenésük, hanem valóságos tartalmuk szerint kell figyelembe venni, a sajtóközlemény egymással összetartozó részeit összefüggésükben kell értékelni, és az értékelésnél tekintettel kell lenni a társadalmilag kialakult közfelfogásra is.[12] Bár a PK 12. számú állásfoglalás eredetileg a sajtóközlemények értelmezésével kapcsolatban született, a bírói gyakorlat a személyiségi jogi perekben általános értelmezési elvként alkalmazza,[13] így álláspontunk szerint a közösségi médiában megjelenő közlések vizsgálatakor is releváns iránymutatást ad.

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy a közösségi médiában megjelenő kommentek milyen sajátos kérdéseket vetnek fel a magyar bírósági gyakorlatban, különösen a véleménynyilvánítás szabadsága és a személyiségi jogok védelmének határán.

3. A közösségimédia-kommentek sajátosságai

Az internetes komment egy sajátos nyelvi és társadalmi jelenség. Rövid, reakciószerű, sokszor érzelmi töltettel teli, különbözik a hagyományos sajtótermékben megjelenő véleménytől. A kommentnél – csakúgy, mint minden közösségimédia-bejegyzésnél – ugyanis nincsen szerkesztői szűrő, időben nem válik el attól az eseménytől, amelyre reagál, és mondhatni, hogy az online térben a kommentelés a részvételi nyilvánosság egyik alapformája. Az interaktivitás miatt az online kommunikációban gyakran nehezebb meghatározni a kommunikáció szereplőit és azok felelősségét. A kommenteket ugyan egy felhasználó teszi közzé, de azok egy másik személy által működtetett oldalon vagy felületen jelennek meg, amely teret biztosít a hozzászólásoknak. Ezért a közösségi médiában időnként elmosódik a határ a tartalmat létrehozó felhasználó és a kommunikációs teret biztosító szereplő között. Ez a helyzet a felelősség megítélésénél is sajátos

11 Brandtzaeg és Lüders, 2018, 1–3.
12 PK 12. szám A sajtóhelyreigazítás érvényesülési köre és az elbírásnál irányadó szempontok.
13 Kúria Pfv.21287/2023/6., Kúria Pfv.20399/2020/23., Kúria Pfv.IV.20.821/2018/5., Kúria Pfv.IV.20.795/2021/7., Fővárosi Ítélőtábla Pf.20706/2022/5.

kérdéseket vet fel, mert a felületet működtető felhasználó bizonyos esetekben a közvetítő szolgáltatókhoz hasonló szerepbe kerülhet. Gyakran tetten érhető az a jelenség, hogy egy-egy Facebook-megosztás alatt szabályos kommentháború alakul ki úgy, hogy a hozzászólók nagy része láthatóan nem olvasta el a megosztott tartalmat. Ennek ellenére véleményt nyilvánít róla. Erre bizonyos kattintásvadász oldalak rá is játszanak.[14] Az információáramlás decentralizálódott, sokszor hír- és véleménybuborékok alakulnak ki.[15] Az emberek ezekben a buborékokban kommunikálnak egymással. Ez a szolgáltatóknak is érdeke, hiszen hogyha a felhasználók számukra népszerű és velük egyetértő véleményekkel kerülnek kapcsolatba, akkor szívesebben töltenek időt ezeken a platformokon, ezáltal a platformok még inkább be tudják szippantani őket.[16] A kommentekért való felelősség kérdésében mérföldkő volt a *Delfi AS kontra Észtország* ügy.[17] Az ügyben az Európai Emberi Jogi Bíróság kimondta, hogy nem jogsértő, ha a szolgáltató felelőssége fennállhat a sértő kommentekért, amennyiben nem biztosít megfelelő moderálási mechanizmust.

Az online térben a véleményszabadság nem abszolút, hanem egy felelősséggel párosuló jog. Az *MTE és Index.hu kontra Magyarország* ügyben[18] az Európai Emberi Jogi Bíróság enyhítette a Delfi-logikát. Ebben az ügyben kimondta a testület, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága ugyan elsőbbséget élvez, ha a kommentek nem egyértelműen gyűlöletkeltők vagy jogsértők. A bíróság itt már az arányosság és a kontextusérzékenység elvét helyezte előtérbe. A *Sánchez kontra Franciaország* ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága azt vizsgálta, hogy a francia bíróságok döntése – amely a politikus Facebook-oldalán megjelent, harmadik személyek által írt kommentek eltávolításának elmulasztása miatt állapított meg felelősséget – összeegyeztethető volt-e az Egyezmény 10. cikkével. A Bíróság végül arra a következtetésre jutott, hogy a nemzeti bíróságok által alkalmazott szankció nem sértette a véleménynyilvánítás szabadságát, figyelemmel arra is, hogy a kérelmező tudhatta, hogy a nyilvános oldalán jogellenes kommentek jelenhetnek meg, és azokat nem távolította el időben.[19] Az ítélet indokolása szerint a kérelmező politikusként tudhatta, hogy nyilvános közösségi oldalán élénk politikai vita alakulhat ki, ami fokozott kockázatot hordoz jogellenes kommentek megjelenésére. Ebben a helyzetben a nemzeti bíróságok jogszerűen várhatták el tőle, hogy bizonyos gondossággal járjon el, és a jogsértő hozzászólásokkal szemben fellépjen. A gyakorlatban ez az ítélet azt jelenti, azoknak a személyeknek, akik saját közösségimédia-felületükön széles nyilvánosság számára biztosítanak teret a kommentelésre, bizonyos helyzetekben a platformokéhoz hasonló gondossági kötelezettséggel kell számolniuk a jogellenes hozzászólások eltávolítása kapcsán. Ez a véleménynyilvánítási forma nem egy privát kommunikáció része. Okkal vonható le a következtetés, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata egyre inkább egy osztott felelősségi modell

14 Papp, 2020, 142–145.
15 Vikman, 2024, 210.
16 A jelenségről ír a BDT2018.17 számú döntés is kifejezetten a kommentek kapcsán.
17 Deák, 2015, 56–59.
18 Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete és Index.hu Zrt. v. Hungary, Judgment of 6 February 2016, no. 22947/13.
19 Gosztonyi és Lendvai, 2023, 50.

felé mozdul el. Ebben a modellben a felelősség különböző szereplők között oszlik meg: egyrészt a szolgáltató, másrészt a kommentet közzétevő felhasználó, harmadrészt pedig az a felhasználó is felelősségi helyzetbe kerülhet, akinek a felületén a komment megjelenik. E szereplők lehetőségei a közbeszéd befolyásolására ugyanakkor jelentősen eltérnek egymástól.

3.1. A kommentekkel szembeni eljárások

Az online térben (is) felmerülnek az anonimitással kapcsolatos problémák. A Delfi-ügyben a hozzászólások valós, de névtelenül maradó szerzőinek felelősségét a Nagykamara sem tartotta észszerű alternatívának, mert az észt bíróságok korábbi gyakorlatának tapasztalatai szerint a lehetőség – azonosítás hiányában – bizonytalan hatékonyságúnak tekinthető.[20] Az anonimitás a közösségi médiában nem pusztán technikai sajátosság, hanem bizonyos helyzetekben legitim kommunikációs forma is lehet. Egyes esetekben éppen az teszi lehetővé a véleménynyilvánítást, hogy a megszólaló személye nem válik azonnal azonosíthatóvá, így elkerülhetők a közvetlen retorziók, például a munkahelyi vagy társadalmi következmények. Az anonimitás védelme ugyanakkor nem korlátlan, és a jogsértő közlések esetében a jogrendszer számára továbbra is alapvető kérdés marad, hogy a közlés tényleges szerzője azonosítható legyen. Az pedig, hogy egyesek az anonimitás lehetőségével visszaélésszerűen élnek – például jogsértő kommentek közzétételére használják –, önmagában nem kérdőjelezi meg az anonimitás legitim szerepét a nyilvános diskurzusban. Az anonimitásnak a Facebook-platformon alapvetően kettő formája van. Az egyik a tulajdonképpeni anonim hozzászólás esete, amikor a kommentet közzétevő személy kiléte a nyilvánosság számára nem ismert, és a hozzászólás nem köthető egyértelműen beazonosítható személyhez. A másik az egyre gyakoribb álprofil vagy „fake-profil" jelenség, amikor valaki valótlan vagy megtévesztő személyazonossággal hoz létre felhasználói fiókot. Ez utóbbi már kifejezetten ellentétes a platformok – így például a Facebook – felhasználási feltételeivel.[21]

A politikai vélemény esetén az anonimitás az emberi jogi bíróság szerint a szólásszabadság egyik feltétele lehet. A magyar joggyakorlatban az anonimitás gyakran csak látszólagos, a felhasználó ugyanis legalább a szűkebb mikrokörnyezetében azonosítható, ugyanakkor a közlés gyorsasága miatt a felelősségre vonás többnyire elmarad. A közösségi oldalak belső szabályzatai, mint szerződések, a felhasználó és a szolgáltató között korlátozhatják ezt az anonimitást. Ezek a szerződések nem klasszikus polgári jogi szerződések, ugyanis a feltételek döntően egyoldalúan kialakított feltételeken alapulnak, azaz döntően erőfölényesek.[22] A felhasználó oldalán van egy formális szerződési szabadság, ténylegesen azonban nincsen alkuereje, a szerződési szabadsága abban merül ki, hogy szerződik-e a platform igénybevételére vagy sem. A platformok döntései – ideértve például egy felhasználói fiók felfüggesztését vagy egy tartalom eltávolítását – gyakran a „magáncenzúra" fogalmával írhatók le, mivel nem állami, hanem magánszereplők által meghozott moderációs döntésekről van szó. Ezek a lépések ugyanakkor ténylegesen befolyásolják a véleménynyilvánítás lehetőségeit, hiszen meghatározzák, hogy

20 Deák, 2015, 58.
21 Németh, 2013, 98.
22 Németh, 2016, 79–82.

egy adott kommunikációs térben milyen tartalmak maradhatnak elérhetők. A kérdés jogilag azért különösen összetett, mert a platformok hagyományosan nem tekinthetők alapjog-kötelezettnek, döntéseik mégis közvetlen hatással lehetnek a nyilvános diskurzus alakulására. Ezek a döntések az esetek jelentős részében ráadásul nem is transzparensek, és a felhasználók számára sokszor nem áll rendelkezésre olyan jogorvoslati mechanizmus, amely a döntés érdemi felülvizsgálatát biztosítaná. A „megfelelő" jogorvoslat alatt itt olyan eljárást értünk, amely legalább alapvető garanciáiban – például az indokolási kötelezettség, az érdemi felülvizsgálat lehetősége vagy a döntéstől független fórum – közelítene ahhoz a szinthez, amelyet a jogrendszer az állami jogszolgáltatás esetében elvár. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a platformok állami jogszolgáltatást végeznének vagy annak minden garanciáját biztosítaniuk kellene, ugyanakkor a döntéseik hatása miatt mégis indokoltnak tűnik az ilyen mércéhez való viszonyítás.[23] Jó példa erre Toroczkai László Instagramról történő kitiltása, amelyben a mai napig nem született olyan reparáció, amely az érintett jogainak védelmét és a Magyarországon született bírói döntések tényleges végrehajtását szolgálná. A közösségi oldal ugyanis a politikus profilját a jogerős döntés ellenére nem állította helyre.[24] A közösségi platformok szabályozása a magánjog közjogiasodásának példája.[25] A platformok moderációs döntései a gyakorlatban jelentős hatással vannak arra, hogy a nyilvános diskurzusban milyen tartalmak maradhatnak elérhetők. A hagyományos médiában is a szerkesztőség döntötte el, hogy milyen tartalom jelenhet meg és mi nem, az online térben azonban a platformok döntései sokkal közvetlenebbül és gyorsabban hatnak a nyilvános diskurzusra. Ha a platform nem távolít el egy jogsértő tartalmat, vagy nem akadályozza meg annak közzétételét, az állami jogérvényesítés rendszerint csak jelentős késéssel tud reagálni. Az online kommunikáció sebessége – különösen a kommentek és reakciók terjedése – olyan gyors, hogy a klasszikus magánjogi eljárás sok esetben már nem képes érdemi időben beavatkozni a kommunikációs folyamatokba.

Tehát bár lehet kritikával illetni a platformok moderálási és más szabályzatait, az tényszerű, hogy azonnal reagálnak egy felmerült problémára. A különböző eljárásoknak azonban mindinkább átláthatóbbá kell válniuk. Az európai uniós Digital Services Act tovább erősíti ezt az irányt. Az online közvetítő szolgáltatók kötelesek átlátható eljárásokat működtetni, ezáltal a magánszféra szereplői kvázi jogalkalmazóvá válnak.

4. Jogsértések és szankciók az online térben

Gyakori jogsértés, ahogy azt korábban is írtuk, mikor is egy nem nyilvános Facebook-csoportból kerülnek ki kommentek, avagy bejegyzések, vagy amikor egy magánbeszélgetést tesznek közzé szintén nyilvánosan. Mind a két esetkörben közös az, hogy a bejegyzést író szándéka szerint eredetileg ezek a bejegyzések vagy kommentek egy korlátozott nyilvánosság számára íródtak. A kommentek elhelyezésekor

23 Lendvai, 2024, 195–221.
24 Kúria Pfv. 20.914/2023/7.
25 Papp, 2025, 173–186.

tehát az illetőnek, aki ezeket a kommenteket írta, nem kellett azzal számolnia, hogy a kommentet meg nem határozható nagyszámú személy fogja látni, és gyakran okoz kellemetlenséget, amennyiben ezeket a közléseket a szerző akarata vagy tudomása ellenére nyilvánossá teszik, akár egy képernyőmentés, akár más módon.[26] A Szegedi Ítélőtábla Pf.20055/2023/8. számú ítélete rámutatott, hogy a becsület- és jóhírnév-sértés súlyosabb megítélés alá esik, ha a jogsértés az interneten szélesebb körű nyilvánosságot kap, és a jogsértő a bírósági elmarasztalás ellenére sem tanúsít megbánást, illetve nem intézkedik a közlés eltávolítása végett.

A hivatali kommunikáció gyakran okoz problémát napjainkban. Nem véletlen, hogy a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság is már adott ki állásfoglalást a Facebookon történő önkormányzati hivatalos oldalak kezelésével kapcsolatosan.[27] Az adatvédelmi hatóság a Facebook-oldalról történő kitiltást elemezte ebben a véleményében, és arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben a közfeladatot ellátó szerv kizárólag a Facebook-oldalán teszi közzé a kötelezően közzéteendő adatokat, úgy az adatok megismerésének köréből nem zárható ki senki, tehát nem alkalmazhat a moderálás során olyan szankciót, hogy az adott oldal látogatásából kitiltja valamely felhasználót. A legtöbb önkormányzat ugyanakkor az általános vagy különös közzétételi listát szinte minden esetben a honlapján teszi közzé. Nem is tudunk olyanról, aki a Facebookot jelölte volna meg mint kötelező közzétételi helyet. Az önkormányzati honlap szabadon elérhető, az önkormányzati Facebook-oldal egy plusz fórumként tud szolgálni a tájékoztatásra. Ez időnként belső visszaélésekhez vezethet, Kerepes önkormányzatát például azért bírságolta meg 8 millió Ft-ra az adatvédelmi hatóság, mert a polgármester hozzáfért a közterületi kamera felvételeihez, s azokat Facebookon rendszeresen meg is osztotta – többek között egy HÉV-megállóban maszturbáló személyről.[28]

A kérdés a magyar gyakorlatban az önkormányzatok közösségimédia-felületeivel kapcsolatban is felmerült. A NAIH egy állásfoglalásában rámutatott, hogy amennyiben egy közfeladatot ellátó szerv közösségimédia-felületet működtet, azon a közzétett közérdekű és közérdekből nyilvános adatok megismerhetőségét biztosítani kell. A hatóság ugyanakkor azt is elfogadta, hogy az önkormányzatoknak sok esetben nincs megfelelő apparátusuk a hozzászólások folyamatos moderálására. Ennek kapcsán hangsúlyozta, hogy ha az aktív moderálás nem biztosítható, akkor a felhasználók egyedi letiltása helyett inkább a kommentelés általános kizárása lehet a megfelelő megoldás. Ez az álláspont közvetlenül kapcsolódik a kommentek miatti felelősség kérdéséhez is, hiszen azt a dilemmát tükrözi, hogy a felületet működtető szereplő milyen mértékben köteles ellenőrizni a harmadik személyek által közzétett hozzászólásokat.

4.1. A közbeszéd eldurvulása

A közösségi médiában megjelenő kommentek jogi megítélése szempontjából nem közömbös az sem, hogy milyen kommunikációs közegben jelennek meg ezek a közlések. A digitális platformok sajátosságai – mindenekelőtt az anonimitás, a fizikai távolság és a kommunikáció gyorsasága – olyan stílusváltozáshoz vezettek, amely a közbeszéd

26 Vereb, 2021, 33–34.
27 NAIH-8517-10/2025.
28 Fővárosi Törvényszék K.700153/2024/9.

eldurvulásaként írható le, és amely a személyiségi jogi igények számának növekedésében is tükröződik. Az anonimitás, illetve a fizikai távolság csökkenti azokat a fékeket, amiket az egymás ismerete vagy a személyes jelenlét természetesen fenntart. A digitális térben a kommunikáció gyors érzelmireakció-alapú, egy sokkal impulzívabb kommunikáció jelenik meg. Gosztonyi Gergely és Huszár Daniella publikációjában rámutatott arra, hogy a kommentelés anonimitása egyszerre ösztönzi a véleményszabadság gyakorlását, ugyanakkor növeli a visszaélések kockázatát.[29] A digitális környezetben a véleménynyilvánítás ugyan demokratizálódott, de a közbeszéd minősége és jogi biztonsága meggyengült. Németh Richárd szerint az online térben kialakuló bizalmi válság miatt az olvasók egyre kevésbé tudják megkülönböztetni a véleményt a ténytől, ami a jogi értékelésben is bizonytalanságot okozhat.[30] A véleménynyilvánítás szabadsága az Alaptörvényben deklarált alapjog, ugyanakkor ez a jog nem korlátlan. Kovács hangsúlyozza, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos védelme nem terjedhet ki azokra a közlésekre, amelyek *„az emberi méltóság sértésére irányulnak”*, mivel ezek a megnyilvánulások eleve kívül esnek az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében biztosított szabadság körén. A tanulmány kifejti, hogy a gyakorlatban különösen a nők és más társadalmi csoportok válnak sértő, szexista megjegyzések célpontjává, miközben a bíróságok gyakran enyhébben ítélik meg az ilyen kijelentéseket, ha azok politikai kontextusban hangzanak el. Ez azonban – a szerző értelmezése szerint – ellentétes az Alaptörvény II. cikkében rögzített emberi méltóság-sérelem tilalmával, mivel az emberi mivoltot támadó közlések esetén *„sem a közügy, sem a közszereplés ténye nem adhat felmentést a jogsértés alól”*. A véleménynyilvánítás szabadsága és a személyiségi jogok védelme közötti egyensúlyt az Alkotmánybíróság gyakorlata is következetesen hangsúlyozza, amely szerint a közügyek vitatásának szabadsága kiemelt alkotmányos védelem alatt áll, ugyanakkor az emberi méltóságot közvetlenül sértő megnyilvánulások nem tartoznak e védelem körébe.

A Fővárosi Ítélőtábla Pf.20.872/2021/5. számú ítéletében kimondta, hogy az *„emberi hulladék”* kifejezés a maga kifejezésmódjában megalázó, lealacsonyító és az emberi mivoltot sértő, ezért alkalmas arra, hogy a sértett becsületét csorbítsa, és a Ptk. 2:45. § (1) bekezdése alapján a becsülethez fűződő jog sérelmét megvalósítsa. Az ítélőtábla hangsúlyozta, hogy a közösségi médiában tett, rövid ideig elérhető, de a nyilvánosság által megismerhető közlés is alkalmas lehet a sérelem kiváltására, különösen, ha a sértő kijelentéshez a nyilvánosság részéről több reakció is érkezik. A bíróság szerint az ilyen kifejezés *„az emberi méltóságot érintő, indokolatlanul bántó és objektíve lealacsonyító tartalmú”*, amelynek használata a véleménynyilvánítás szabadságának védelmi körén kívül esik. E döntés tovább erősíti a kialakult ítélkezési gyakorlatot, miszerint a személy emberi mivoltát becsmérlő kifejezések – függetlenül azok időtartamától vagy nyilvánossági fokától – a becsület súlyos megsértésének minősülnek. A Fővárosi Ítélőtábla indokolásában rámutatott, hogy az ilyen kifejezések nem a sértett magatartásának vagy nézeteinek bírálatára irányulnak, hanem az érintett személy emberi

29 Gosztonyi és Huszár, 2022, 141–152.
30 Németh, 2024, 147–148.

értékét tagadják meg, s ezáltal alkalmasak arra, hogy környezetében ellenszenvet, megvetést váltsanak ki.

A digitális térben érdemes újragondolni azt a klasszikus egyensúlyt, amelyben a magánélet, a becsület és az emberi méltóság védelme szembekerül a nyilvános közlés kiterjedésével. Az emberi méltóság és a becsület védelmének határaival kapcsolatban Kovács Helga arra hívja fel a figyelmet, hogy a bírósági gyakorlat gyakran bizonytalan a méltóságsértés és a becsületsértés elhatárolásában.[31] A szerző szerint a közéleti és a magánéleti kommunikációban tapasztalható „durvulás" fokozatosan elmosta a határokat a még elviselhető, illetve az indokolatlanul bántó kifejezések között, ami *„a személyiségi jogok védelmét meredek lejtőre kormányozta"*.

A kommenteknél a kontextus, annak stílusa, célzata egyaránt befolyásolja, hogy az tényállításnak vagy véleménynek minősül-e. A Fővárosi Ítélőtábla egy döntésében kiemelte, hogy a Facebook-bejegyzéseket az átlagember gyorsan és felületesen olvassa, ezért a kijelentő módban megfogalmazott kommentet a közönség hajlamos tényállításként értelmezni, még abban az esetben is, ha az adott esetben ez a közlő szándéka szerint egy véleménynyilvánítás.[32] Ez a gondolat a tanulmány egyik kiindulópontja, a digitális közlés formája és befogadása önálló jogértelmezési tényezővé vált.

Az utóbbi időben a magyar bírósági gyakorlatban egyre több olyan eset bukkant fel, amelyben a közösségi médiában megjelent közléseket értelmezte a bíróság.

A Polgári Törvénykönyv vonatkozó szakasza alapján a becsület megsértése abban az esetben valósul meg, amennyiben a kifejezésmódjában indokolatlanul bántó véleménynyilvánítás alkalmas arra, hogy az érintett társadalmi megítélését hátrányosan befolyásolja. Ez a mérce a digitális térben sem különbözik, függetlenül attól, hogy a jogsértést egy internetes kommenttel követték el. A bíróságok következetesen alkalmazzák azt a tételt, hogy a Facebookon közzétett kijelentés nyilvános, ráadásul az esetek nagyobb részében nagy nyilvánosságot tulajdonítanak neki,[33] és az ezt elhelyező vagy megosztó személy ugyanazokkal a következményekkel számolhat, mintha offline formában tett volna hasonló kijelentést. A kommentekhez kapcsolódó perekben az elsődlegesen alkalmazott jogkövetkezmény a sérelemdíj megítélése. Ennek egyik oka, hogy amennyiben a sérelemdíj iránti igény a perben nem társul felróhatóságtól független szankciókhoz, úgy vagyonjogi perként a sérelemdíj iránti igény járásbírósági szinten is megindítható, ekkor még kötelező jogi képviselet sincs. Ha viszont valaki a sérelemdíjra kötelezés mellett szeretne felróhatóságtól független szankciókat is érvényesíteni, így különösen a leggyakrabban alkalmazott jogsértés megállapítását vagy az elégtételadásra kötelezést, abban az esetben a pert már törvényszéken kell megindítani és kötelező jogi képviselettel jár. Ezt az emberek gyakran igyekeznek elkerülni, annak ellenére, hogy ezzel rontják saját peres esélyeiket.

Tekintettel arra, hogy *„a közelmúltban – jellemzően az interneten – megszaporodtak az olyan félelemkeltő, gyűlölködő megnyilvánulások, kommentek, amelyek sértik az érintett személyek emberi méltóságát, egyúttal nélkülözik az egymás iránti kölcsönös tiszteletet, és*

31 *A célba vett emberi méltóság – A jogvédelem ítélkezési tapasztalatai* című tanulmányában (*Iustum Aequum Salutare*, 1, 121–135).
32 Fővárosi Ítélőtábla Pf.20639/2024/4.
33 Kovács, 2025, 40–41.

rombolják a közügyek megvitatásának kultúráját”,[34] 2024-ben megszületett az internetes agresszió visszaszorításáról szóló 2024. évi LXXVIII. törvény. A törvény több másik törvényt módosított: a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló, a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló törvényt és a Büntető törvénykönyvet. A jogszabály szerint az internetes sajtótermék kiadója köteles a jogellenes tartalmú hozzászólásokkal szembeni fellépés érdekében azok közzétételét követően alkalmazandó eljárásról szabályzatot alkotni és ennek megfelelő hatékony megoldást alkalmazni, a Médiatanács pedig szabályzatra és a hatékony megoldások követelményeire vonatkozó ajánlást tesz közzé.[35] A Büntető törvénykönyv egy új tényállással, az internetes agresszió tényállásával egészült ki. Az új bűncselekmény egy szubszidiárius tényállás, amely a beazonosítható személyekkel szembeni erőszakos halált okozó vagy különös kegyetlenséggel elkövetett büntetendő cselekményre irányuló szándékot vagy kívánság kifejezését bünteti. A tényállás megállapításának feltétele, hogy a magatartást nagy nyilvánosság előtt elektronikus hírközlő hálózat útján használja, vagy tegye közzé a kifejezést, ábrázolást vagy kép- és hangfelvételt.

4.2. Tényállítások és vélemények

A digitális közegben egyik legnagyobb értelmezési probléma a tényállítás és a vélemény határának elmosódása. A közösségi médiában a nyelvi tömörség, az irónia, a közvetlen stílus miatt a határvonal elmosódhat. A bíróságok a nyelvtani forma, a kontextus és az olvasói percepció együttes vizsgálatát végzik el. A főváros ítélőtáblai döntése szerint a Facebook-bejegyzéseket az átlagember gyorsan és felületes figyelemmel olvassa. Ezért ha egy közlés kijelentő módban jelenik meg, a befogadó hajlamos azt tényállításként értelmezni. Az ítélet megfogalmazásában a felületes olvasói figyelem tesztje jelenik meg.[36] A digitális kommunikáció gyors, fragmentált jellege önálló jogértelmezési tényezővé vált. Ebből következik az is, hogy a közlő felelőssége megnő. Érdekes, hogy a tényállítások kapcsán pedig kibontakozóban van egy ezzel ellentétes trend, ami éppen ellenkezőleg a tényállítás köntösébe bújtatott vélemény megfogalmazását jelenti. Például véleményként értékelhető, hogy a városvezetés ellopta a város pénzét. Holott a lopás egy laikusok számára is viszonylag jól körülhatárolt jelentéstartalommal bír, ami nem egyezik feltétlen a jogi minősítéssel, de végső soron azt kellene hogy jelentse, hogy valaki mástól idegen dolgot azért vesz el, hogy azt eltulajdonítsa. Tehát nem a saját pénzét költi. De a bírói gyakorlat ebben a körben odáig ment, hogy a lopás szóval elfogadhatónak tartja azt a közlést is, amennyiben a komment elhelyezője azt akarja kifejezni, hogy a városvezető úgy herdálja az önkormányzat pénzét, hogy az már a lopással értékű, azaz elfogadja véleményként a sérelmezett közlést. A vélemény mint értékítélet továbbra is alaptörvényi védelem alatt áll, de a bíróságok a stílus, célzat,

34 Végső előterjesztői indokolás az internetes agresszió visszaszorításáról szóló 2024. évi LXXVIII. törvényhez – Indokolások Tára 2025/3. – Általános indokolás.
35 A 2025. február 28-án közzétett ajánlás a következő linken érhető el: https://nmhh.hu/cikk/250999/A_Nemzeti_Media_es_Hirkozlesi_Hatosag_Mediatanacsanak_ajanlasa_a_jogellenes_olvasoi_hozzaszolasokkal_szemben_alkalmazando_szabalyzatok_megfelelosegerol_es_a_hatekony_megoldasokrol
36 Uo. 65.

társadalmi funkció alapján egyre differenciáltabban ítélik meg, mi fér bele a véleménynyilvánítás szabadságába. Azaz, hogy mi minősül kifejezés módjában indokolatlanul bántónak. Az Alkotmánybíróság már megállapította a véleménynyilvánításhoz való jog tekintetében a bírói mérlegeléshez szükséges alkotmányos szempontrendszert[37] és meghatározta az alkotmányos alapelveket. Az Alkotmánybíróság azt is rögzítette, hogy a védett véleménynyilvánítás határának átlépése megvalósul, ha az emberi státusz nyilvánvaló és súlyos becsmérlését tartalmazza a közölt vélemény {3329/2017. (XII. 8.) AB határozat, Indokolás [34]}

A túlzó, becsmérlő, megalázó fordulatok esetében a védelem megszűnik, mert ilyenkor a közlés nem a közügyek vitatását szolgálja, hanem a személy lejáratását. A Fővárosi Ítélőtábla Pf.20610/2023/5. számú ítélete szerint a politikus személyének hitelességét érintő megszólalások – például a korrupcióval vagy a választási eszközökkel kapcsolatos kritikák – különösen kampányidőszakban élveznek fokozottabb alkotmányos védelmet, mivel a kampány során a vitáknak *„a lehető legszabadabbnak kell lenniük”*. Az ítélőtábla ugyanakkor kifejtette, hogy ez a szélesebb védelmi kör kizárólag a kampányidőszakra és a közügyeket érintő vitákra terjed ki, és a kampányon kívül tett, magánjellegű, öncélúan sértő kijelentésekre nem alkalmazható. Az emberi méltóság, az emberi mivolt tagadása az online térben elhelyezett kommenteknél sem lehet vita tárgya. A PK 12. számú állásfoglalásnak megfelelően a digitális közlés kontextusa is nagyon fontos jogértelmezési szempont. Emögött az a felismerés áll, hogy a közösségi platformokon a kommunikáció gyors, töredékes, erősen emocionális. Azaz a tulajdonképpeni közlés tartalmának megállapításához nem egyszer a teljes kommentfolyamot végig kell olvasni, és ez alapján lehet következtetni a komment írójának szándékára.

Több olyan tényező is megjelenik ebben a gyakorlatban, ami az értelmezést segíti. Ilyen lehet például az eredeti bejegyzés vagy a vita tárgya, a közlést elhelyező és a sértett kapcsolata, ez különösen igaz lehetett munkaviszonyban vagy helyi közéleti viszonyban; a fórum jellege, azaz hogy nyilvános oldalon, zárt csoportban vagy kommentláncban írták, továbbá természetesen a közlés stílusa és célzata. A Kúria már több döntésében rögzítette, a kontextus figyelmen kívül hagyása a véleményszabadság indokolatlan korlátozásához vezethet.[38] Ezért például megengedőbb a bírói gyakorlat az olyan helyzetekben, például választási kampányokban, ahol a sértett maga is részt vett abban a vitában, míg éppen ellenkezőleg a jogsértés súlyossága irányába hat, amennyiben a sértett maga nem vett részt ebben a vitában, tehát nem egy közéleti adok-kapok része volt a sérelmezett közlés. Ezzel kapcsolatosan jegyzi meg Kovács Helga, hogy az alapvetően nyomtatott sajtó korában készült PK12-es állásfoglalás vélhetően modernizálásra, az új korokra történő adaptálásra szorulhat.[39]

37 3145/2018. (V. 7.) AB határozat, Indokolás [38].
38 Kúria Pfv.20251/2021/4.
39 Uo. 64.

5. Összegzés

A tanulmány arra tett kísérletet, hogy bemutassa, a közösségi médiában megjelenő kommentek milyen sajátos jogi kérdéseket vetnek fel a magyar jogalkalmazásban. A vizsgálat középpontjában az állt, hogy a kommentek megítélése nem választható el attól a kommunikációs közegtől, amelyben megszületnek, és attól sem, hogy a digitális nyilvánosságban a közlés létrehozása, közzététele és terjesztése több szereplő között oszlik meg. A tanulmány amellett érvelt, hogy a magyar jogban a magánszemélyek által közzétett kommentek jogszerűségének megítélése továbbra is elsősorban a polgári jogi és büntetőjogi személyiségvédelmi eszközrendszer alapján történik, miközben a platformok és a felületet működtető felhasználók szerepe a felelősség megállapításánál egyre hangsúlyosabbá válik.

A tanulmány egyik fő következtetése, hogy a közösségi médiában megjelenő kommentek értelmezése különösen erősen kontextusfüggő. A digitális kommunikáció gyorsasága, töredezettsége, valamint a közlések eredeti közegből való kiszakadása könnyen vezethet ahhoz, hogy ugyanaz a megnyilvánulás más jelentést kap egy szélesebb nyilvánosság előtt, mint abban a közösségben, amelyben eredetileg megszületett. Ebből következően a kommentek jogi megítélésénél továbbra is meghatározó jelentősége van a közlés egészének, a kommunikációs helyzetnek és a befogadói közegnek. Ugyancsak fontos tanulság, hogy bár a jogi keretek alapvetően rendelkezésre állnak a jogsértő kommentekkel szembeni fellépéshez, a tényleges jogérvényesítést a digitális térben sok esetben nem a szabályozás hiánya, hanem az anonimitás, az azonosíthatóság nehézségei és a platformok gyakorlata teszi bizonytalanná. A közösségi média kommentjei ezért a jövőben is olyan határterületet jelentenek majd, ahol a véleménynyilvánítás szabadságának és a személyiségi jogok védelmének egyensúlyát a jogalkalmazásnak különös körültekintéssel kell kialakítania.

Irodalomjegyzék

Békés, Á. és Gépész, T. (2024) 'A bűncselekmény helye: az internet', *In Medias Res*, 1, 116–118.

Brandtzaeg, P. B. és Lüders, M. (2018) 'Time Collapse in Social Media: Extending the Context Collapse', *Social Media + Society*, 1, 1–3.

Deák, I. (2015) 'Ki felel a kommentekért? A Delfi AS kontra Észtország ügy', *Közjogi Szemle*, 3, 56–59.

Gosztonyi, G. és Huszár, D. (2022) 'Az anonim kommentelés aktuális jogi megítélése az emberi jogok európai bírósága és az ausztrál legfelső bíróság gyakorlata alapján', *In Medias Res*, 2, 141–152.

Gosztonyi, G. és Lendvai, G. F. (2023) 'Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Nagykamarai ítélete a Sanchez kontra Franciaország-ügyben, avagy felelős-e egy politikus a Facebook-falára írt kommentekért', *Állam- és Jogtudomány*, 3, 33–51.

Kovács, H. (2025) 'Miért szubjektív az objektív?', *In Medias Res*, 1, 39–70.

Lendvai, G. F. (2024) 'A Facebook Ellenőrző Bizottság működése és bíráskodása a gyűlöletbeszéd', *In Medias Res*, 2014(1), 195–221.

Nádori, P. (2012) 'Kommentek a magyar interneten: a polgári jogi gyakorlat', *In Medias Res*, 2, 319–333.

Németh, J. (2013) 'Az internet nem felejt – közösségi média-használatra alapított munkáltatói és munkavállalói felmondások', *Infokommunikáció és Jog*, 2, 96–98.

Németh, R. (2024) 'Bizalom és hiszékenység online térben', *Jog-Állam-Politika*, 1, 137–150.

Németh, Sz. (2016) 'A közösségi oldalak felhasználási feltételeinek jogi minősítése', *Infokommunikáció és Jog*, 2–3, 66–67.

Papp, J. T. (2020) 'A hamis hírek alkotmányos helyzete és szerepe a demokratikus nyilvánosság befolyásolásában', *In Medias Res*, 1, 142–145.

Papp, J. T. (2025) 'A magánjog közjogiasodása az online térben. A közjog és a magánjog kapcsolata a DSA rendeletben', *Iustum, Aequum, Salutare*, 1, 173–186.

Vereb, A. (2012) 'Ne szólj szám...? - A közösségi médiában közölt vélemények a munkajogi bírói gyakorlatban', *Munkajog*, 2, 30–37.

Vikman, L. (2024) 'Az online dezinformáció jogi kezelésének nemzetközi mintái az internet és az online média szabályozásában', *In Medias Res*, 2, 198–212.

DOI: 10.47745/ERJOG.2026.03.05

NÓTÁRI TAMÁS

A longobárdoktól a longobárd jogig – nép, királyság és írott törvény Itáliában

From the Lombards to Lombard Law – People, Kingdom, and Written Law in Italy

Abstract: The emergence of the *Leges Langobardorum* cannot be interpreted as the late recording of customary law carried to Italy by an unchanged Lombard people. Ancient references to the name, the *Origo gentis Langobardorum*, archaeological evidence from Pannonia and Italy, royal historiography, charters, and legislation have different evidentiary value and reveal a political community whose composition, religious affiliations, and forms of self-identification changed over time. The migration of 568, the gradual consolidation of the kingdom centred on Pavia, interaction with local Italian society, and the development of Catholic kingship formed the historical setting of Rothari's Latin Edict of 643. The legislative sequence from Rothari to Aistulf, together with royal memory, Latin literacy, and the survival of Lombard legal terminology, demonstrates that the unity of the corpus did not rest on ethnic or dogmatic immutability. It arose instead from the changing historical order of the kingdom and from successive normative layers that preserved, reinterpreted, and extended an authoritative written foundation.

Keywords: Lombard law, *Leges Langobardorum*, early medieval lawmaking, *Volksrecht*

Összefoglaló: A *Leges Langobardorum* jogtörténeti értelmezése csak akkor kerülheti el az eredetmítoszok és a későbbi dogmatikai kategóriák visszavetítését, ha a törvényanyag keletkezését a longobárd politikai közösség itáliai átalakulásával együtt vizsgálja. A 643. évi *Edictus Rothari* nem egy változatlanul megőrzött, Itáliába hozott népjog egyszerű írásba foglalása, hanem egy közel három nemzedéke fennálló, helyi társadalmakat és késő római intézményi örökséget magába építő királyság latin nyelvű törvényhozási önmeghatározása. A tanulmány az eredethagyomány, a pannóniai jelenlét és az 568. évi bevonulás forráskritikai vizsgálatából kiindulva követi a királyság területi, társadalmi és vallási átalakulását, majd Rothari királyi emlékezetét, az *Edictus* belső rendjét, a latin írásbeliség és a longobárd terminológia kapcsolatát, végül pedig az egymást követő királyok törvényei között felismerhető normakapcsolatokat elemzi. A Rotharitól Aistulfig vezető törvényhozási ív azt mutatja, hogy a *corpus* egységét az írott alapréteg fennmaradása és az ehhez kapcsolódó, eltérő mélységű királyi módosítások teremtették meg.

Kulcsszavak: longobárd jog, *Leges Langobardorum*, kora középkori jogalkotás, *Volksrecht*

1. Eredethagyomány, név és etnogenezis; a pannóniai jelenlét

A 643 és 755 között keletkezett longobárd törvényanyag történeti értelmezéséhez aligha elegendő a királyi rendelkezések közvetlen politikai környezetének felidézése; az *Edictus Rothari*, valamint Grimoald, Liutprand, Ratchis és Aistulf törvényei olyan közösség nevében és számára szólalnak meg, amelynek eredetéről, összetételéről, nyelvéről és vallási kötődéseiről a források eltérő időpontokban, más műfajban és nem azonos bizonyító erővel beszélnek.[1]

A longobárd megnevezés első ókori előfordulásai több mint négy évszázaddal megelőzik az itáliai királyság létrejöttét: Velleius Paterculus a Kr. u. 5. év hadjáratainak összefüggésében az Elba vidékén élő csoportként említi a *Langobardi* népét, Tacitus pedig a suebek között sorolja fel őket.[2] A saját eredetről szóló legrégibb összefüggő elbeszélés, az *Origo gentis Langobardorum* szerint az északi Scadanan szigetén élt a winnilinek nevezett kis nép; vezetőik, Ibor és Aio, valamint anyjuk, Gambara a túlnépesedés miatt hagyták el hazájukat; a vandálokkal vívott küzdelem előtt Frea azt tanácsolta a winnili asszonyoknak, hogy hajukat arcuk elé kötve férjeik mellett jelenjenek meg a csatában. A monda itt kapcsolja be a nép nevének eredetét: Godan hajnalban meglátva az asszonyokat, azt kérdezte, kik ezek a hosszúszakállúak; Frea így felelt: akiket névvel illet, azoknak a győzelmét is el kell ismernie – a winnilek tehát ettől fogva viselték a longobárd nevet. Az elbeszélés a női bölcsességet, az isteni névadást és az első győzelmet egyetlen jelenetben kapcsolja össze, majd az uralkodók sorával a közösség sorsát az itáliai királyságig vezeti végig.[3]

A történet értéke aligha abban áll, hogy ellenőrizhető leírást őrzött volna meg. Scadanan azonosítása Skandináviával nyelvileg és az antik földrajzi hagyomány alapján kézenfekvő, mégsem igazolja egy egységes nép északról délre tartó vándorlását. Ugyanez áll Scoringa, Mauringa, Golanda, Anthaib, Banthaib és Vurgundaib állomásaira: a nevek mögött részben valós térségek emléke húzódhat meg, a pontos lokalizálási kísérletek azonban egymástól távoli útvonalakat rajzolnak meg. Az *Origo* földrajza nem térképként igazít útba az akkori jelenig vezető múlt rendjében; a vándorlást a közösség természetes állapotaként, a királyok sorát pedig a folytonosság hordozójaként mutatja be. A szöveg keletkezése és hagyományozása ugyancsak óvatosságra int. Az *Origo* fennmaradt alakja a VII. század második felében, feltehetően Perctarit uralkodásáig nyerte el ismert szerkezetét; kéziratai a longobárd törvényanyaggal együtt maradtak fenn. Ez a társítás nem teszi az eredetelbeszélést a törvények előszavává, de jelzi, hogy a királyi múlt, a nép neve és az írott jog egyazon kézirati hagyományban kapcsolódott össze. A közösség kezdeteiről szóló történet a jogot nem ősi változatlansággal ruházta

1 A forráscsoportok eltérő bizonyító erejéről és a longobárd identitás kutatásának módszertani fordulatáról Delle Donne, 2025, 11. skk.; Pohl és Rychterová, 2026, 129. skk.
2 Velleius Paterculus, *Historiae Romanae* II, 106, 2; Tacitus, *Germania* 40.
3 *Origo gentis Langobardorum* 1; Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* I, 7–10.

fel, ehelyett a királyságot helyezte olyan narratívába, amelyben az egymást követő uralkodók a *gens* történetének meghatározó alakjai maradtak.[4]

Paulus Diaconus a VIII. század végén írott *Historia Langobardorum* első könyvében átvette és kibővítette az eredethagyományt: a Frea és Godan szerepéről szóló elbeszélést mesének minősítette, Godant a római Mercuriusszal azonosította, mégsem hagyta el a történetet. A keresztény szerző távolságtartása és megőrző gesztusa együttesen jelöli ki az eredethagyomány helyét: pogány istenei már nem tartoztak az elfogadott világmagyarázathoz, de a névadás története továbbra is a longobárd múlt része maradt. Paulus műve azonban nem adattár: a királyság bukása után, karoling politikai környezetben írott történeti mű a közösség emlékezetét, Itália történetét és a keresztény gondviselés rendjét fűzi egybe.[5]

Az eredetelbeszélés nőalakjai és vezetői nem kínálnak közvetlen adatot a VI. századi társadalmi intézményekről – Gambara alakjából éppoly kevéssé következik valamely ősi nőuralom, mint Ibor és Aio közös vezetői szerepéből egy meghatározott alkotmányforma. E motívumok az elbeszélt kezdetek mondabeli toposzai: a kis népet a bölcs tanács, az összetartozás és a megfelelő pillanatban kivívott győzelem teszi életképessé.[6] A modern etnogenezis-kutatás e források nyomán a longobárd közösség fennmaradását a királyi dinasztiák, a hadsereg, a közös eredethagyomány, a névanyag, a jogi sajátosságok és a más csoportoktól való elhatárolódás együttes hatásával magyarázza.[7]

Vagyis az ókori említések után a longobárdok csak az V. század végén és a VI. század elején jelennek meg ismét biztosabban az elbeszélő forrásokban: a nép a Duna középső szakaszának északi előterében, a Rugilandnak nevezett térség közelében élt, ahol a Nyugatrómai Birodalom felbomlását követően herul, rugi, gót, gepida és más hatalmi csoportok versengtek. Tato király uralkodása alatt a longobárdok legyőzték Rodulf herul királyt; a győzelem az *Origo* és Paulus elbeszélésében olyan fordulatként kerül értelmezésre, amely a korábban alárendelt vagy kevéssé jelentős népet regionális hatalommá tette.[8] A történet részletei késői hagyományból ismertek, az erőviszonyok átrendeződése azonban összhangban áll a Duna-vidék korabeli politikai mozgásával.

Tato bukása után Wacho került hatalomra; házassági politikája a türing, bajor és frank uralkodóházakhoz kapcsolta a dinasztiát – uralkodása alatt a longobárdok már olyan regionális hatalomként léptek fel, amelynek súlyát a frank, osztrogót és kelet-római politika egyaránt számításba vette.[9] A pannóniai jelenlét több lépcsőben ragadható meg: Audoin uralkodása idején a kelet-római kormányzat a longobárdokat a gepidákkal szembeni szövetségesként használta, és a Száva, a Dráva, valamint a Duna között

4 Az *Origo gentis Langobardorum* keltezéséről, változatairól és jogi kézirati környezetéről Pohl, 2004, 317–320; Pohl, 2005, 555–558.

5 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* I, 8–10; a mű keletkezéséről és elbeszélő céljáról Plassmann, 2007, 28–35.

6 Az eredetelbeszélések motívumainak történettudományi értékeléséről Pohl és Rychterová, 2026, 130–136; Plassmann, 2007, 13–22.

7 Pohl, 2005, 555–566.

8 *Origo gentis Langobardorum* 4; Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* I, 20. A Duna-vidéki hatalmi környezetről Gasparri, 2011, 34–36; Christie, 1995, 36–52.

9 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* I, 21. A dinasztikus kapcsolatokról Pohl, 2002, 163–169; Gasparri, 2011, 34–36.

fekvő, egykori római tartományokban biztosított számukra letelepedési lehetőséget. A források eltérő hangsúllyal említik a császári engedélyt, a katonai megszállást és a korábbi népesség visszaszorulását; egységes, egyetlen évhez köthető honfoglalás helyett hosszabb terjeszkedéssel lehet tehát számolni. A longobárdok hatalma az 540-es évek végére Pannónia jelentős részére kiterjedt, ám a tartomány nem vált szigorúan körülhatárolható longobárd területté.[10]

Az 552. évi összecsapásban Alboin, Audoin fia a hagyomány szerint megölte Turismodot, Thorisind gepida király fiát; a két uralkodó közötti későbbi megbékélés története a harcos vitézség és a királyi elismerés példájává formálta az eseményt. A végső fordulatot 567 hozta, amikor Alboin az avarokkal kötött szövetségben megsemmisítő vereséget mért Cunimund gepida királyságára.[11] A győzelem nem biztosított tartós longobárd uralmat a teljes Kárpát-medence felett: az avarok önálló hatalma éppen ekkor szilárdult meg, a velük kötött megállapodás pedig Pannónia átengedésének és az esetleges visszatérés feltételeinek emlékét is megőrizte.[12]

2. Az 568. évi bevonulás és a királyság kialakulása

Alboin népe 568 tavaszán hagyta el Pannóniát; egyes itáliai források a következő évhez kapcsolták a megszállás kezdetét, így a szakirodalomban sokáig 568 és 569 egyaránt szerepelt.[13] A kortárs Marius Aventicensis szerint Alboin seregével, asszonyaikkal és egész népével *(in fara)* foglalta el Itáliát; Paulus Diaconus húsvét utánra datálja az indulást, és kiemeli, hogy a longobárdok felégették pannóniai lakóhelyeiket.[14] Az elbeszélés hangsúlyai tehát a vállalkozás visszafordíthatatlanságát emelik ki, az avarokkal kötött megállapodásról szóló hagyomány viszont arra vall, hogy a kortárs döntésben katonai számítás és a visszatérés lehetősége egyaránt jelen lehetett. Az Itáliába vonuló csoport nem volt etnikailag homogén: Paulus szászokat, gepidákat, bolgárokat, szarmatákat, pannonokat, noricumiakat és más népeket sorol fel a longobárdokhoz csatlakozók között.[15] A *fara* jelentése körüli vita természetesen árnyalja a képet: a szó utalhatott együtt mozgó rokonsági csoportra, katonai egységre vagy olyan települési közösségre, amelyben rokoni és szolgálati kapcsolatok fonódtak össze.[16]

A bevonulás okai nem vezethetők vissza egyetlen kényszerítő tényezőre: az avar hatalom megjelenése növelte a pannóniai helyzet kockázatát, Itália viszont a gót háború és a járványok után katonailag meggyengült, földjei és városi központjai pedig a

10 Procopius, *De bellis* VII, 33–35; Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* I, 22–23. A pannóniai berendezkedés fokozatosságáról Christie, 1995, 52. skk.
11 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* I, 23–27; *Origo gentis Langobardorum* 5.
12 Az avar szövetségről Pohl, 2002, 169–176. Az avar történelem írott forrásaihoz összefoglalóan Szádeczky-Kardoss, 1998.
13 Az 568/569. évi keltezésről Christie, 1995, 74–81; Mores, 2021, 541–548.
14 Marius Aventicensis, *Chronicon* a. 569; Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* II, 7; *Origo gentis Langobardorum* 5.
15 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* II, 26.
16 A *fara* értelmezési vitájáról Pohl, 2002, 178. skk.

hadvezérek számára vonzó zsákmányt és tartós uralmi lehetőséget kínáltak. A későbbi elbeszélés, amely szerint Narses sértettségében hívta volna be a longobárdokat,[17] a kortárs forrásokból nem igazolható.[18] Elképzelhető, hogy Alboin és a kelet-római hadvezetés között korábbi szövetségi kapcsolatok álltak fenn, de az itáliai vállalkozást nem lehet császári betelepítésként leírni; a hadjárat saját királyi döntés alapján indult, és hamarosan a birodalmi terület elfoglalásához vezetett.

Az első megszervezett hatalmi központ Forum Iulii, a mai Cividale körül jött létre, ahol Alboin rokonát, Gisulfot állította a friuli határvidék élére. Innen a csapatok a Pósíkság felé vonultak; Milánó 569-ben, Pavia hároméves ostrom után 572-ben került a longobárdok kezére.[19] A hódítás nem egyetlen hadjáratban és aligha egységes terv szerint zajlott; egyes hadvezérek nyugat és dél felé terjeszkedtek, a bizánciak pedig megőrizték Ravennát, Rómát és az ezeket összekötő területsávokat, továbbá több tengerparti várost. A királyság földrajzi adottságait a megszerzett belső térségek, a császári fennhatóság alatt maradt központok és a közöttük húzódó változó határvonalak határozták meg.[20] Az északi és közép-itáliai királyi területeket a későbbi szóhasználat *Langobardia maior* néven különítette el a spoletói és beneventói hercegségek *Langobardia minor* területétől. Spoleto és Benevento urai elismerték a longobárd politikai hagyományt, kapcsolatuk Paviával azonban uralkodónként és korszakonként változott. A bizánci korridor, Ravenna exarchátusa, a római hercegség és a déli császári birtokok miatt a longobárd Itália nem alkotott összefüggő területet.[21]

Alboin 572-ben történt meggyilkolását Cleph rövid uralma követte, majd 574 és 584 között nem választottak királyt. A harmincöt hercegről szóló paulusi felsorolás nem tekinthető pontos közigazgatási jegyzéknek, a tízéves *interregnum* azonban a hódítás első szakaszának politikai tagoltságát mutatja. A hadvezérek helyi központokból gyakorolták hatalmukat, frank területekre és a bizánci Itáliába vezettek hadjáratokat, ám a királyi dinasztia összefogó ereje hiányzott. A frank és bizánci nyomás 584-ben Authari megválasztásához vezetett. Paulus szerint a hercegek vagyonuk felét átadták a királynak a *regnum* helyreállítása érdekében.[22] Authari és utóda, Agilulf uralma alatt a királyi központ Paviához kötődött, a palota és a királyi birtokok pedig fokozatosan lehetővé tették, hogy az uralkodó ne csupán hadjáratok vezetőjeként lépjen fel. A hercegek mellett megjelenő, megerősödő *gastaldus*ok, a királyi megbízottak hálózata közvetítette a központi hatalmat. E tisztségek eredetéről szóló „római–germán viták" kevésbé termékenyek annál a kérdésnél, miként változott tényleges működésük az itáliai környezetben: a VIII. századra a *gastaldus*ok pénzügyi, igazgatási és bírói feladatokat egyaránt elláthattak, ami a királyi kormányzat hosszabb fejlődését, nem pedig a kész intézményrendszer átvételét jelzi.[23]

17 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* II, 5.
18 A Narses-féle meghívás hagyományának kritikájáról Mores, 2021, 548. skk.; Fabbro, 2015, 51. skk.
19 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* II, 8. skk.
20 A hódítás katonai folyamatáról Christie, 1995, 81–105; Fabbro, 2015, 78–119.
21 Busino, 2025, 167–204; Gasparri, 2025, 83–90.
22 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* II, 28–32; III, 16.
23 A *gastaldus*ok összetett, a királyság fejlődése során kialakult feladatairól Gasparri, 2025, 86–88.

A „római–germán vita" által determinálva a hódítás története sokáig két, egymással szemben álló nép, a katonailag győztes germán longobárdok és a legyőzött római lakosság találkozásának történeteként élt a szakirodalomban, noha a források ennél kevésbé világosan körvonalazható társadalomképet mutatnak. Itália népessége a gót háború, a járványok és a birodalmi adóztatás következtében megrendült, mégsem tűntek el a városok, az egyházi intézmények, a birtokos családok, a kézműves és kereskedelmi kapcsolatok; a longobárd had pedig már érkezésekor különböző eredetű csoportokat fogott össze.[24]

A hatalomátvétel első évtizedeiről szóló írott források különösen szűkszavúak. Paulus Diaconus a hercegek korát a súlyos erőszak, az egyházi vagyon elkobzásának és római előkelők lemészárlásának időszakaként írta le;[25] elbeszélése megőrizte a hódítás pusztításának emlékét, de azt több mint két évszázaddal későbbi erkölcsi és politikai szemléletben formálta át. A királyi és hercegi jelenlét aligha egyszerűen rombolta vagy konzerválta a késő antik várost – új uralmi rendbe illesztette.[26] A személynevek is e sokszínű társadalmi képet őrzik. A germán eredetű nevet viselő személy nem feltétlenül beszélt longobárdul, és nem minden esetben tartozott longobárd etnikumhoz; a névválasztás kifejezhetett patrónusi kapcsolatot, rangigényt, családi emlékezetet vagy a királyság elitjéhez való közeledést. Ugyanakkor a latin és keresztény nevek longobárd családokban is elterjedtek voltak – a névanyag ekképpen nem népességjegyzék, de mutatja, hogy a longobárd politikai identitás meddig és milyen társadalmi körökben maradt mérvadó.[27] Az oklevelekben előforduló *Langobardus*, *Romanus* és más megjelölések jelentése hasonlóképp csak ügyenként vizsgálható: a népnév utalhatott jogi hovatartozásra, családi hagyományra vagy politikai hovatartozásra, de nem szükségképpen határozta meg a személy anyanyelvét.[28]

A longobárd nyelvből nem maradt fenn összefüggő szöveg, sőt teljes mondat sem – rekonstrukciója elszórt kifejezésekre, személy- és helynevekre, latin forrásokba illesztett jogi terminusokra, valamint az itáloromán nyelvváltozatokba átkerült szavakra támaszkodik. E forráshelyzet indokolja a *Trümmersprache*, töredéknyelv megjelölést, a töredékesség azonban nem a beszélt nyelv egykori szegénységére, hanem dokumentálásának módjára vonatkozik: a longobárd közösség itáliai írásbeliségét latinul írott törvények, oklevelek, feliratok és történeti művek képviselik, miközben a beszélt germán nyelv csak ott válik „láthatóvá", ahol névként, terminus technicusként vagy kölcsönszóként e latin nyelvű közegben megjelenik.[29]

A longobárd nyelv hangtani sajátosságai és szókincsének kapcsolatai alapján rendszerint a nyugati germán nyelvekhez, azon belül az ófelnémet nyelvjárásokhoz áll közel; a második *Lautverschiebung* egyes jelenségei is ebbe az irányba mutatnak, ám a forrásszerű alakok csekély száma és latin közvetítettsége miatt nem rajzolható meg olyan nyelvi rendszer, mint a folyamatos szövegekkel rendelkező ófelnémet vagy

24 Delle Donne, 2025, 35. skk.
25 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* II, 32.
26 Gasparri, 2025, 83. skk.
27 A germán személynevek értékeléséről lásd Delle Donne, 2025, 21–31.
28 Everett, 2005, 350–358.
29 Morlicchio, 2025, 691. skk.; Francovich Onesti, 2000, 13–35.

óangol esetében.[30] A longobárd beszélt nyelv eltűnésének ideje erősen vitatott: egyes kutatók az aktív nyelvhasználat gyors, már a VIII. század elején megtörtént visszaszorulását hangsúlyozzák; mások a névanyag, a kölcsönszavak és a késői hangalakok alapján a század végéig tartó, legalább egyes csoportokban fennmaradó használattal számolnak. A nézetkülönbség részben abból ered, hogy az eltérő bizonyítékok mást mérnek: egy kölcsönvett szó tovább élhet a forrásnyelv kihalása után, a germán név latin nyelvű családban is öröklődhet, egy jogi terminus pedig írott formulává rögzülhet akkor is, amikor hétköznapi nyelvi környezete már megváltozott.[31]

3. Vallási kötődés, királyság és egyház

A longobárdok kereszténnyé válását a régebbi összefoglalások gyakran három egymást követő állomásra bontották: pogányság, ariánus kereszténység és katolicizmus – ám a források e szabályos vonalat nem támasztják alá. A Pannóniába és Itáliába érkező csoportok között pogány szokások, különböző keresztény kötődések és vallásilag közömbös politikai kapcsolatok egyidejűleg lehettek jelen. Az eredetmondában megőrzött Godan és Frea emléke a hagyomány pogány rétegét bizonyítja, de nem ad képet az 568-ban Itáliába vonulók tényleges vallási arányáról; a temetkezési rítusok ugyanígy csak közvetve és bizonytalanul kapcsolhatók meghatározott hitvalláshoz.[32]

Az „ariánus longobárdok" képe részben az osztrogót előzményekből és Paulus Diaconus megjegyzéseiből született: Paulus Rotharit ariánusnak nevezi, és egyes királyokat vagy hercegeket hitvallási ellentétek metszéspontjában helyezi el,[33] viszont e megjelölés általánosító, lévén az arianizmus több, a niceai tanítástól eltérő krisztológiai álláspont gyűjtőneve lehetett a forrás korában.[34] Theodelinda királyné bajor hercegi családból származott, Authari, majd Agilulf felesége lett, és szoros kapcsolatot tartott fenn I. Nagy Szent Gergely pápával. A pápa levelei egyszerre dicsérik a királyné hitét, sürgetik az egyházi egységet, és politikai közbenjárását kérik Agilulfnál[35] – tehát a levelezésben a királyné nem pusztán térítőként, hanem a béke, a dinasztikus legitimáció és az egyházi kapcsolatok közvetítőjeként jelenik meg.[36] Agilulf király személyes hitvallása kevésbé rajzolódik ki világosan, mint feleségéé, ám uralkodása alatt a királyság kapcsolata a katolikus intézményekkel erősödött. Fiukat, Adaloaldot 603-ban katolikus rítus szerint keresztelték meg; Monzában királyi bazilika és kincstár jött létre, 614-ben pedig Columbanus alapította meg Bobbio kolostorát Agilulf és Theodelinda

30 Lühr, 2020, 295–314; Tischler, 1989. A besorolás bizonytalanságáról Morlicchio, 2025, 695–698.
31 Francovich Onesti, 2000, 13–35, 89–104; Haubrichs, 2025, 587–590, 606–614.
32 A vallási azonosítás régészeti korlátairól Fanning, 1981; Pohl, 2000.
33 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* IV, 42.
34 Fanning, 1981, 241. skk.; Pohl, 2000, 47. sk. A niceai és *homoianus* megjelölések újabb értékeléséről Szada, 2024, 137. skk.
35 Gregorius Magnus, *Registrum epistularum* IV, 4; IX, 68; XIV, 12.
36 Balzaretti, 1999, 183. skk.

támogatásával.[37] E lépések nem jelentették valamennyi longobárd egyidejű áttérését, a királyi udvar azonban egyre inkább a katolikus szakrális nyelv segítségével fejezte ki hatalmát.

A VII. század második felében a királyi hatalom egyre határozottabban katolikus jelleget öltött: Aripert nevéhez kapcsolható az arianizmus hivatalos felszámolása; Perctarit és Cunincpert uralma alatt a dinasztikus emlékezet, a szentek kultusza és a királyi reprezentáció is mindinkább katolikus formát öltött.[38] A 698. évi paviai zsinat lezárta *„A három fejezet"* körüli észak-itáliai szakadást.[39] A folyamat időrendje nem minden részletében biztos, és a felekezeti egység nem szüntette meg a helyi egyházak önálló érdekeit, de ettől az időszaktól a királyi hatalom katolikus jellege már nem alkalmi politikai választásként, hanem a *regnum* állandó elemeként jelent meg. Liutprand *prologus*ai Isten kegyelméhez, a keresztény hithez és az uralkodó lelkiismereti felelősségéhez kapcsolják a törvények kijavítását; a kegyes célú rendelkezések, a szerzetesi és egyházi vagyon védelme, a házassági és vallási állapot szabályozása mind azt mutatják, hogy az egyházi normák és intézmények a királyi rend részévé váltak. Ez azonban nem jelentette a világi jog feloldódását az egyházi előírásokban: Liutprand a kánoni tekintélyt saját királyi rendelkezései révén emelte a *corpus*ba, s ugyanazzal a hatalommal korlátozta az egyházi személyeket vagy védte a palota érdekeit.[40]

A törvényanyag szempontjából a vallási átalakulás legfontosabb vonása nem valamely korábbi jogi norma egy aktussal véghez vitt krisztianizálása: Rothari ediktuma már keresztény királyságban, latin írásbeliséggel és egyházi közreműködés mellett született, miközben terminológiája és konfliktusrendezési formái régebbi hagyományokat őriztek. A későbbi királyok a kereszténység nyelvét egyre egyértelműbben használták, de az eskü, a *wadia*, a *mundium*, a *thinx* vagy a *compositio* fogalma sem tűnt el, pusztán ezen intézmények célja, alkalmazási köre és királyi ellenőrzése alakult át.[41]

4. A törvényalkotás íve Rotharitól Aistulfig

Rothari 636-ban, Arioald halála után került trónra; uralkodásának kora a királyság területi megerősödését is magával hozta: elfoglalta a bizánci kézen maradt liguriai partvidék jelentős részét, és a keleti határon hadakozott. A 643-ban Paviában kibocsátott törvény e politikai helyzetben kapcsolta össze a királyi győzelmet, a nép emlékezetét és a jog írásba foglalásának szimbolikus gesztusát.[42] Az *Edictus Rothari* 388 *caput*ból álló törvényanyaga olyan írott alapot teremtett, amelyhez a későbbi királyok saját rendelkezéseiket hozzáilleszthették.[43] A törvény hosszabb itáliai előtörténetet feltételez:

37 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* IV, 21, 27, 41; Jonas Bobiensis, *Vita Columbani* II, 21–23.
38 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* VI, 4, 14; Gasparri, 2025, 91–93.
39 Pohl, 2006, 257–264.
40 Gasparri, 2025, 95. sk.
41 Loschiavo, 2019, 65–90.
42 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* IV, 42–47; *Edictus Rothari*, *Prologus*.
43 Meyer, 2017, 188. skk.; D'Argenio, 2019, 353. skk.

a király olyan közösség rendjét rögzíti, amely már jó ideje saját múlttal, helyi igazgatási tapasztalattal és keresztény hagyománnyal rendelkezett:[44] Rothari 376. *caputja* különösen jól mutatja, miként kapcsolódhatott a királyi újítás keresztény indokoláshoz. A rendelkezés keresztény ember számára hihetetlennek és természettől fogva lehetetlennek mondja, hogy egy asszony élő embert belülről felfaljon, majd *compositio* megállapításával, valamint a bíró felelősségének rögzítésével megtiltja, hogy a más hatalma alatt álló nőt *striga* vagy *masca* puszta gyanúja alapján megöljék.

Rothari halála után a trónviszályok és dinasztikus váltások nem szakították meg a *corpus* történetét. A beneventói hercegből 662-ben királlyá lett uralkodó katonai erővel szerezte meg Paviát, majd frank, avar és bizánci ellenfelekkel szemben, de jogalkotóként is fellépett: Grimoald 668-ban kibocsátott kilenc rendelkezésének jelentősége abban áll, hogy a harmincéves személyi és birtokállapot, a szolgai felelősség, a képviseleti öröklés és a házassági konfliktus kérdésében módosítja mindazt, ami a bírák szemében túl zordnak vagy hiányosnak látszott.[45] A VII. század utolsó évtizedeiben a királyság dinasztikus és vallási rendje megszilárdult, miközben a hercegi központok önállósága fennmaradt. Perctarit, Cunincpert és utódaik uralma a katolikus királyság reprezentációját, a Pavia körüli udvart és a királyi birtokhálózatot erősítette – e korszakból nem maradt fenn új törvényanyag, de ekkor erősödtek meg azok a kormányzati és írásbeli gyakorlatok, amelyekre a VIII. századi normaalkotás támaszkodhatott.[46]

Liutprand 712 és 744 közötti hosszú uralma a longobárd királyság politikai és törvényhozási történetének meghatározó korszaka volt; területi politikája a bizánci uralom rovására növelte a királyság területét, ugyanakkor a pápasággal kötött megállapodások és a frank kapcsolatok időről időre korlátozták terjeszkedését.[47] Liutprand tizenöt törvényalkotási alkalma több mint két évtized jogvitáira és uralmi problémáira adott választ;[48] ugyanazon kérdéskör évek múltán újra megjelent: a leánygyermekek öröklési helyzetét az első évi rendelkezések megváltoztatták, később a kegyes vagy világi rendelkezés mellett fenntartandó részt, majd egy konkrét oldalági öröklési vitát kellett rendezni; az okiratnál előbb a tartós birtoklás és a később felmutatott dokumentum összeütközése, utóbb az írnokok törvényismerete, végül a hamis okirattal szerzett birtok kérdése került elé; a felszabadításnál a király által és az oltár előtt végrehajtott forma, a tovább szolgáló szabad, majd az úr visszaélésének következménye kívánt meg új szabályozást.[49] A bírák nem egyszerűen alkalmazták a lezárt *Edictus*t: eltérő ítéleteik, az írott szabály hiánya, a hamis eskü vagy a peres zsarolás újabb királyi beavatkozás indokává válhatott.[50] Liutprand törvényei ezért nem csupán a királyi parancs egyirányú érvényesülését mutatják, sokkal inkább a jogalkotás és a jogalkalmazás kölcsönhatását: a bírák előtt felmerült döntési nehézség újabb írott szabály megalkotására késztette a királyt, annak alkalmazása pedig a bírákra hárult.

44 A királyság politikai történetéhez összefoglalóan Jarnut, 1982.
45 *Leges Grimwaldi* 1–9.
46 Gasparri, 2025, 91. skk.; Haubrichs, 2025, 598. skk.; Pohl, 2005, 558. skk.
47 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* VI, 35–58.
48 *Leges Liutprandi*, a 713–735 közötti *prologus*ok.
49 *Leges Liutprandi* 1–6, 19, 23, 43, 54–55, 65, 73, 91, 115, 140, 145.
50 *Leges Liutprandi*, a 725–735 közötti *prologus*ok.

Liutprand halála után Hildeprand rövid uralmát Ratchisé követte; a friuli hercegből lett király – lemondása után Monte Cassinóba vonult vissza szerzetesként – 744 és 749 közötti, rövid törvénycsoportja más irányba mutat: rendelkezései között feltűnően erős az eljárási és igazgatási hangsúly. A bíró napi ítélkezési terhe, személyes felelőssége, a királyhoz fordulás előírása, a más ügyében való fellépés, a *wadia* tartalmának bizonyítása, a szabályosan elkészített okirat, a régi személyállapot védelme és a határszoros ellenőrzése nem alkot ugyan összefüggő kérdéskört, viszont közös elemük, hogy a helyi döntés, a bizonyítás, a tisztségviselői közreműködés ellenőrizhető rendjét erősítik, és a már fennálló jog alkalmazását, illetve az alkalmazás kontrollját még határozottabban a király fennhatósága alá vonják.[51]

Testvére, Aistulf 749-től a királyság katonai terjeszkedése (751-ben elfoglalta Ravennát, véget vetve az exarchátusnak) törvényeiben is lecsapódott, amelyek az alattvalók mozgását erősen ellenőrző normarendszer képét mutatják.[52] Egyfelől a felszabadítás, az egyházi juttatások, a tartós birtoklás, az eskü és a személyállapot bizonyítása körében Rothari, Grimoald, Liutprand vagy Ratchis megoldásaihoz kapcsolódnak,[53] másfelől a rómaiakkal folytatott kereskedelem és az engedély nélküli utazás szabályozása, a tolvajok határátlépésének és a háború idején történő zálogvétel tiltása olyan normacsoportot alkot, amelyet már nem lehet az alapréteg javításaként értelmezni.[54] Aistulf a frankoktól elszenvedett vereségei és 756. évi halála már túlmutatnak a fennmaradt törvényanyag kronológiáján; a királyság 774. évi frank meghódítása azonban nem számolta fel a longobárd jogi hagyományt: a királyi cím, a törvényanyag és több itáliai intézmény a Karoling-uralom alatt is tovább él.[55]

5. Királyi emlékezet és az *Edictus Rothari* struktúrája

Az *Edictus prologus*a a királyi szerkesztés mellett a régiek emlékezetét is a törvény forrásai között említi: Rothari a korábbi királyok neveit úgy rendeli feljegyezni, ahogy azokat az *antiqui homines* közvetítésével megismerte; a 386. *caput* ugyanezen „öregek" segítségéhez köti az íratlan, atyai törvények felkutatását és felidézését: *„Ám jóllehet mindez így áll, a jövendő emlékezetére hasznosnak láttuk elrendelni, hogy elődeink, a királyok neveit – attól fogva, hogy longobárd népünknek királyai kezdtek lenni, amennyire az öregektől megtudtuk – e pergamenre jegyezzék fel. […] egyúttal megfontolva és e cikkely alatt fenntartva, hogy mindazt, amit az isteni kegyelem engedelmével a longobárdok régi törvényeiből alapos kutatással akár magunk, akár az öregek révén még emlékezetbe idézhetünk, e törvényhez hozzá kell fűznünk […]".*[56] A fordulat-

51 *Leges Ratchis* 1–8, 10–14.
52 Aistulf királyi és katonai programjáról Gasparri, 2025, 88. sk.
53 *Leges Aistulfi* 11–12, 16–20, 22.
54 *Leges Aistulfi* 2–9, 21.
55 Pohl, 2008, 67–78.
56 *Edictus Rothari*, *Prologus*. *Tamen quamquam haec ita se habeant, utilem prospeximus propter futuri temporis memoriam nomina regum antecessorum nostrorum, ex quo in gente nostra Langobardorum reges nominati coeperunt esse, in quantum per antiquos homines didicimus, in hoc membranum adnotari iussimus*. 386. *[…] pertractantes et sub hoc tamen capitulo reservantes, ut, quod*

ból sem állandó „vének tanácsa", sem hivatásos jogtudói testület nem rekonstruálható. Az íratlan jog – már ha az *antiqui homines* tanúságtételét nem irodalmi, legitimációs célú toposzként értjük – olyan emberek közvetítésével került a király elé, akiknek emlékezetét a szerkesztés során hitelt érdemlőnek tekintették.[57]

A királynévsor ugyanezt a kapcsolatot a longobárd uralom múltjára terjeszti ki: Agilmundtól Alboinon át Rothariig olyan uralkodói rendet alkot, amelybe a törvényhozó saját nemzetségi leszármazását is beilleszti; a névsor és az itáliai bejöveteltől számított év az írásba foglalást a *gens* történeti folytonosságába illeszti. Az 1–8. *caput* a király életét, a tartomány katonai biztonságát és a fegyveres közösség rendjét védi. A király elleni összeesküvés, a *provincia* elhagyásának kísérlete, az ellenség bevezetése, a kémek támogatása,[58] a hadban szított lázadás, a bajtárs cserbenhagyása és a gyűlésben előidézett *scandalum* tényállása, valamint a szankciók súlya – halálbüntetés, vagyonelkobzás vagy a kincstárnak járó kilencszáz *solidus* – a királyi és katonai rendet jelöli meg az *Edictus* elsőként oltalmazott érdekköreként. A 9–42. *caput* átvezet az egyéni és rokonsági konfliktusokhoz. A király előtt emelt vád, az emberölésre irányuló tanács, az orgyilkosság, a holttest kifosztása és a sír feltörése után a királyhoz igyekvő személy oltalma, a hadköteles szabad és tisztségviselői közötti viszony, az út elállítása, az álruhás támadás, az idegen udvar éjszakai megsértése, végül a templomi, palotai és városi *scandalum* következik. A sorrend nem választja szét a köz- és magánérdeket: ugyanazon cselekmény a sértett személyét, a rokonság igényét, a ház vagy a szent hely békéjét és a királyi rendet egyszerre érintheti.

A 43. *caput*tól a szöveg a személy értékét teszi a szankciók mértékévé; előbb a szabad emberre mért ütések, a rajta ejtett sebek és csonkítások következnek, majd a 74. *caput* az elődökénél magasabb tételeket a *faida* megszüntetésével indokolja. A magzat sérelme után az *aldius*ok, a házi és mezei szolgák sérüléseinek sora, az orvosi díj és a gyógyulás kimenetele, végül a különböző függő személyek megöléséért járó összegek állnak. A szabad és függő személyek tarifái nem különálló listák: azonos testrészek és következmények ismétlése teszi összevethetővé a jogállást, a munkaképességet és az urat vagy patrónust ért veszteséget. A 138–152. *caput* tömbje a testi sérelemtől a közös munka és a közös kockázat rendjéhez vezet: az együtt kivágott fa okozta halál, a méregkeverés, az építőmesterek és a munkára hívott személyek felelőssége, a tűzvészokozás és a malomban okozott kár szabályai abban mutatnak átfedést, hogy a bekövetkezett eredményért a felelősséget a cselekvő szándéka, az elvállalt munka, a felügyelet és a veszély forrása szerint osztják meg.

A 153. *caput* előtt álló *„Incipit de filiis legitimis"* a fennmaradt szöveg egyik ritka és nagyobb, belső rubrikája, vagy egyfajta „személyi és családi jogi részt" vezet be. A rokonsági fokok, a törvényes és házasságon kívül született gyermekek öröklése, a kitagadás, a közös házban maradó fivérek, a *thinx*, a *launegild* és a halál esetére szóló rendelkezés után az eljegyzés, a házasság, a *mundium*, a női vagyon, a vegyes jogállású

adhuc annuentem divinam clementiam per subtilem inquisitionem de antiquas legis Langobardorum, tam per nosmetipsos quam per antiquos homines, memorare potuerimus, in hoc edictum subiungere debeamus [...].

57 Meyer, 2017, 173. skk.

58 Az *escamarae* megnevezéséhez Szádeczky-Kardoss, 1983.

kapcsolatok és a felszabadítás következik. A leprára és a költözésre vonatkozó rendelkezések első pillantásra megtörik a család- és öröklésjogi anyagot, ám valójában azt határozzák meg, miként változik meg a személy ön- és vagyon feletti rendelkezési joga, vagyis a rokonság, a háztartás és a személyállapot kérdéskörébe illeszkednek. A 227–252. *caput* a tulajdonszerzés, birtoklás, eladás, szavatosság, határjel, hamis okirat, tartozás és zálogvétel szabályait fogja össze. Ezt követi a lopás, a szökés, a befogadás, az egyházi és királyi oltalom, az udvarba hatolás és a csoportos rendbontás tényállása; majd a 281–358. *caput* a faanyagtól, kerítéstől és ekétől a szőlőn, fákon, kutakon, vadakon és méheken át az állattartásig, vetésig és réthasználatig bontja ki a háztartás és a helyi gazdaság körében felmerülő tényállásokat.

Az általánosabb eljárási szabályok a szöveg vége felé, a 359–368. *caput*ban sűrűsödnek, de az eskütársak száma, alkalmassága, az eskü határideje és megszakadása, a *wadia*, a bizonytalan tartozás, a *waregang* és a bajvívó vizsgálata nem alkot *stricto sensu* „eljárásjogi részt". A 369–375. *caput* a királyi ügyekhez és tisztségviselőkhöz tér vissza, a 376–385. rendelkezések pedig különböző tényállásokat sorolnak kiegészítő jelleggel, mielőtt a 386. és a 388. *caput* a joganyag megalkotását, a lezáratlan ügyek elbírálását és a szöveg hitelességét rendezné.[59]

6. A törvénycorpus normáinak rétegződése

A törvényhozás működése azokban a szabálycsoportokban figyelhető meg a legtisztábban, amelyek több uralkodó jogalkotásán átívelve nyomon követhetővé teszik, miként szorult háttérbe egy korábbi bizonyítási mód, miként védték a tartós jogállapotot, milyen új formákat kapcsoltak a felszabadításhoz, hogyan módosították a rokonsági szabályokat, és mikor jelent meg új szabályozási tárgy.

6.1. Bizonyítás, nyilvánosság és az időmúlás

Az állítás, a nyilvánosság és az utólagos tagadás viszonyát Rothari a *wadia* tartalmáról támadt vita kapcsán rendezi, a döntést az adós esküjéhez kötve; ha az ügylet tartalmáról nem maradt közvetlenebb bizonyíték, az eskü zárja le a vitát.[60] Liutprand ugyanezt a rendet Rotharira hivatkozva fenntartja, de a *wadia* és a kezesállítás tanúinak elsőbbséget ad: ha két vagy három hitelt érdemlő személy az eredeti ügyletnél jelen volt, az utólagos eskünek nincs helye.[61] Ratchis továbbviszi e logikát, amikor a király, a bíró vagy szabad tanúk előtt adott *wadia* tartalmát a bíró emlékezete és a jelenlévők vallomása alapján rendeli meghatározni. Az eskü régi lehetősége csak akkor tér vissza, ha az eredeti nyilvánosságból sem emlékezet, sem tanúság nem maradt.[62] E három *caput* kapcsolata nem az írásbeliség térnyerésének egyszerű története. Okirat egyikben sem feltétlenül szükséges; a döntő körülmény annyi, hogy az ügylethez

59 Az *Edictus* szerkezeti és törvényhozói indokolásához vö. Meyer, 2017, 188–231.
60 *Edictus Rothari* 366.
61 *Leges Liutprandi* 15.
62 *Leges Ratchis* 5.

kapcsolódó közvetlen tudás megelőzi-e az utólagos, fél által irányított tisztázást. Ugyanez az elv jelenik meg Ratchis adásvételi szabályában, immár az okiratos formához kapcsolva: a szabályosan elkészített, a vételár átvételét rögzítő *cartula* kizárja a teljesítés újbóli esküvel való vitatását, de nem érinti a külön adott *wadia* hatását.[63] A nyilvános ügylet, a tanú, a bíró emlékezete és az okirat nem azonos értékű, egymást felváltó bizonyítékok; mindegyik azt a mozzanatot rögzíti, amelynek utólagos manipulálását a király meg akarja akadályozni.

Az időmúlás és a jogállapot kapcsolatát illetően Rothari az öt éve nyilvánosan fennálló birtoklás joghatásként nem a tulajdonszerzést állapítja meg, hanem a szerzés jogcíméről támadt vita bizonyítási helyzetét módosítja.[64] Grimoaldnál a harmincévi állapot ennél erősebb lezáró erőt kap: a tartós szolgai, *aldius*i vagy szabad státus, illetve birtokállapot nem vitatható újra egyszerűen bajvívással, de a tartós függés tartalma sem tehető utólag súlyosabbá.[65] Liutprand a harmincéves birtoklást a később felmutatott okirattal szemben védi, ugyanakkor megtagadja e védelmet, ha a birtok hamis dokumentumon alapult; családi és királyi vagyon esetében negyven-, illetve hatvanéves időtartamot kapcsol eltérő bizonyítási feltételekhez.[66] Ratchis a több nemzedéken át fennálló szabadságot óvja, Aistulf pedig a szabad eredetet és az önkéntes szolgálatot választja el egymástól.[67] A közös elem nem az általános elévülési vagy elbirtoklási idő kimondása, hanem a tartós és nyilvános állapot bizonyító erejének rögzítése.[68] A hamis okirat áttöri a tartós birtoklás védelmét; a szabad felmenőktől származó személyt az önkéntes szolgálat nem teszi szolgává; a patrónus nem követelhet harminc év után új terheket; az egyházi hely és a longobárd közötti birtokvita Aistulfnál ugyanazon időbeli rend alá kerül.

6.2. Személyállapot, felszabadítás és családi vagyon

A személyállapot megváltoztatását illetően Rothari felszabadítási rendjének jelentősége abban ragadható meg, hogy a szolgai kötelék megszűnését négy különböző státus létrejöttének lehetőségében rögzíti: teljes szabadságot, királyi oltalom alatt álló teljes felszabadítást, patrónusi öröklési kapcsolat mellett fennmaradó szabadságot, valamint *aldius*i helyzetet.[69] A nyilvános ügylet hozza létre a joghatást, a *cartula libertatis* ennek emlékezetét őrzi, ám az okirat hiánya, vagyis a formahiba a már végrehajtott felszabadítást nem teszi utólagosan semmissé. A későbbi királyok ehhez az eredményrendszerhez rendelnek új alakszerűségeket: Liutprand a király előtt és az oltárnál végrehajtott felszabadítást a teljes szabadsággal teszi egyenértékűvé, és a *dominus* által elkövetett súlyos visszaélés esetére királyi felszabadítást rendel el; Aistulf az ügyletet a felszabadító haláláig fennmaradó szolgálattal, illetve a halál után az oltár

63 *Leges Ratchis* 8.
64 *Edictus Rothari* 227–228.
65 *Leges Grimwaldi* 1–4.
66 *Leges Liutprandi* 54, 70, 78, 90, 115.
67 *Leges Ratchis* 6; *Leges Aistulfi* 22.
68 *Edictus Rothari* 227–228; *Leges Grimwaldi* 1–4; *Leges Liutprandi* 54, 70, 78, 90, 115; *Leges Ratchis* 6; *Leges Aistulfi* 18, 22.
69 *Edictus Rothari* 224–226.

előtt végrehajtandó ügylettel kapcsolja össze.[70] Grimoald és Ratchis nem új felszabadítási formát alkot, rendelkezéseik a már létrejött szabadság bizonyításához és időbeli védelméhez kötődnek. Grimoald a harminc éve fennálló szabadság, illetve függés érvényességét garantálja a fegyveres, bajvívási bizonyítás lehetőségével szemben; Ratchis megtiltja, hogy a magát szabadnak valló személyt az igényt támasztó személy a királyi parancs ellenére bántalmazza.[71] Rothari tehát meghatározza, milyen ügylet milyen szabadságot teremt; Liutprand és Aistulf bővíti az ügyleti formákat; Grimoald és Ratchis pedig az idő és a királyi eljárás révén védi a létrejött állapotot – az öt uralkodó rendelkezései egyetlen intézmény különböző vetületeit alakítják, anélkül, hogy egységes felszabadítási törvényt alkotnának.

A rokonsági és háztartási rendet érintően Rothari a törvényes és házasságon kívül született gyermekek, nővérek és közeli rokonok részesedését, a *thinx* korlátait, a házassági juttatások eredetét és a *mundium*hoz kapcsolódó vagyoni érdeket egymással összefüggő, de eltérő tényállásokban rendezi.[72] Grimoald a korábban meghalt fiú gyermekeit apjuk helyére állítja; Liutprand a fiú hiányában öröklő leánygyermekek helyzetét erősíti meg, majd e részesedést az ajándék, a *thinx*, a *launegild* és a kegyes rendelkezés ellenében rendeli védeni, miközben az oldalági rokonság tényéhez újabb, korlátozó szabályozást kapcsol.[73] A változás nem egyetlen nőági reform: az öröklési rész, a házassági vagyon, a *mundium*, a rendelkezési képesség és a családi összetartozás különböző kapcsolatai módosulnak.

A házon belüli öröklési és vagyoni rend átalakítása jól mutatja ugyanazon uralkodó normáinak egyszerre jogkört bővítő és szűkítő tendenciáját: Liutprand a leányok öröklését fiú hiányában erőteljesebben védi, ugyanakkor az apai vagy testvéri akarattal szembeforduló nő részesedését korlátozhatónak tekinti; a kegyes rendelkezést elismeri, de nem engedi, hogy az örökhagyó ennek révén a leányok törvényes részét teljesen elvonja; a nő vagyonának elidegenítését nem tiltja meg, de a rokonok, a bíró és a *mundoald* jelenlétéhez mint alakszerűségi kellékhez köti.[74] A változtatások közös iránya a nő, a rokonság és a vagyon eredete közötti viszony pontosabb elhatárolása, amely az egymást keresztező rendelkezések összeolvasásából bontakozik ki. Aistulf nem Liutprand öröklési szabályait fejleszti tovább, ehelyett az elhunyt kegyes célú juttatásait és felszabadításait védi az örökösök ellenében.[75] A legerősebb átalakítás Liutprandnál következik be, a későbbi király csak néhány következményt erősít meg.

6.3. Vitarendezés, katonai rend és a korrekció határai

Az erőszak szabályozásában jóval kisebb volt a későbbi beavatkozások mértéke. Rothari részletes testi sérülési tarifái, a *faida* lezárására irányuló *compositio* és a békét teremtő eskü olyan részletes szabályozást alkotnak, amelyet a későbbi királyok

70 *Leges Liutprandi* 9, 23, 55, 140; *Leges Aistulfi* 11–12.
71 *Leges Grimwaldi* 1–2; *Leges Ratchis* 6–7.
72 *Edictus Rothari* 153–175, 178–200.
73 *Leges Grimwaldi* 5; *Leges Liutprandi* 1–6, 19, 43, 65, 73, 102, 145.
74 *Leges Liutprandi* 1–5, 22, 29, 65, 102, 145.
75 *Leges Aistulfi* 10–14.

egészében nem módosítottak.[76] Liutprand a mértéken változtat, az önvédelmet és a támadó emberölést eltérően rendezi, a párviadal következményét mérsékli, valamint új megalázási és kollektív erőszak-tényállásokat szabályoz; Ratchis és Aistulf a bíró vagy város elleni csoportos fellépés, illetve a *scandalum* és emberölés megelőzésére avatkozik be,[77] a tarifarendszer alapjait azonban fenntartja. A későbbi rétegek itt főként új tényállásokat illesztettek Rothari tarifarendszeréhez, annak alapjait azonban nem változtatták meg.

A katonai és határvédelmi rendelkezések már csak részben írhatók le a korábbi normák korrekciójaként. Rotharinál a tartomány elhagyása, az ellenség bevezetése a *provinciá*ba, a hadi parancs jelentősége, a királyhoz vezető út védelme és a szökevények visszaszolgáltatásának kötelezettsége már kijelöli a királyi uralom kereteit;[78] Liutprand a szökevények továbbadásának és a kereskedő hosszas távollétének kérdését rendezi; Ratchis az idegen zarándokok ellenőrzött átkelését, a határszoros őrzését és a király titkainak elárulását szabályozza; Aistulf a hadi felszerelést vagyoni helyzethez köti, engedélyhez kapcsolja a távozást és kereskedelmet, helyreállíttatja a határzárakat, és a háborús időkben korlátozza a zálogvételt.[79] E normák között tartalmi átfedés mutatkozik ugyan, de az nem egy adott, régebbi *caput* módosításából fakad.

7. Következtetések

A vizsgálat abból indult ki, hogy a *Leges Langobardorum* történeti helye nem határozható meg egy változatlan nép, egy egységes vándorlás vagy egy Itáliába magával vitt, később pusztán lejegyzett népjog feltételezésével. Az ókori népemlítések, az *Origo gentis Langobardorum*, Paulus Diaconus elbeszélése, a névanyag, az oklevelek és a királyi törvények eltérő időben, más műfajban és különböző bizonyító erővel keletkeztek, s így a történeti folytonosságot teszik láthatóvá. A longobárd név fennmaradt, miközben az általa jelölt politikai közösség összetétele, területi helyzete, vallási kötődése, beszélt nyelve és uralmi szerkezete alapvetően átalakult. Rothari 643. évi *Edictus*a egy csaknem három nemzedéke Itáliában fennálló királyság törvényhozási önmeghatározása volt: a királyi emlékezet és az *antiqui homines* tekintélye a múlt folytonosságát, a latin írásba foglalás, a törvény szerkezete és a királyi mérlegelés pedig annak jelenbeli újrarendezését szolgálta. A longobárd terminusok fennmaradása nem cáfolja e változást: éppen latin szövegkörnyezetük mutatja meg, hogy a korábbi jogi nyelv egyes elemei miként illeszkedtek az itáliai, keresztény és királyi normaalkotás rendjébe. Grimoald, Liutprand, Ratchis és Aistulf törvényei ugyanennek az átalakulásnak az időbeli folytatását őrzik: az utódok Rothari ediktumának tekintélyére hivatkozva enyhítették, pontosították vagy új bizonyítási és végrehajtási feltételekkel egészítették ki annak rendelkezéseit, másutt pedig új feladatokat kapcsoltak ugyanazon jogintézményekhez.

76 *Edictus Rothari* 43–143.
77 *Leges Liutprandi* 20, 62, 71, 118, 123–125, 134–141; *Leges Ratchis* 10; *Leges Aistulfi* 15.
78 *Edictus Rothari* 3–6, 17, 20–25, 177, 264–276.
79 *Leges Liutprandi* 18, 44, 48–49, 83; *Leges Ratchis* 12–13; *Leges Aistulfi* 2–9, 21.

Irodalomjegyzék

Balzaretti, R. (1999) 'Theodelinda, "Most Glorious Queen": Gender and Power in Lombard Italy', *The Medieval History Journal*, 2, 183–207.

Busino, N. (2025) 'Langobardia maior e Langobardia minor: il contributo della ricerca archeologica' in D'Argenio, E., Delle Donne, R. és Sornicola, R. (szerk.) *Lingue, scritture e società nell'Italia longobarda*. Napoli, 167–204.

Christie, N. (1995) *The Lombards*. Oxford–Cambridge, MA: Blackwell.

D'Argenio, E. (2019) 'Sui tecnicismi giuridici delle leggi longobarde: Tra rideterminazioni semantiche e polisemia', *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 59, 353–365.

Delle Donne, R. (2025) 'Ripensare i Longobardi. Tendenze recenti nella storiografia sull'identità e il potere nell'Italia altomedievale' in D'Argenio, E., Delle Donne, R. és Sornicola, R. (szerk.) *Lingue, scritture e società nell'Italia longobarda*. Napoli, 11–80.

Everett, N. (2005) 'How Territorial Was Lombard Law?' in Pohl, W. és Erhart, P. (szerk.) *Die Langobarden. Herrschaft und Identität*. Wien, 345–360.

Fabbro, E. (2015) *Society and Warfare in Lombard Italy (c. 568–652)*. PhD-Thesis. Toronto: University of Toronto.

Fanning, S. C. (1981) 'Lombard Arianism Reconsidered', *Speculum*, 56, 241–258.

Francovich Onesti, N. (2000) *Vestigia longobarde in Italia (568–774). Lessico e antroponimia*. Roma: Artemide.

Gasparri, S. (2011) 'Migrazione, etnogenesi, integrazione nel mondo romano: il caso dei Longobardi' in Ebanista, C. és Rotili, M. (szerk.) *Archeologia e storia delle migrazioni*. Cimitile, 31–42.

Gasparri, S. (2025) 'Il potere del re e il governo del regno' in D'Argenio, E., Delle Donne, R. és Sornicola, R. (szerk.) *Lingue, scritture e società nell'Italia longobarda*. Napoli, 83–98.

Haubrichs, W. (2025) 'Re, notai, nobiltà e un mercenario. L'onomastica delle iscrizioni longobarde del VI–VIII secolo come indice di coscienza identitaria' in D'Argenio, E., Delle Donne, R. és Sornicola, R. (szerk.) *Lingue, scritture e società nell'Italia longobarda*. Napoli, 587–618.

Jarnut, J. (1982) *Geschichte der Langobarden*. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz: Kohlhammer.

Loschiavo, L. (2019) 'Looking at the Edict of Rothari between German Ancestral Customs and Roman Legal Traditions', *Roma Tre Law Review*, 2, 65–91.

Lühr, R. (2020) 'Zum Langobardischen als Trümmersprache' in Garnier, R. (szerk.) *Loanwords and Substrata*. Limoges: Pulim, 295–314.

Meyer, C. H. F. (2017) 'König Rothari begründet seine Gesetze. Zum Verhältnis von Konsens und Argumentation in den ›Leges Langobardorum‹' in Epp, V. – Meyer, C. H. F. (szerk.) *Recht und Konsens im frühen Mittelalter*. Vorträge und Forschungen 82. Ostfildern: Thorbecke, 151–234.

Mores, F. (2021) 'Invasione, migrazione o invito? L'arrivo dei Longobardi in Italia', *Studi Emigrazione*, 58, 541–564.

Morlicchio, E. (2025) 'La lingua dei Longobardi tra germanistica, romanistica e linguistica storica. Il longobardo e il Lessico Etimologico Italiano' in D'Argenio, E., Delle Donne, R. és Sornicola, R. (szerk.) *Lingue, scritture e società nell'Italia longobarda*. Napoli, 691–704.

Plassmann, A. (2007) 'Mittelalterliche origines gentium. Paulus Diaconus als Beispiel', *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 87, 1–35.

Pohl, W. (2000) 'Deliberate Ambiguity: The Lombards and Christianity' in Armstrong, G. és Wood, I. N. (szerk.) *Christianizing Peoples and Converting Individuals*. Turnhout: Brepols, 47–58.

Pohl, W. (2002) *Die Völkerwanderung. Eroberung und Integration*. Stuttgart–Berlin–Köln: Kohlhammer.

Pohl, W. (2004) 'Origo gentis Langobardorum' in Chiesa, P. és Castaldi, L. (szerk.) *La trasmissione dei testi latini del medioevo*. Firenze: SISMEL, 317–320.

Pohl, W. (2005) 'Geschichte und Identität im Langobardenreich' in Pohl, W. és Erhart, P. (szerk.) *Die Langobarden. Herrschaft und Identität*. Wien, 555–566.

Pohl, W. (2006) 'Heresy in Secundus and Paul the Deacon' in Chazelle, C. és Cubitt, C. (szerk.) *The Crisis of the Oikoumene*. Turnhout: Brepols, 243–264.

Pohl, W. (2008) 'Gens ipsa peribit: Kingdom and Identity after the End of Lombard Rule' in Gasparri, S. (szerk.) *774 – ipotesi su una transizione*. Turnhout: Brepols, 67–78.

Pohl, W. és Rychterová, P. (2026) 'Ethnic Origin Narratives in Early Medieval Europe', *Medieval Worlds*, 24, 129–163.

Szada, M. (2024) *Conversion and the Contest of Creeds in Early Medieval Christianity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Szádeczky-Kardoss, S. (1983) 'Zur Geschichte der spätantiken sozialen Bewegung der Skamarer (Scamarae)' in Harmatta, J. (szerk.) *Actes du VIIe Congrès de la Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques*. II. Budapest: Akadémiai Kiadó, 113–118.

Szádeczky-Kardoss, S. (1998) *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 12. Budapest: Balassi Kiadó.

Tischler, J. (1989) 'Zum Langobardischen' in Beck, H. (szerk.) *Germanische Rest- und Trümmersprachen*. Berlin–New York: de Gruyter, 195–209.

DOI: 10.47745/ERJOG.2026.03.06

SIPOS FERENC

Közösségi média és a büntetőjog[1]

Social Media and Criminal Law

Abstract: With the rise of social media, society has gained a highly effective tool to assert its will. This also impacts criminal legislation. In connection with cases that spark great public outrage, the demand to tighten the Criminal Code regularly arises. Since the legislator is also a political actor, they yield to this pressure by passing or amending laws. I call this phenomenon, "forced legislation". However, the laws created this way often fail to meet fundamental principles, do not stand the test of practice, or are not needed at all. This article aims to demonstrate this phenomenon through specific examples.

Keywords: social media, criminal law, criminal law-making, legal populism, symbolic law-making, phantom law-making, precedent-based law-making

Összefoglaló: A társadalom egy nagyon hatékony eszközt kapott a kezébe a közösségi média megjelenésével, akaratának érvényesítésére. Ez a büntetőjog-alkotásra is hatással van. A társadalomban nagy felháborodást kiváltó esetek kapcsán rendszeresen felmerül a Btk. szigorításának igénye, amire a jogalkotó, mivel politikai szereplő is, engedve a nyomásnak, jogszabályt alkot vagy módosít. Ezt a jelenséget nevezem kényszerjogalkotásnak. Az így létrejövő jogszabályok azonban sokszor nem felelnek meg alapvető elveknek, nem állják ki a gyakorlat próbáját, vagy egyáltalán nincs is rájuk szükség. A cikk ezt a jelenséget igyekszik bemutatni konkrét példákon keresztül.

Kulcsszavak: közösségi média, büntetőjog, büntető-jogalkotás, jogpopulizmus, szimbolikus jogalkotás, fantom-jogalkotás, precedens-jogalkotás

Egy-egy témában előadások, cikkek két okból szoktak megszületni: vagy egyébként is ezzel a témával foglalkozik a szerző, vagy egyébként ez foglalkoztatja. Ebben az esetben az utóbbiról van szó.

Ha ugyanis kicsit már régebb óta és nyitott szemmel járunk ebben a világban, feltűnnek a társadalmi interakciók jellemzőinek gyors változásai. A telefonjukba bújó emberek, a ritkuló baráti találkozások, a nyomtatott sajtó eltűnése, az üzenetváltások szaporodása, a telefonhívások ritkulása, illetve a közösségi média használatának térhódítása. És ebből következik az a gondolat, hogy vajon érintik-e a változó társadalmi érintkezési szokások saját tudományterületünket, vagyis a kérdés az, hogy ez a jelenség

1 A tanulmány a Gyulafehérváron, a XI. Erdélyi Jogászgyűlésen elhangzott előadás szerkesztett változata.

milyen hatással van választott tudományterületünkre, a jogra, és azon belül a büntetőjogra. Három válasz lehetséges erre a kérdésre. Az első, hogy a közösségi média nincs rá hatással, másodszor, hogy pozitív hatást gyakorol rá, harmadikként kínálja magát a válasz, hogy a befolyása zavarokat okoz. Ez utóbbit gyanítva, a következőkben arra teszek kísérletet, hogy a közösségi média büntető anyagi jogra gyakorolt hatását bemutassam, javarészt a jogalkotás folyamatára figyelemmel.

1. A közösségi média térhódítása

Ha áttekintjük a Központi Statisztikai Hivatal legfrissebb adatait, egyértelművé válik, hogy a közösségimédia-használat napjainkra a magyar társadalom mindennapjainak szerves részévé vált. A legfrissebb, 2024-es statisztikák szerint a magyar internethasználók 90%-a használja aktívan a különféle közösségi oldalakat, ami még a világszinten egyébként kiemelkedő Európai Unió 89%-os átlagát is csekély mértékben ugyan, de meghaladja.[2]

A közösségimédia-használat elterjedtségének magas aránya ugyanakkor már nem csupán a fiatalabb nemzedékekre érvényes, mert bár igaz, hogy a 16–34 évesek körére jellemző, hogy a használat majdhogynem teljes körű, azaz 95%-os, de a 65–74 éves korosztály ilyen jellegű aktivitása is folyamatosan növekszik, fokozatosan zárkózva fel az átlaghoz.[3]

A digitális platformok megnövekedett társadalmi jelentőségét jól mutatja az a tény is, hogy a közösségimédia-használat napjainkban már nem puszta kikapcsolódást jelent, hanem egyúttal az információszerzés és a kapcsolattartás elsődleges csatornája is. Az internethasználók 87%-a rendszeresen vesz igénybe azonnali üzenetküldő szolgáltatásokat (chat, Messenger[4]), ami egyben rávilágít a hagyományos kommunikációs formák háttérbe szorulására is.[5] A KSH megállapítása szerint a használat gyakorisága és annak célja összefügg az iskolai végzettséggel is. Míg az alapfokú végzettségű rendszeres internethasználók 89%-a, addig a felsőfokú végzettségűek 84%-a vallja magát aktív közösségimédia-felhasználónak.[6]

2 KSH: Magyarország számokban, 2024 [Online]. Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mosz/mosz_2024.pdf (letöltés ideje: 2026. 04. 23.).
3 KSH: Az információs és kommunikációs eszközhasználat főbb jellemzői a háztartásokban [Online]. Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/2019/02/index.html (letöltés ideje: 2026. 04. 23.).
4 Messengert 85% használ, Vibert 38%, Instagramot 32%. Az internetezők 17%-a aktív a felsorolt platformokon, a hagyományos SMS viszont lassanként teljesen kikopik a használatból. NMHH [Online]. Elérhető: https://nmhh.hu/dokumentum/258933/nmhh_internethasznaloi_kutatas_2025_riport.pdf (letöltés ideje: 2026. 04. 23.).
5 KSH: Az információs és kommunikációs eszközhasználat főbb jellemzői a háztartásokban [Online]. Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/2019/02/ikt_2019_02.pdf (letöltés ideje: 2026. 04. 23.).
6 KSH: Az információs és kommunikációs eszközhasználat főbb jellemzői a háztartásokban [Online]. Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/2019/02/ikt_2019_02.pdf (letöltés ideje: 2026. 04. 23.).

A közösségimédia-felületek használata hasonló sajátosságokat mutat világszerte. 2025-ös adatok szerint az átlagos internethasználó naponta körülbelül 2 óra 21 percet tölt különféle közösségimédia-felületeken. Ez ugyan kevesebb, mint a 2024-es 143 perc, de még így is több mint egyharmada az egyébként online térben töltött időnek. A kor szerinti megoszlás pedig radikális emelkedést vetít előre, hiszen amíg a 65 év felettiek körében napi 1 óra 40 perc körül alakul a közösségimédia-felületeken töltött idő, a Z generáció tagjai már több mint 3 órán át görgetik a közösségi oldalakat nap mint nap.[7]

Magyarországon a közösségi média napi használatának ideje kevéssel elmarad a világátlagtól. Az átlag magyar polgár naponta 1 óra 48 percet szán ezekre a platformokra. A legnépszerűbb a TikTok – itt a fiatalabb korosztályok tagjai átlag napi 45–97 percet töltenek, míg a Facebook és az Instagram továbbra is domináns, de kiegyensúlyozottabb használati időt mutat.[8] A TikTokra jellemző továbbá, hogy a felhasználói aktívabbak az oldalon, a like, a követés, az interakció és a kereskedelmi tartalom szerepe itt jóval jelentősebb.

Mára tehát a közösségi média vált a szociális interakciók elsődleges fórumává, ahol a kommunikáció rengeteg témában és számtalan csatornán zajlik minden percben, folyamatosan és párhuzamosan, az azonnali reakció folyton fennálló lehetőségével. A társadalom hétköznapi érintkezési és tájékozódási szokásainak megváltozása pedig szükségszerűen kihat magára a társadalomra is. Az online kommunikáció lehetősége jóval nagyobb érvényesülési terepet biztosít az egyéni véleményeknek. És azt is látjuk, hogy az internetes hozzászólás önálló műfajjá vált, és ma már sokkal több, mint egy egyszerű reakció egy rövid videóra vagy egy hírre. A kommentmező az online tér egyik legfontosabb közösségi felületévé vált, térfogattá, ahol percek alatt kialakulhat vita, egyetértés vagy éppen konfliktus. A kommentkultúra így valójában egyfajta virtuális közteret hozott létre, ahol minden hozzászólás alakítja a beszélgetés hangulatát. Nem cseng le, mint a kimondott szó, hanem önálló életet kezd élni, ahol lájkokkal lehet további súlyt adni egy-egy jól sikerült hozzászólásnak. Ebben a közegben hamar formálódik olyan vélemény, amelyhez gyakran annak egyszerű megoldást kínáló volta miatt nagyon gyorsan nagyon sokan tudnak csatlakozni.

Egyes felhasználók kifejezetten a kommentmező miatt néznek meg egy videót vagy olvasnak el egy hírt. A hozzászólások gyakran önálló történetté válnak, és néha nagyobb figyelmet kapnak, mint maga az alapjául szolgáló tartalom. Ez is mutatja, mennyire fontos szerepet kapott az internetes hozzászólás az online kommunikációban. A kommentmező ma már nem csupán kiegészítése egy tartalomnak, hanem az internetes közbeszéd egyik legaktívabb tere. Takaró Mihály utalt erre a jelenségre egy

7 Statista: Daily time spent on social networking by internet users worldwide from 2012 to 2025 [Online]. Elérhető: https://www.statista.com/statistics/433871/daily-social-media-usage-worldwide/ (letöltés ideje: 2026. 04. 23.); BroadbandSearch: Average Time Spent on Social Media Per Day in 2026 [Online]. Elérhető: https://www.broadbandsearch.net/blog/average-daily-time-on-social-media (letöltés ideje: 2026. 04. 23.).

8 Statista: Daily time spent on social networking by internet users worldwide from 2012 to 2025 [Online]. Elérhető: https://www.statista.com/statistics/433871/daily-social-media-usage-worldwide/ (letöltés ideje: 2026. 04. 23.). BroadbandSearch: Average Time Spent on Social Media Per Day in 2026 [Online]. Elérhető: https://www.broadbandsearch.net/blog/average-daily-time-on-social-media (letöltés ideje: 2026. 04. 23.).

vele készült riportban. A jelenség lényegét akként summázta, hogy a kommentműveltség az, amikor az eredeti cikk, hír vagy információ ismerete híján valaki egy, az arra érkezett kommentet olvasva fogalmazza meg a saját véleményét.[9]

2. A közösségi média hatása a büntető-jogalkotásra

Tekintsük át röviden, milyen módon érintheti a megváltozott társadalmi környezet feltételrendszere a jogalkotást. Ezt elvégezni feltétlenül szükséges, hiszen tudjuk, hogy *„A jog mint kultúrtermék [...] maga is fejlődésnek alávetett, minélfogva a jogbölcsészeknek mindenesetre az is feladata, hogy a változó és változatos kultúrának megfelelő jogot megállapítsa s a jogfejlődés törvényeit feltárja".*[10]

A társadalom pillanatnyi hangulatának, aktuális véleményének közvetlen behatása a jogalkotásra, politikai berendezkedéstől függően lehet csekély, mint mondjuk egy diktatúrában vagy abszolút monarchiában, vagy döntő jelentőségű, például egy közvetlen demokráciában, de annak érvényre jutásának mindig megvannak a kialakult és szabályozott formái. A közvélemény becsatornázása a döntéshozatalba – képviseleti demokráciában – választások útján történik, azaz a jogalkotás professzionális szereplők feladata, és a folyamatba közvetlenül – a népszavazás kivételével – a közvélemény nem szólhat bele. Ha azonban az egyéni vélemények megjelenésének, összegződésének, megerősödésének és terjedésének a közösségimédia-felületeken zajló folyamatára gondolunk, erős a gyanú, hogy valójában ez a tényező a jogalkotási folyamatra is kihatással van.

Természetesen nem csak a büntetőjogra igaz ez, de a büntetőjog területéhez tartozó események a többi jogághoz képest sokkal gyakrabban és jelentősebb felháborodást és indulatot képesek kiváltani nagyobb számú emberben, viszonylag rövid idő alatt. Természetük miatt igaz, hogy elsősorban a bűnügyek azok, amelyek képesek érzékelhető hullámokat vetni a világhálón folyamatosan jelen lévő információs viharban. Továbbá a büntetőjog területére tartozó, jellemzően nagy felháborodást kiváltó események azok, amelyek sokáig képesek tematizálni a közbeszédet. Ez a felháborodás pedig természetszerűen fokozza a(z online) média érdeklődését is, ami sok esetben további sokkoló részleteket megosztva próbálja folyamatosan fenntartani a figyelmet, fokozva egyúttal az érzelmeket is. A híroldalak kommentelhető cikkei is közösségi felületekké válnak ilyenkor. A személyes vélemények pedig lájkokkal és megosztásokkal gyorsabban kapnak teret, és válnak akár eredeti kontextusuktól megfosztva széles körben ismertté. A vélemények között aztán általában radikálisabbak aratnak nagyobb sikert, melyek között sok a büntetési rendszer szükséges reformjára vonatkozóan fogalmaz meg javaslatokat, habár ezek gyakorlatba való átültetésének számos alkotmányos és emberi jogi akadálya lenne.

9 Facebook [Online]. Elérhető: https://www.facebook.com/reel/828710296845905 (letöltés ideje: 2026. 05. 23.).
10 Angyal, 1926, 11.

A változás gyors. A tömegtájékoztatás megszokott módozatai – miszerint az információ, hír, tudósítás valamilyen médium (újság, televízió, rádió) útján, felkészült szakemberek tolmácsolásában, adott esetben szakértők bevonásával jut el a közvéleményhez – egyre inkább háttérbe szorulnak. A hagyományos újságírás pedig folyamatosan alkalmazkodni kényszerül a megváltozott igényekhez, hiszen már így is lemarad a versenyben. Ma már a világon és Magyarországon is a közösségimédia-felületek számítanak a legolvasottabb híroldalaknak. A Reuters Institute Digital News Report szerint a többség számára ma már a közösségi oldalak és videómegosztók jelentik az elsődleges hírforrást, megelőzve a hírportálok közvetlen elérését is.[11]

Egyszerűsödtek viszont a hírekre adott olvasói/nézői reakciók. Nemrég még levélben vagy betelefonálva mondhatta el ki-ki a véleményét, próbálva támogatást szerezni valamilyen fontos ügyhöz esetenként, így motiválva a végrehajtó hatalmi ágat cselekvésre, vagy a törvényhozót jogszabály-módosításra vagy épp jogalkotásra. A közvélemény megjelenítésének leghatásosabb módja pedig, legalábbis ez idáig, az volt a polgári demokráciákban, amikor a tömeg az utcára vonulva próbált érvényt szerezni akaratának, tüntetés vagy akár sztrájk formájában. Ma már nem kell utcára vonulni, hogy egy véleményét kialakítani és akaratát érvényesíteni képes tömeg létrejöjjön, sőt még a fotelből sem kell hozzá felállni, mégis pillanatokon belül kialakulhat egy csoportosulás, amely markáns véleményt megfogalmazva, valamilyen követeléssel lép fel – általában a végrehajtó hatalom irányába. Az ilyen esetekhez egyre gyakrabban kapcsolódó online aláírásgyűjtésekkel pedig még nagyobb nyomaték adható egy-egy elképzelésnek.

Az internetes hozzászólásoknál, a netes közvélemény kialakulásakor pedig valójában egyfajta fordított panoptikumhatás van jelen – azaz a vélemény megfogalmazása során a hozzászóló úgy érzi, senki sem látja vagy figyeli őt, az ebből fakadó online gátlásvesztés miatt lesz aztán a hozzászólások nyelvezete, stílusa, illetve tartalma gyakran súlyosan becsületsértő. Ilyesmit analóg, fizikai helyzetekben csak jóval ritkábban tapasztalunk. Az utca embere nem vág vaskos sértéseket a neki kevésbé rokonszenves vagy éppen az őt véletlenül meglökő embertársa fejéhez, de például a közúti közlekedési viták során – amikor az autó védőburkában alakul ki az ún. deindividualizáció jelensége, ami az online gátlásvesztéshez hasonlóan a szociális gátlások háttérbe szorulásával vagy eltűnésével jár – megfigyelhetünk hasonló jelenséget.

A XXI. században a technikai környezet ugrásszerű fejlődése szükségképpen kihat a tágabb értelemben vett büntetőjog mindegyik ágára. Változik a kriminalisztika módszertana, a nyomozási technikák és a taktika is, hiszen a bűncselekmények egyre jelentősebb hányada immáron a kibertérben, jellemzően valamilyen közösségi platformon valósul meg, ahol a nyomok is digitálisak. És változik a kriminológia is, hiszen – alkalmazkodva a társadalmi élet változásaihoz – új bűncselekménytípusok, új elkövetési módok jelennek meg. Ezeknek aztán a volumene vagy nő, vagy csökken, egyik bűncselekménytípus elterjedtebbé válik, míg a másik inkább háttérbe szorul, így változik a bűnözés morfológiája. A viktimológiának is ki kell majd alakítani a megfelelő

11 Reuters Institute: Overview and key findings of the 2026 Digital News Report [Online]. Elérhető: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2026/dnr-executive-summary (letöltés ideje: 2026. 06. 21.).

szempontrendszert a digitális sértetté válás áldozati jellemzőinek vizsgálatához, és a büntetőeljárásnak is válaszokat kell találnia a „deep fake" technológia által felvetett kérdésekre.

A digitális környezet a büntető anyagi jogra is hatással van. Ez persze nem egy új keletű felismerés. A közvélemény és a büntetőjog kölcsönhatásait Angyal Pál is lajstromba szedte már *A közvélemény-büntetés* című könyvében. Angyal inkább azt a jelenséget járta körül, amikor a közvélemény büntetőjogi büntetésekhez hasonlóan okoz érzékelhető hátrányokat: *„Tapasztalati tény, hogy az egyes ember bizonyos cselekményeihez, nem ritkán bizonyos jellemvonásokat magán hordó egyéniségéhez a közvélemény oly következményeket fűz, melyek rosszalló értékítéletet fejeznek ki s abban, akit érnek, kellemetlen érzetet ébresztenek. E következményeket annálfogva, mert a tágabb értelemben vett büntetés fogalmi körébe vonhatóknak tűnnek fel: közvélemény-büntetésnek nevezem."*[12]

Ami azóta jelentősen megváltozott a digitális tér adta lehetőségek miatt, az információáramlás sebessége, az azonnali visszacsatolás és reagálás tömeges lehetősége, és ennek lehetséges politikai következményei. Alapvetően az a jelenség, hogy a társadalom szélesebb rétegeinek véleménye közvetlenül jut el a politikai döntéshozókhoz, sok lehetőséget rejt magában, hiszen az életnek számos olyan területe van, ahol a szélesebb társadalmi alapokon nyugvó konszenzus előny. De a büntetőjog valójában nem ilyen.

Bibó megállapítása szerint a magánbosszúnak a közösség számára való kisajátítása volt az az út, amelyen keresztül a büntetőjog kialakult. Figyelemre méltó megállapítása szerint nem a sértettek keresték először a köz védelmét a bűntettesekkel szemben, hanem a vádlottak a bosszuló rokonnal, a lincselő tömeggel szemben. Azaz a jogi garanciarendszerben létrehozott büntetőjog egyik fontos feladata az elkövető védelme a közösség vagy közvélemény aktuális indulatával, haragjával szemben, oly módon, hogy a megtorlás jogát a köz kiveszi az egyes emberek kezéből.[13] Ennek pedig az a módja, hogy a relatíve határozott szankciórendszer szabályai szerint, a jogalkotó semmilyen indulattól nem vezetve, nem is egy konkrét esetet akarva megtorolni, egy szabatosan leírt emberi magatartásra egy előre meghatározott büntetési nemet és tételkeretet irányoz elő. Ennek a folyamatnak az eredményeképpen tudott valójában a büntetőjog humanizálódni.

A büntetőjogi szabályokra jellemző ugyanis, hogy – mivel azok alkalmazása a legsúlyosabb beavatkozást jelentik az egyének életébe, ezért – már megalkotásukkor is figyelemmel kell(ene) lennünk az arányosság elvére. Az arányosság követelményét vizsgálva mindenekelőtt tehát az a kérdés, hogy az adott társadalmi jelenség kriminalizációja szükséges-e egyáltalán, vagy más jogág szabályozása, illetve szankciói elegendők. Amennyiben a válasz igen, további arányossági követelményként merül fel, hogy a büntetőjogban a bűncselekménytípusok eltérő tárgyi súlyához igazodó büntetési tételek összehasonlíthatóak legyenek (abszolút arányosság), azaz fontos a szankciórendszerben rögzített jogkövetkezmények arányossága is.[14] A jogalkotás folyamata igényli tehát, hogy a szóban forgó cselekményt bizonyos önkorlátozással rendelje

12 Angyal, 1933, 58.
13 Bibó, 1990, 174.
14 Nagy, 2010, 56.

büntetni a jogalkotó, és a büntetés nemének és mértékének absztrakt megválasztásakor is mértékletesség jellemezze, és teljes mértékben figyelemmel legyen az alapelvekre.

Tudjuk ugyanis, hogy *„A bosszúnak kezdetben semmiféle korlátja nem volt, a bűnösség, az arányosság, a felelősség fogalma még teljesen ismeretlen volt”*. A büntetések humanizálódásának folyamata tehát azzal kezdődik, hogy a büntetés neméről és mértékéről nem a konkrét, egyedi bűncselekmény elkövetése után közvetlenül, hanem még azt megelőzően, annak absztrakt változatát alapul véve dönt a jogalkotó. Ez szükséges is, hisz egy frissen elkövetett bűncselekmény által kiváltott indulat, harag és főként a bosszúvágy valószínűleg az arányosság elvére is hatással lenne, és egy ilyen esetben *„A normasértő tettnek csupán az a szenvedély lesz a mértéke, mely azokban kel fel, kik magukat sértve érzik és a büntetés is ennek a lelkiállapotnak fog megfelelni. A felkeltett szenvedélyek rendszerint jóval túlmennek az igazság határán.”*[15] Hiszen *„[…] a felháborodás igazolást és levezetést keres: igazolását az erkölcsi értékítélet adja meg, levezetését primitív fokon a magánbosszú, fejlettebb társadalomban a büntetőjog.”*[16]

Az ideális természetesen az lenne, ha a jogalkotás folyamata csak és kizárólag szakmai elvárások mentén haladna, és ebben a folyamatban felkészült szakemberek döntenének nyugodt körülmények között – először is az *ultima ratio*, a szubszidiaritás elvére tekintettel – arról, hogy valójában szükség van-e büntetőjogi beavatkozásra, és az arányosság elvére tekintettel arról, hogy ez milyen térfogatot kapjon.

3. Jogpopulizmus, szimbolikus, fantom- és precedens-jogalkotás

Tudjuk azonban, hogy vannak esetek, amikor a jogalkotót kriminálpolitikai rendszerén, az észszerűségi, célszerűségi szempontokon és egyéb meghatározott büntetőjogi elveken túl, a közösség aktuális véleménye, de főként kinyilvánított felháborodása determinálja valamilyen módon és mértékben. A társadalmi környezet nyilván nem csak a bűnelkövetőre van hatással, de a jogalkotó sem mentes azon társadalomnak a befolyása alól, amelyben él. Ezt a jelenséget próbálja értelmezni és leírni a jogirodalomban eltérő szempontokat kiemelve a büntetőjogi populizmus, a szimbolikus jogalkotás, a fantom-jogalkotás és a precedens-jogalkotás fogalma is.

3.1. A büntető populizmus

A büntető populizmus az, amikor a politikai szereplők a bűnözés elleni hatékony fellépés ígéretével próbálnak politikai legitimációt szerezni, úgy, hogy a büntetőpolitikai intézkedéseik egy része inkább csak szimbolikus funkciót tölt be. Anthony Bottoms használta elsőként a fogalmat, amikor a büntetőpolitikai döntéshozatal során megjelenő népszerűségi törekvéseket elemezte. A döntések kisebb mértékben szakpolitikai, nagyobbrészt nagypolitikai célokat követtek. Bottoms a büntető populizmust olyan politikai stratégiaként mutatja be, ahol a döntéshozók a közvélemény büntető

15 Illés, 1933, 6–7.
16 Bibó, 1990, 177.

igényeire hivatkozva vezetnek be szigorító intézkedéseket, de elsődleges céljuk a népszerűségszerzés.[17]

John Pratt egy egész könyvet szentelt a büntető populizmus problémakörének. A büntető populizmus Pratt szerint egy olyan sajátos jelenség, melynek hatására a szakértői tudás és a kriminológiai kutatások szerepe csökken, miközben a közvélemény elvárásai egyre nagyobb befolyást gyakorolnak a büntetőpolitikai döntésekre.[18]

3.2. A szimbolikus jogalkotás

A büntetőjog azonban ismeri a szimbolikus jogalkotás fogalmát is. Nagy Ferenc szerint a szimbolikus büntető-jogalkotás eseteiben a törvényhozó hatalom elsősorban azt a célt tűzi maga elé, hogy magát gondoskodó és dönteni képes erőként mutassa be. Itt a jogalkotás célja maga a jogalkotási folyamat, illetve annak kommunikációja a társadalom irányába. A jogalkotási potenciál bizonyítására szolgáló növekvő punitivitást és szigort általában a társadalmi elégedettség kíséri. Gond persze akkor van, ha magát a valódi problémát meg sem próbálja orvosolni, a problémakezelés kimerül a szimbolikus jellegű büntetőjogi szankció előírásában.[19]

3.3. Fantom-jogalkotás

Tóth Mihály fantom-jogalkotásnak nevezi azt a jelenséget, amikor *„egy-egy kriminális norma olykor nem feltétlenül, sőt, esetenként egyáltalán nem a reális alkalmazandóság igényével kerül a kódexbe, s, ha a jóhiszemű jogalkotói szándék teljesen mégsem zárható is ki, a tényleges alkalmazás iránt nem mutatkozik reális igény, vagy diszfunkcionálissá válhat”*.[20] Tóth szerint egyebekben *„Már szinte rendszeresnek mondható, hogy ha valamilyen aktuális, az adott pillanatban talán valóban károsnak tűnő, s persze a média által is felkapott jelenség felüti a fejét, szinte automatikusan nyomban büntetőjogi eszközökért kiáltanak. Funkcionális zavarok esetén is nyomban a Btk.-t vagy a büntetőeljárási törvényt kívánják módosítani, s ezt legtöbbször sajnos meg is teszik, hiszen a politikai erőviszonyok ma könnyen lehetővé teszik az azonnali megvalósítást.”*[21]

3.4. Precedens-jogalkotás

Tóth Mihály a precedens-jogalkotásról is szól ugyanebben a cikkében. Azokról az esetekről, amikor a jogalkotó éppen hogy az azonnali alkalmazandóság igényével alkot *ad hoc* jogszabályt egy olyan esetre, amire a büntetőjog, annak szubszidiárius jellege és arányosság elve miatt valójában nem való és nem is alkalmas. Tóth idesorolja az egy konkrét kutyatámadás miatt született *„Lex Pitbull”*-t, a sajtóban nagy visszhangot kiváltott tojásdobálások miatt a garázdaság kiegészítésével született *„Lex tojás”*-t, a zaklatás módosításával, a mérgezőpor-gyanús küldemények után született *„Lex Antrax”*-ot,

17 Bottoms, 1995, 149–150.
18 Pratt, 2007, 1–3.
19 Nagy, 2013, 128.
20 Tóth, 2016, 294.
21 Tóth, 2016, 294.

a berohanó szurkolók esetében a rendbontás tényállásának kibővítésével létrehozott *„Lex küzdőtér-védelem”* tényállását.[22]

4. A kényszerjogalkotás

A jogpopulizmus esetében tehát a büntetőjogszabály módosításának a célja a nagyobb népszerűségre törekvés, ahogyan a szimbolikus jogalkotás esetén is a lényeg nem a jogalkotás, hanem az, hogy a jogalkotó egy gondoskodó és dönteni képes erőként mutatkozzon a választópolgárok előtt. A büntetőpolitikai célok helyére ezekben az esetekben inkább nagy politikai célok állnak, úgy, ahogyan a fantom-jogalkotás esetén is látható. A precedens-jogalkotás esetén pedig a jogalkotó erőt mutat, „odacsap” egy olyan helyzetben, amikor adott esetben például egy szociálpolitikai intézkedéssel jobb eredményeket lehetne elérni, de csak jóval hosszabb idő alatt.

A változó technikai és az emiatt változó társadalmi környezetben, a jogalkotóra nehezedő nyomásra válaszul megalkotott tényállások sorában meg kell említenünk azokat az eseteket is, amikor a jogalkotásra, egy fellobbanó széles körű társadalmi felháborodás miatt, egyfajta jogi szükséghelyzetben kerül sor. Ezekben az esetekben a jogot alkotó politikai szereplő nem a népszerűségét szeretné növelni, hanem a büntetőjog-alkotással vagy módosítással menekülni igyekszik egy politikai szükséghelyzetből, ugyanis egy lefelé tartó népszerűségvesztéssel járó spirálból csak így tud kilábalni. Ezekre a helyzetekre jellemző, hogy a büntetőjogszabályok létrehozására, módosítására büntetőpolitikai szempontból valójában nincsen szükség, a jogalkotó célja a közvélemény megnyugtatása, azzal, hogy a jogalkotással demonstrálja, hogy fontosnak tartja a kérdést és foglalkozik vele. Ezekben az esetekben tehát egy sajátos társadalmi nyomásra kialakuló jogalkotási kényszerhelyzet lép fel, ezért nevezem kényszerjogalkotásnak a jelenséget. A továbbiakban – a teljesség igénye nélkül – lássunk néhány példát a jelenségre.

4.1. A vak komondor-ügy

A magam részéről a kényszerjogalkotás egyik első példájának tekintem például a 2013. április 28-i bántalmazás, a „vak komondor-ügy”[23] által keltett társadalmi felháborodást követően, 2013. június 3-án viharos gyorsasággal elfogadott[24] kapcsolati erőszak tényállását, amellyel a jogalkotó elsősorban egy kormánypárti, országgyűlési képviselő és polgármester 2013-as konkrét bántalmazási ügyére reagált. Az eset lényege szerint 2013. április 23-án éjszaka az elkövető ittasan olyan súlyosan bántalmazta élettársát, hogy az asszony nyolc napon túl gyógyuló, súlyos arcsérüléseket – darabos orrcsont- és járomcsonttörést – szenvedett, és kórházba kellett szállítani. A képviselő az eset után azzal védekezett, hogy nem emlékszik a történtekre, és hogy a sérüléseket

22 Tóth, 2016, 294.
23 Index: Inkább ezer trafikbotrány, mint egy Balogh-ügy [Online]. Elérhető: https://index.hu/belfold/2013/05/01/lemondanak_a_balheba_keveredo_fideszesek/?token=450675db25ee871c2f12208b5d75f5f9 (letöltés ideje: 2026. 04. 18.).
24 2013. évi LXXVIII. tv.

a család vak komondor kutyája okozta, mert az állat fellökte az asszonyt. Ebből az abszurd magyarázatból vált az eset országszerte, „vak komondor-ügyként" ismertté.

A családon belüli erőszak kriminológiában jól ismert jelenségére reagáló jogszabály már kihirdetésekor vetett fel kérdéseket, és azt követően is számos dogmatikai, elhatárolási kérdés és értelmezési nehézség kísérte az alkalmazását.[25]

A speciális alanyi és passzív alanyi kör tekintetében meghatározott szinte valamennyi elkövetési magatartás szerepelt már korábban is a Büntető Törvénykönyvben, amelyik pedig nem, azok nehezen értelmezhetőek. Ezekben az esetekben továbbra is a magas látencia és a bűncselekmény természetéből fakadó bizonyítási nehézségek – tanúk hiánya, a tanúk is hozzátartozók, a sértett visszavonja a vallomását – jelentik a valódi problémát.

4.2. Az állatkínzás módosításai

Az állatkínzás tényállása is többször hasonló körülmények között társadalmi nyomásra módosult és szigorodott. Az egyik legnagyobb felháborodást kiváltó esetben az történt, hogy egy balotaszállási idős asszony kutyáját büntetésből az autója után kötötte, és így vonszolta hazáig, amibe az állat belepusztult. Az eset óriási figyelmet kapott, a médiafigyelem pedig *„jogalkotási igényeket is elérő lavinát"*[26] indított el. Online aláírásgyűjtés indult – *„Petíció a kutyáját különös kegyetlenséggel kivégző, 68 éves balotaszállási nő elleni lehető legszigorúbb büntetés kiszabásáért"* –, melynek támogatására végül több mint 190 000 aláírás gyűlt össze.[27] Erőteljes társadalmi nyomás alakult ki a Btk. állatkínzásra vonatkozó rendelkezéseinek szigorítása érdekében is. Tóth Mihály jegyezte fel,[28] hogy az ügyben *„Egy állatvédő liga elnöke a televízióban tett, az internetre is felkerült nyilatkozatában az eset kapcsán »joghézagnak« minősítette, hogy nem büntethető a halott macska kínzása is".*[29] Ahogyan Tóth tanár úr, úgy én is sietek leszögezni, hogy én sem az állatkínzók megbüntetése ellen érvelek, de az állatkínzás legsúlyosabban minősülő esete büntetési tételkeretének ötéves felső határa[30] pontosan megegyezik például a különös kegyetlenséggel elkövetett súlyos testi sértés (tulajdonképpen emberkínzás) és a gondatlan emberölés maximális büntetési tételével, ami arányossági kérdéseket azért bizonyosan felvet. Az utóbbi időszak nagy botrányait kísérő társadalmi felzúdulásokat is szinte automatikusan követték a Btk.-módosítások, amikor büntetőjog-alkotással igyekeztek a lázongó közvéleményt lecsillapítani.

4.3. A kegyelmi ügy

A köztársasági elnök és az igazságügyi miniszter lemondásához vezető kegyelmi botrány kapcsán kialakult helyzetet a kormány úgy akarta megoldani és a társadalmi felháborodást csitítani, hogy törvényjavaslatot nyújtott be a köztársasági elnök

25 Pápai-Tarr, 2015, 620–627.
26 Tóth, 2021, 122.
27 https://www.peticiok.com/announcements.php?petition=peticio_a_kutyajat_kulonos_ketlgyetlenseggel_kivegz_68_eves_balotaszallasi_n_elleni_lehet_legszigorubb_buntetes_kiszabasaert&a=107900 (letöltés ideje: 2026. 06. 16.).
28 Tóth, 2021, 123.
29 Youtube [Online]. Elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=INTHd6M3BOw (letöltés ideje: 2026. 06. 16.).
30 2012. C. tv. 244. § (3).

kegyelmezési jogának korlátozására az Országgyűléshez. A kormány javaslatára az Országgyűlés a köztársasági elnök jogkörének korlátozását meg is szavazta. Az ennek folytán, 2024. június 11-én megszületett kiegészítésben ráadásul mintha egy érdekes logikai feszültség is felsejlene. A törvény szövege szerint *„A kegyelmi jogkör gyakorlója – a (3) bekezdésben foglalt kivétellel – az elítéltet kegyelemből mentesítésben részesítheti akkor is, ha e törvény szerint ennek egyébként nincs helye”.*[31] Tehát a köztársasági elnök e törvény által nem korlátozott kegyelmezési jogát tulajdonképpen korlátoztuk, mégpedig ebben a törvényben. A módosítás további szépséghibája, hogy iskolapéldája a fantom-jogalkotásnak, hiszen valójában egyetlen személyt korlátoz, és egyetlen konkrét eset leírását látjuk viszont a jogszabályban, aminek a megismétlődésének az esélye viszonylag csekély, és az alkotmányos keretek között működő köztársasági elnök egyik alapvető jogkörének Btk.-ban történő korlátozása sem tűnik elegáns megoldásnak.

4.4. A Till Tamás-ügy

Ehhez hasonló az elévülésre vonatkozó – a Btk. 109. §, (4)-be bekerült – módosítás is. Amikor a huszonötéve megoldatlan gyermekgyilkosság elkövetője előkerült, hatalmas érdeklődést keltett a közösségi médiában, és még nagyobb felháborodást, amikor kiderült, hogy az elkövetéskor fiatalkorú elkövető büntethetősége elévült, hiszen főszabályként – néhány kivétellel a büntethetőség a büntetési tétel felső határának megfelelő idő, de legalább öt év elteltével évül el, ami ebben az esetben a tizenhat évüket betöltött, de tizennyolcadik életévüket be nem töltött fiatalkorúakra vonatkozóan tizenöt év. A Bács-Kiskun Vármegyei Főügyészség mégis arra a következtetésre jutott, hogy az el nem évülő bűncselekmények, így a minősített emberölés esetében is az elévülési idő számítása fogalmilag kizárt.[32] Ez az álláspont azonban legalábbis vitatható, hiszen az adott cselekmény a Btk. 26. § (3) bekezdése alapján kerül be az el nem évülő bűncselekmények közé, mely szerint *„Nem évül el a büntethetősége b) az életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető bűncselekményeknek.”* Azaz azt a kérdést kell feltennünk, hogy az adott cselekmény büntethető-e életfogytig tartó szabadságvesztéssel, amire a válasz az, hogy nem, a kiszabható büntetés legfeljebb tizenöt év.

Ráadásul inkább ez az értelmezés illeszthető bele a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályozás koherens elvi rendszerébe is. A törvény minden lehetséges módon igyekszik kedvezni és újabb esélyeket adni a bűn útjára tévedt fiatalkorúnak. A rájuk vonatkozó fejezet elején leszögezi a törvény, hogy *„A fiatalkorúval szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon, erre tekintettel az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiatalkorú nevelését és védelmét kell szem előtt tartani.”*[33] A fejezet szerint lehetőleg kerülni kell továbbá a szabadságelvonással járó szankciók alkalmazását, jóval kisebbek a rájuk irányadó büntetési tételek, bármilyen bűncselekmény esetén próbára

31 2012. C. tv. 104. § (1).
32 Az ügyészség álláspontja szerint nem évült el a Till Tamás sérelmére elkövetett emberölés [Online]. Elérhető: https://ugyeszseg.hu/az-ugyeszseg-allaspontja-szerint-nem-evult-el-a-till-tamas-serelmere-elkovetett-emberoles-a-bacs-kiskun-varmegyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/ (letöltés ideje: 2026. 06. 16.).
33 2012. C. tv. 106. § (1).

bocsáthatók, és tudjuk azt is, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés is csak azzal szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor már a huszadik életévét betöltötte.

Láthatóan a jogalkotó sem volt teljesen biztos az ügyészség igazában, hiszen mégiscsak szükségesnek látta beleírni a Btk.-ba, hogy az emberölés minősített esete bizony nem évül el, akkor sem, ha az elkövető fiatalkorú: *„A (2) bekezdés b) pontjában, valamint a (3) bekezdés b) és c) pontjában írt esetben a büntethetőség elévülése határidejének számításánál az ott meghatározott időtartamok az irányadók."* Ebben a megoldásban van azért elegancia. A jogalkotó az argumentum *a contrario*, azaz az ellentétből való következtetés módszerével élve elkerüli azt, hogy meg kelljen ismételnie a tényként közölt jogalkalmazói véleményt, mely szerint nem évült el a cselekmény, hanem a kisebb súlyú esetekre mondja ki, hogy az elévülési idő ott a fiatalkorúakra vonatkozó speciális maximumokhoz igazodik. Az a) pontok esetén tehát nem.

Ez a szabályozás egy tizenhat évet betöltött elkövető esetén még talán elfogadhatónak is tűnhet, de eredményezhet visszás helyzeteket is. Így például, ha egy a szóban forgó esettel egyebekben megegyező ügyben az elkövető az elkövetéskor éppen csak betöltötte a 12. életévét, cselekménye akkor sem évül el, hiszen az emberölés [160. § (1)–(2) bekezdés] esetén az alannyá válás feltételei a betöltött 12. életév és a szükséges belátás. Ebben az esetben viszont bár az állam büntetőigénye nem enyészik el, az elkövető életében végig megmarad, kizárólag intézkedés lenne alkalmazható,[34] ha például 25 év elteltével napvilágra kerülne a kiléte. Persze a javítóintézeti nevelés kivételével, hiszen javítóintézeti nevelés nem rendelhető el azzal szemben, aki az ügydöntő határozat meghozatalakor huszadik életévét betöltötte. Egy ilyen helyzetben a jogalkalmazónak valószínűleg hosszasan kellene mérlegelnie, hogy a huszonöt év elteltével egy tizenkét éves által elkövetett többszörösen minősülő emberölésre a rendelkezésre álló szankciók közül a megrovás, a próbára bocsátás vagy a jóvátételi munka lenne a legalkalmasabb, hogy a harminchét éves elkövető helyes irányú fejlődését elősegítse.

5. Összegzés

Soha a történelem folyamán ilyen könnyű nem volt a társadalom szélesebb rétegei számára a véleménynyilvánítás közügyekben. A megváltozott kommunikációs lehetőségek szükségképpen kihatnak a jogalkotásra, és így a büntetőjog-alkotás folyamatára is. Mint láttuk, a büntetőjognak már a kezdetektől egyik fontos feladata a bűntettesek védelme volt a közösség haragjával szemben. Így a jogalkotóhoz vagy a jogalkalmazóhoz informális módon becsatornázott társadalmi nyomás, a nagy tömegeket megmozgató szigorúbb büntetéseket szorgalmazó cikkek, aláírásgyűjtések, kampányok és az azok során a büntetőjoggal kapcsolatosan megfogalmazott elvárások – fogalmazzunk óvatosan – nem minden esetben eredményeznek jól illeszkedő és használható tényállásokat.

34 2012. C. tv. 106. § (2).

Az ilyen esetekre jellemző, hogy nincs valódi szakpolitikai indok a jogszabály megalkotására, és a jogalkotó célja nem is gyakorlati igények kielégítése, hanem csak a vélt vagy valós társadalmi elvárásoknak való megfelelés. Ez a gyakorlat azonban súlyosan rongálja a büntetőjog koherenciáját, aránytalanná teszi a szerkezetét, egyes esetekben nehezíti az alkalmazhatóságát. Tóth Mihály írja kicsit kesernyésen, hogy *„Jó lenne azonban, ha olykor ugyanilyen erőteljes kampány folyna annak tudatosítása érdekében is, mire alkalmas, mire képes a büntetőjog, s mire biztosan nem. S hogy nem a jogalkotás hibája, ha a gyakorlat esetleg néha korrekcióra szorul."*[35]

Ha szemügyre veszünk még néhány további, ilyen esetekben jelen lévő faktort, még inkább érthetővé válik az efölötti aggodalom. Karinthy Frigyes *Barabbás* című novellájában mutatja be azt a jelenséget, amikor jó szándékú emberek csoportja járul három nap után újfent Pilátus elé, hogy a *„kit bocsátsak szabadon?"* kérdésre most azt válaszolhassa, hogy *„a Názáretit!"*. Elhangzott a kérdés: *„És ekkor zúgás támadt, és mint a mennydörgés, zengett fel a sokaság. És a sokaság ezt kiáltotta: »Barabbást!« És rémülten néztek egymásra, mert külön-külön mindegyik ezt kiáltotta: »A názáretit!«."*[36]

A jelenet jól példázza a tömegpszichózis jelenségét. Azt a pszichológiai jelenséget, amely során egy csoport tagjai feladják egyéni véleményüket, erkölcsi kontrolljuk csökken, és a csoportban feloldódva, egymást biztatva, olyan irracionális viselkedést tanúsítanak vagy érzelmi állapotot alakítanak ki, amit egyénileg sohasem tennének.

Kísérletekkel próbálták igazolni azt a feltevést, hogy az egyének csoportjai hitelesebben ítélnek, mint az egyének külön-külön, és valóban sikerült is igazolni, hogy az egyének által elkövetett hibák a csoportítéletben interferálva kioltják egymást. Csepeli György idézi is ennek kapcsán Arisztotelészt, aki szerint *„Éppen ezért a sokaság pontosabban ítéli meg a zenei és költői műveket, mint az egyedi emberek, nevezetesen az egyik az egészből ezt a részt és mindannyian együtt pedig az egészet"*, majd megállapítja, hogy bizony a hibakiegyenlítés csak addig működik, amíg az ítélkezők között nincsenek olyanok, akik semmit sem tudnak az ítélet tárgyáról, azaz inkompetensek. Az arisztotelészi felismerés tehát csak hozzáértő egyének sokaságára lehet igaz.[37] A közösségi média ítéleteiben jelen van még egy tényező, a Dunning–Kruger-hatás kognitív torzítása is. Eszerint, míg a szakszerű ismeretekkel kisebb mértékben rendelkező emberek hajlamosak jelentősen túlbecsülni a saját képességeiket, addig a valóban hozzáértők gyakran alábecsülik a saját tudásukat, mert tisztában vannak az adott (tudomány)terület összetettségével. Éppen ezért a véleményalkotásban is azok lesznek magabiztosabbak, akik kevesebbet tudnak, és óvatosabbak azok, akik jobban megértik az adott problémát.[38] A büntetőjog-alkotás során a nagyobb tömegek véleménye ezért csak kellő óvatossággal vehető figyelembe, illetve néhány esetben – mint a halálbüntetés visszaállítása vagy a folyton felmerülő kényszermunka bevezetése – még úgy sem. A társadalmi vélemények hangerejének emelkedésével azonban számolnunk kell, és a jelenség tudomásulvételére is mindenképpen szükség van. A büntetőjog-alkotásnak azonban továbbra is az alapelvek

35 Tóth, 2021, 123.
36 Karinthy, 12–13.
37 Csepeli, 1979.
38 Kruger és Dunning, 1999.

szerint kell működnie, kialakítva valamilyen önvédelmi mechanizmust a tömegmédia nyomásából fakadó jogalkotási kényszerrel szemben.

Irodalomjegyzék

Angyal, P. (1926) *A jogbölcsészet alaptételei*. Budapest: Pilitzer.

Angyal, P. (1933) *A közvélemény-büntetés.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottsága.

Bibó, I. (1990) *Válogatott tanulmányok, 1935–1944*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.

Bottoms, A. (1995) 'The Philosophy and Politics of Punishment and Sentencing' in Tonry, M. (szerk.) *Crime and Justice: A Review of Research.* Chicago: University of Chicago Press.

Csepeli, Gy. (1979) *A szociálpszichológia vázlata*. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda.

Illés, J. (1933) *Bevezetés az európai jogtörténetbe*. Budapest: Politzer Zsigmond és Fia Könyvkiadása.

Karinthy F. *Krisztus vagy Barabbás: (háború és béke).* Budapest: Athenaeum.

Kruger, J. és Dunning, D. (1999) 'Unskilled and unaware of it: how difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments', *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1121–1134.

Nagy, F. (2010) *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest: HVG-Orac.

Nagy, F. (2013) *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Pápai-Tarr, Á. (2015) 'A kapcsolati erőszak kritikai megközelítésben', *Magyar Jog*, 11, 620–627.

Pratt, J. (2007) *Penal Populism*. London: Routledge.

Tóth, M. (2016) 'A fantom jogalkotástól a precedens törvényhozásig', in Tóth, M. (szerk.) *A büntetőjog pillérei és korlátai*. Pécs: PTE ÁJK.

Tóth, M. (2021) 'A Btk. „koncepcionális újdonságainak" utóélete', in Holé, K. és Király, E. (szerk.) *Haladás és ellenállás: Erdei Tanár Úr és más szerzők dolgozatai.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

DOI: 10.47745/ERJOG.2026.03.07

NAGY GELLÉRT

Széles(edő) vitorlával a nemzetközi vizeken – az Európai Unió kizárólagos külső hatáskörének vizsgálata az Európai Unió Bíróságának esetgyakorlatában

Navigating International Waters with a Broad(ening) Scope – An Examination of the European Union's Exclusive External Competence in the Case Law of the Court of Justice of the European Union

Abstract: The examination of the European Union's external competences has long been a subject of interest to legal scholars specializing in EU law, from both theoretical and practical perspectives. The transfer of powers and competences in this area entails a number of specific features, and the nature (exclusivity) of these external powers is also open to question. The present contribution proceeds from the premise that the European Union has acquired increasingly broad exclusive external competences in recent decades, a development facilitated by the expansive interpretation of the Court of Justice of the European Union. In the light of the above, after presenting the provisions regarding external competences enshrined in the Treaties, we intend to reflect on the case law of the Court of Justice of the European Union.

Keywords: external competences, exclusive external competences, mixed agreements, the case law of the CJEU, extensive interpretation

Összefoglaló: Az Európai Unió külső hatásköreinek vizsgálata mind elméleti, mind gyakorlati szempontból régebb óta foglalkoztatja az uniós jogrenddel foglalkozó jogászokat. A hatáskör-átruházás e területen számos sajátosságot von maga után, továbbá kérdéses e külső hatáskörök természetének (kizárólagosságának) megállapítása is. Jelen tanulmány azon feltevésből indul ki, hogy az Európai Unió az elmúlt évtizedekben egyre szélesebb kizárólagos külső hatáskörökre tett szert, amelyet elősegített az Európai Unió Bíróságának kiterjesztő értelmezése, esetgyakorlata is. Mindezek fényében, az alábbiakban – a külső hatáskörökre vonatkozó, Szerződésekben fellelhető előírások bemutatását követően – az Európai Unió Bíróságának esetgyakorlatára kívánunk reflektálni.

Kulcsszavak: külső hatáskörök, kizárólagos külső hatáskörök, vegyes megállapodások, az EUB esetgyakorlata, kiterjesztő értelmezés

1. Bevezető

Az Európai Unió (továbbiakban: EU) külső tevékenysége a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően új lendületet vett. Az Európai Unióról szóló szerződés teljes V. címe e tárgykörnek szentelt, a 21. cikk pedig tételesen megnevezi, hogy az EU külső fellépésének célja, hogy alapelveit (demokrácia, jogállamiság, emberi jogok és alapszabadságok védelme, emberi méltóság tisztelete, egyenlőség és szolidaritás) a világ többi részén is érvényre juttassa. Ezen alapelvek harmadik országokban való előmozdítása, az EU szemszögéből nézve, hozzájárulhat a konfliktusok megelőzéséhez és kezeléséhez, a szegénység csökkentéséhez, valamint a terrorizmus visszaszorításához.[1] Ugyanakkor kérdés, hogy e célok eléréséhez milyen eszközök állnak az EU rendelkezésére, és azokat milyen módon tudja gyakorolni.

A harmadik államokkal vagy nemzetközi szervezetekkel kialakított partnerség egyik fontos elemeként jelennek meg az EU által kötött nemzetközi megállapodások (amelyek természetesen az EU-jog inherens részét képezik[2]). E megállapodások esetében az EU által gyakorolt külső hatáskör természetének meghatározása régebb óta foglalkoztatja mind a szakirodalmat, mind az Európai Unió Bíróságát (továbbiakban: EUB vagy Bíróság[3]). Ez utóbbi esetgyakorlata folyamatos újításokkal próbálja szélesíteni az EU kizárólagos külső hatásköreit, ily módon hozzájárulva a Szerződésekbe foglalt célok eléréséhez. Ugyanakkor ezen aktivista megközelítés számos kritika tárgyát képezte/képezi mind a mai napig.

Jelen tanulmány az EU külső hatásköreinek terjedelmét és azok természetét kívánja vizsgálni a Bíróság esetgyakorlatán keresztül. Fontos kiemelni, hogy e jogeset-alapú áttekintés kiindulópontja nem kereskedelempolitikai alapú. Tény, hogy az EUB által véleményezett nemzetközi megállapodások jelentős része közös kereskedelempolitikával kapcsolatos, ám az alábbiakban jelen tanulmány általánosan, az EU közjogi architektúrájának szemszögéből kívánja ezeket értelmezni. Kiindulópontunk, hogy az EUB kiterjesztő értelmezése előnyös lehet a közös célok eléréséhez, ám jelentős feszültségeket is szülhet mind a hatáskörmegosztás, mind a kiszámíthatóság terén.

2. Az EU külső hatásköre

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (továbbiakban: EUMSZ) 216. cikk (1) bekezdése értelmében az EU megállapodást köthet egy vagy több harmadik országgal vagy nemzetközi szervezettel. E bekezdés négy konkrét esetben rendelkezik megállapodás megkötéséről, éspedig: (i) ha a Szerződések ilyen megállapodás megkötését

1 Melica, 2012, 83.
2 de Waele, 2017, 174. Mindez alapvetően az Európai Unió működéséről szóló szerződés 216. cikk (2) bekezdéséből következik.
3 Az egységesség végett a továbbiakban az EUB rövidítést vagy a Bíróság megnevezést alkalmazzuk a régebbi esetgyakorlatra történő hivatkozás esetében is.

írják elő;[4] (ii) ha a megállapodás szükséges a Szerződésekben foglalt célkitűzések eléréséhez; (iii) ha valamely kötelező erejű jogi aktus ilyen értelmű rendelkezést tartalmaz; és (iv) ha a megállapodás közös szabályokat érinthet, vagy azok alkalmazási körét megváltoztathatja.[5] A megállapodások megkötésének pontos menetére vonatkozó szabályokat az EUMSZ 218. cikke tartalmazza.

Az EU külső hatáskörgyakorlásának előfeltétele maga a hatáskör-átruházás, hiszen az EU pusztán a tagállamok által átruházott hatáskörökben járhat el.[6] A fentebbi rendelkezésből jól látható, hogy az EU széles nemzetközi kompetenciákkal rendelkezik, tehát a hatáskör-átruházás jelentős jogosítványokat biztosít számára. Azonban e széles hatásköröket az EU nem minden esetben gyakorolja, ily módon teret hagyva a tagállamok külső hatáskör-gyakorlásának.[7] Mi több, maga az EUMSZ 216. cikk (1) bekezdése a hatáskör-átruházást a szubszidiaritás és az arányosság elveinek figyelembevétele mellett fekteti le.[8]

A leglényegesebb kérdés, ami egy, az EUMSZ 216. cikke alapján kötött nemzetközi megállapodás tekintetében felmerülhet, hogy annak megkötése, az EUMSZ 3. cikk (1) és (2) bekezdéseivel összhangban, az EU kizárólagos hatáskörébe tartozik-e. Amennyiben igen, úgy az adott szerződés a tagállamok általi aláírás és ratifikálás nélkül is hatályba léphet (vagy *Robert Schütze* képletes megfogalmazásában: *„a kizárólagos külső hatáskör megállapításával a tagállamok székét eltávolítják a tárgyalóasztaltól”*[9]). Mi több, ebben az esetben a tagállamok – az EUMSZ 2. cikk (1) bekezdésével összhangban – nem köthetnek az adott tárgykörben más nemzetközi megállapodást harmadik államokkal vagy nemzetközi szervezetekkel.[10] Ellenkező esetben azonban az EU és a tagállamok közösen köthetnek úgynevezett vegyes megállapodást.[11]

A továbbiakban jelen tanulmány e – kizárólagos hatáskörre vonatkozó – kérdéskört kívánja körüljárni. Ennek vizsgálatához, a Szerződések rendelkezésein és az azokhoz kapcsolódó releváns szakirodalmon túl, alapvetően az EUB esetgyakorlatát és az általa kibocsátott véleményeket[12] tekintjük át. Úgy véljük, hogy a kizárólagos hatáskör fennállásának vizsgálata, jelen tárgykörben, egy olyan összetett folyamat, amelyet az

4 Pl. fejlesztési együttműködések (EUMSZ 208–211. cikkek), harmadik országokkal folytatott gazdasági, pénzügyi és műszaki együttműködések (EUMSZ 212–213. cikkek).
5 EUMSZ 216. cikk (1) bekezdés. Részletes elemzésért lásd: Verellen, 2023, 52–54.
6 Cremona, 2018a, 29.
7 Verellen, 2023, 49.
8 Gosalbo-Bono és Naert, 2016, 19.
9 Schütze, 2014, 256. A szerző fordítása. Schütze továbbá kiemeli, hogy a kizárólagosság kétélű megállapítás, hiszen míg egy alkotmányos szintet (EU) hatáskörrel ruház fel, addig a másiktól (tagállamok) éppen e hatáskör gyakorlását vonja meg. Schütze, 2014, 270.
10 EUMSZ 2. cikk (1) bekezdés: *„Ha egy meghatározott területen a Szerződések kizárólagos hatáskört ruháznak az Unióra, e területen kizárólag az Unió alkothat és fogadhat el kötelező erejű jogi aktust, a tagállamok pedig csak annyiban, amennyiben őket az Unió erre felhatalmazza, vagy ha annak a célja az Unió által elfogadott jogi aktusok végrehajtása.”*
11 Rosas, 2014, 18–19.
12 Az EUMSZ 218. cikk (11) bekezdése alapján az EUB véleményt adhat ki egy tagállam, az Európai Parlament, a Tanács vagy a Bizottság kérésére, a tervezett nemzetközi megállapodás Szerződésekkel való összeegyeztethetőségéről. Negatív vélemény esetén a megállapodás csak annak módosítását vagy a Szerződések felülvizsgálatát követően léphet hatályba.

EUB esetről esetre elemez. Rendelkezésre áll ugyan az eddigi esetgyakorlat alapján egy olyan általánosan kijegecesedett keret, amelyet figyelembe kell vennie, ám ezen határokon belül az EUB jelentősnek mondható mozgástérrel rendelkezik.

3. Az EU kizárólagos hatáskörének megállapítása

Az EU külső hatáskörei kapcsán nem elégséges pusztán annak meglétét megállapítani (lásd fentebb az EUMSZ 216. cikkét), hanem szükséges a hatáskör jellegét, természetét is alaposan áttekinteni.[13] Tény, hogy az EU külső hatáskörének jogalapja – amelyet olyan objektív tényezők mentén kell megállapítani, mint a nemzetközi megállapodás célja és tartalma – meghatározza a tagállamok és EU közti hatáskörmegosztást.[14] Ugyanakkor a jogalap nem meghatározó az EU külső hatásköre kizárólagos jellegének megállapítása szempontjából,[15] ezért szükséges a Szerződések hatáskörök jellegére vonatkozó rendelkezéseit is vizsgálnunk.

Az EUMSZ 3. cikk (1) bekezdése tételesen megnevezi, hogy melyek azok a tárgykörök, amelyekben az EU kizárólagos hatáskörrel rendelkezik. A szakirodalomban kialakított nézetek szerint, nemzetközi megállapodások megkötése tekintetében e felsorolt tárgykörökből a *„tengeri biológiai erőforrások megőrzése a közös halászati politika keretében”* és a *„közös kereskedelempolitika”* bír kiemelt relevanciával.[16] Ez utóbbi tekintetében említést érdemelnek az EU által kötött szabadkereskedelmi megállapodások vagy az erre irányuló törekvések,[17] illetve az EUB ezekhez kapcsolódó kiterjesztő értelmezése, amellyel közös kereskedelempolitika körébe kíván sorolni más céllal elfogadott megállapodásokat is.[18]

Az (1) bekezdésnél jóval nagyobb jelentőséggel bír[19] ugyanazon cikk (2) bekezdése, amelynek értelmében az EU kizárólagos hatáskörrel rendelkezik nemzetközi megállapodások megkötésére, ha (i) azt valamely uniós jogalkotási aktus írja elő; (ii) ha az szükséges a hatáskörök belső gyakorlásához; vagy (iii) ha az közös szabályokat érinthet vagy azok alkalmazási körét megváltoztathatja.[20] Az e bekezdésben foglalt eseteket a szakirodalom külső bennefoglalt hatáskörökként tartja számon.[21] A bennefoglalt hatáskörök alapján tulajdonképpen az EU megosztott hatáskörök mindenike

13 Verellen, 2023, 51.
14 Neframi, 2018, 63.
15 Neframi, 2018, 64.
16 Rosas és Larmati, 2018, 252; Becker-Alon, 2010, 38–39.
17 Verellen, 2023, 55.
18 Cremona, 2018a, 33. E tekintetben lásd a Bíróság 2013. július 18-i ítéletét, Daiichi Sankyo Co. Ltd, Sanofi-Aventis Deutschland GmbH v. DEMO Anonimos Viomikhaniki kai Emporiki Etairia Farmakon, C-414/11. ECLI:C:2013:520.
19 de la Torre, 2016, 137.
20 EUMSZ 3. cikk (2) bekezdés.
21 Molnár és Wessel, 2024, 84.

kizárólagossá válhat, az EUMSZ 4. cikk (3) és (4) bekezdéseiben[22] foglalt *„párhuzamos"* hatáskörök kivételével.[23] Mindez dinamikus jelleget kölcsönöz a külső hatáskörgyakorlásnak.[24] Ugyanakkor e kizárólagossá válás nem minden esetben mutatkozik meg a gyakorlatban. Allan Rosas példaként említi a környezetvédelmet, amely területet ugyan széleskörűen szabályoz az EU-jog, mégis e területen a nemzetközi egyezmények általában vegyes megállapodásként köttetnek meg.[25]A (2) bekezdés általános megfogalmazásából – amely jelentősen hasonló a 216. cikk (1) bekezdésének nyelvezetéhez[26] – fakadóan szükséges az egyes eseteket részletesen is áttekintenünk annak érdekében, hogy pontos képet kapjunk az EU kizárólagos hatáskörének fennállásáról.

Voltaképpen mindhárom kategória az EUB esetgyakorlatából került átültetésre. Míg az (i) kategóriát a Bíróság 1/94. véleménye[27] mondta ki, addig a (ii) kategória az 1/76. véleményben[28] jelent meg.[29] A (iii) kategóriába tartozó esetek az EUB *AETR ítéletében*[30] kerültek meghatározásra, amely mondhatni a legnagyobb hatást gyakorolta a kizárólagos külső hatáskörök Lisszabont megelőző esetgyakorlatára. Az adott ügyben a Bizottság azon tanácsi döntés megsemmisítését kérte a Bíróságtól, amely *„a nemzetközi közúti fuvarozást végző járművek személyzetének munkájáról szóló európai megállapodásról (AETR) – az Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottságának égisze alatt – folytatott tárgyalásról és annak a Közösség tagállamai általi megkötésről"* szólt.[31] A Bíróság egyebek mellett kiemelte, hogy *„mivel egy közös politika alá tartozó tárgyról van szó, a tagállamok mindenképpen együttes fellépésre voltak kötelesek a Közösség érdekeinek megóvása érdekében".*[32] A Bíróság látható módon a teleologikus értelmezést részesítette előnyben, ily módon kiterjesztve az EU külső hatásköreit.[33] E megfogalmazás tekinthető a későbbi, Szerződésekben fellelhető, külső bennefoglalt hatáskörökre vonatkozó előírások egyik premisszájának.[34] Mindemellett az *AETR-ítélet* az EU külső hatásköreinek *„szakosodá-*

22 EUMSZ 4. cikk (3) bekezdés: *„A kutatás, a technológiafejlesztés és az űrkutatás területén az Unió hatáskörrel rendelkezik egyes intézkedések megtételére, így különösen programok kidolgozására és megvalósítására; e hatáskör gyakorlása azonban nem akadályozhatja meg a tagállamokat saját hatásköreik gyakorlásában."* EUMSZ 4. cikk (4) bekezdés: *„A fejlesztési együttműködés és a humanitárius segítségnyújtás területén az Unió hatáskörrel rendelkezik egyes intézkedések megtételére és közös politika folytatására; e hatáskör gyakorlása azonban nem akadályozhatja meg a tagállamokat saját hatásköreik gyakorlásában."*

23 Rosas, 2014, 22.

24 Chamon, 2018, 1126.

25 Rosas, 2014, 34.

26 Verellen, 2023, 55.

27 A Bíróság 1/94. véleménye, ECLI:EU:C:1994:384.

28 A Bíróság 1/76. véleménye, ECLI:EU:C:1977:63.

29 Részletes áttekintésért lásd: Schütze, 2014, 242–248.

30 A Bíróság 1971. március 31-i ítélete, Bizottság v. Tanács, C-271/23. ECLI:EU:C:1971:32.

31 Uo., 1. pont.

32 Uo., 77. pont.

33 Schütze, 2014, 244.

34 Az AETR-ítéletek alapján az EUB az úgynevezett *„nyitott égbolt"* ítéletekben összegezte és tovább pontosította a bennefoglalt hatáskörökre vonatkozó megállapításait. E tekintetben lásd: A Bíróság 2002. november 5-i ítélete, Bizottság v. Németország, C-476/98, 108–110. pontok. ECLI:EU:C:2002:631.

sához" vezetett, hiszen ezt követően a Közösség (majd az EU) számos területspecifikus nemzetközi megállapodást kötött.[35]

A kizárólagos külső bennefoglalt hatáskörök szerepe az elmúlt években visszaszorulóban van, kiemelten az EUB kifejezett külső hatásköröket (akár a legeltérőbb tárgykörökben is) kiterjesztő módon értelmező gyakorlatának következtében.[36] Ennek ellenére a kizárólagos külső bennefoglalt hatáskörök gyakorlása megjelenik egyes konkrét esetekben, így a továbbiakban a 3. cikk (2) bekezdésében vázolt három kategória rövid áttekintésére vállalkozunk.

3.1. Az (i) és a (ii) kategóriába tartozó kizárólagos külső hatáskör

A külső bennefoglalt hatáskörök három kategóriája közül az (i) csoportba tartozó esetek nem szükségeltetnek részletesebb elemzést: amennyiben valamely nemzetközi megállapodás megkötését uniós aktus írja elő, úgy az az EU kizárólagos hatáskörébe tartozik.

A (ii) kategória már jóval érdekesebb, hiszen kérdéses, hogy egyáltalán mikor állhat fenn szükségességre alapozott kizárólagos hatáskör. E kérdés tekintetében az EUB kiemelte, hogy szükségesség abban az esetben jelenik meg, ha egy belső hatáskört nem lehetne hatékonyan gyakorolni az egyidejű külső hatáskörgyakorlás hiányában.[37] Vagyis ha az EU nem rendelkezne kizárólagos külső hatáskörrel az adott megállapodás megkötésére, akkor az a belső hatáskörök hatékony gyakorlását veszélyeztetné. A szükségesség e mértéke jelentősen eltér az EUMSZ 216. cikk (1) bekezdésében nevesített szükségességtől,[38] hiszen míg a külső hatáskör fennállásához elégséges, hogy az adott hatáskör szükséges legyen a Szerződésben foglalt célkitűzések eléréséhez, addig a kizárólagos külső hatáskör feltételezi annak belső hatáskörök hatékony gyakorlásához mért szükségességét.[39] Jól láthatóan egy külső hatáskör oly módon is szükséges lehet az EU céljainak eléréséhez, hogy az nem szükséges a belső hatáskörök hatékony gyakorlásához.[40] További különbség, hogy a 216. cikkben foglalt szükségesség akkor is fennáll, ha az adott célok eléréséhez szükséges belső hatásköröket még nem gyakorolták. Ezzel szemben a kizárólagos külső hatáskör fennállása szükségelteti a belső hatáskör (azt megelőző vagy azzal egy időben történő) gyakorlását is.[41]

Ugyanakkor a két rendelkezés mögött meghúzódó elvi megfontolás azonos. A belső hatáskör hatékony gyakorlásához szükséges kizárólagos külső hatáskör lényegében az *effet utile* elven alapul, hiszen a külső hatáskör bevonása elengedhetetlen egy kifejezett belső cél elérése érdekében.[42] E megközelítést a *„komplementaritás elvének"* (*principle of complementarity*) is nevezik, hiszen a külső hatáskörök a belső

35 Jan Kuijper, 2018, 207.
36 Cremona, 2018a, 31–32.
37 A Bíróság 1/94. véleménye, 89. pont.
38 Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy kezdetben az EUB a szükségességet mindössze a külső hatáskör meglétével kötötte össze, az csak később – a fentebb idézett 1/94. véleménytől kezdődően – terjedt ki a kizárólagosság megállapítására is. Rosas, 2014, 18.
39 Verellen, 2023, 55–56.
40 Chamon, 2018, 1123.
41 de Waele, 2017, 10.
42 Cremona, 2018a, 54.

hatáskörök kiegészítéseiként jelennek meg, a közös, Szerződésekben foglalt célok elérése érdekében.[43] Ennek következtében azonban, a (ii) kategóriába tartozó inherens külső hatáskörök korlátozottak, hiszen nem jöhetnek létre a belső hatáskörök céljaitól függetlenül.[44]

3.2. A (iii) kategóriába tartozó kizárólagos külső hatáskör

E csoport esetében elsőként értelmeznünk kell, hogy mit takar az érintettség fogalma, hiszen az EU pusztán abban az esetben rendelkezik kizárólagos külső hatáskörrel egy megállapodás tekintetében, ha az közös szabályokat[45] *érinthet*, vagy azok alkalmazási körét megváltoztathatja. Fontos elkülöníteni az EUMSZ 3. cikk (2) bekezdésében megjelenő érintettség fogalmát a 216. cikk (1) bekezdésében foglaltaktól. Amíg a 216. cikk (1) bekezdése úgy fogalmaz, hogy az EU külső hatáskörrel rendelkezik, ha *„az a közös szabályokat érintheti"*, addig a 3. cikk (2) bekezdése értelmében e külső hatáskör kizárólagos, *„amennyiben az a közös szabályokat érintheti"*.[46] A fogalomhasználatból kitűnik, hogy a 3. cikk (2) bekezdése magasabb mércét állít, ami indokolt is, hiszen a kizárólagosság csak abban az esetben állhat fenn, ha az EU egyáltalán rendelkezik külső hatáskörrel.[47]

Az EUB esetgyakorlatában aláhúzta, hogy a kizárólagos hatáskör megállapításának *„a tervezett megállapodás és a hatályos közösségi jog közötti viszony konkrét elemzéséből levont olyan következtetéseken kell alapulnia, amelyekből kitűnik, hogy a megállapodás megkötése a közösségi szabályokat hátrányosan érintheti"*.[48] Jól látható tehát, hogy az érintettséget a Bíróság esetről esetre vizsgálja, a tervezett megállapodás és az érintett EU-jogi szabályok egyes előírásainak összevetésével.

Mindenekelőtt a Bíróságnak elemeznie kell, hogy a tervezett nemzetközi megállapodással vállalt tagállami kötelezettségek az említett EU-jogi előírások *„alkalmazási köréhez"* tartozók-e.[49] Amennyiben igen, úgy térhet rá a Bíróság a konkrét érintettség vizsgálatára. E tekintetben az EUB nyomatékosította, hogy a *„3. cikk (2) bekezdése értelmében vett érintettség kockázatának fennállása akkor állapítható meg, ha a szóban forgó nemzetközi kötelezettségvállalások anélkül, hogy szükségszerűen ellentmondásban lennének a közös uniós szabályokkal, hatással lehetnek e szabályok értelmére, hatályára és hatékony*

43 Cremona, 2018a, 55.
44 Cremona, 2018a, 56.
45 Merijn Chamon a *közös szabályok* kapcsán is számos kérdést felvetett. Egyrészt, véleménye szerint tisztázatlan, hogy a *közös szabály* megnevezés vonatkozik-e az EU által kötött nemzetközi szerződésekre, amelyek maguk is az EU jog részei, így adott esetben *közös szabályok*nak tekinthetők. Másrészt, arra vonatkozóan sincs pontos kikötés, hogy relevánsnak minősül-e a *közös szabály* megállapításakor, hogy azt mely eljárás keretében fogadták el. Chamon, 2018, 1111–1113.
46 Mivel az EUMSZ magyar fordítása nem teljesen adja vissza a két megközelítés közti eltérést, ezért relevánsnak vélem az angol megfelelőt is ismertetni. Amíg a 216. cikk (1) bekezdése a *„likely to affect"* szókapcsolatot tartalmazza, addig a 3. cikk (2) bekezdése a *„may affect"* szóösszetétellel operál.
47 Beaumont, 2016, 52.
48 A Bíróság 1/03. véleménye, 126. pont. ECLI:EU:C:2006:81.
49 A Bíróság 2014. szeptember 4-i ítélete, Bizottság v. Tanács, C-114/12, 68. pont.

érvényesülésére".[50] Vagyis amennyiben a fentebb említett tartalmi elemzés eredményeként a Bíróság megállapítja, hogy a tervezett megállapodás hatással lehet az EU-jogi előírások (i) értelmére; (ii) hatályára; vagy (iii) hatékony érvényesülésére, akkor az EU – még a megállapodás és az EU-jogi előírások közötti konkrét ellentét hiányában is – kizárólagos külső hatáskörrel rendelkezik.

Összegezve, az érintettség megállapításához az EUB-nek egyrészt vizsgálnia kell a leendő nemzetközi megállapodás tárgyát, majd azt, hogy az adott tárgykör EU-jog által szabályozott-e. Vagyis bizonyos átfedésnek kell fennállnia az EU-jog és a leendő nemzetközi megállapodás között. Az átfedéshez nem szükséges a két szabályozási tárgykör közötti *„teljes egybeesés"*,[51] elegendő, ha a nemzetközi megállapodás tárgya az EU-jog által *„nagymértékben lefedett terület"* (kivéve, ha a releváns EU-jogi előírások csak belső, míg a nemzetközi megállapodás csak külső viszonyokra vonatkoznak).

A *„nagymértékben lefedett terület"* mércéjét több esetben is értelmezte, pontosította a Bíróság.[52] E tekintetben érdemes kiemelni, hogy az EUB nem pusztán a jelenlegi lefedettséget tekinti mérvadónak, hanem az EU-jog *„továbbfejlődésének perspektíváit"* is, amennyiben azok előreláthatók.[53] A Bíróság e megállapítása fontos alapja lehet egy aktivista esetgyakorlatnak, hiszen az EU-jog *„továbbfejlődési perspektíváinak"* megállapítása a gyakorlatban részben szubjektivitást feltételez. Mindemellett a kizárólagos hatáskör – átfedés hiányában – kizárt, ha mind az EU-jogi előírások, mind a nemzetközi megállapodás pusztán minimumharmonizációt ír elő.[54] Ugyanakkor, ha az EU-jog már teljes mértékben harmonizált egy adott területet, ott kizárólagos külső hatáskörökkel rendelkezik.[55] E *„nagymértékben lefedett terület"* mérce egyes szerzők szerint pontatlan, így szubjektív megállapításokhoz vezethet.[56]

Jól látható, hogy az EUB esetgyakorlatában kiterjesztően értelmezte a (iii) kategóriába tartozó eseteket, hiszen egyrészt a tervezett megállapodás és az EU-jog közötti konkrét ellentéteken túl más esetekre is kitágította azt, másrészt még az olyan eseteket is e körbe sorolta, amikor a tervezett megállapodás tárgykörét a jövőben előreláthatóan nagymértékben lefedi az EU-jog. E megközelítés inkább az EU céljaival összhangban történő értelmezést részesíti előnyben, mintsem a tervezett megállapodások tartalmi

50 A Bíróság 2026. január 27-i ítélete, Bizottság v. Magyarország, C-271/23, 98. pont. ECLI:EU:C:2026:45. Hasonló érvelésért lásd: a Bíróság 1/13. véleménye, 85. pont. ECLI:EU:C:2014:2303, a Bíróság 2/15. véleménye. ECLI:EU:C:2017:376, a Bíróság 2018. november 20-i ítélete, Bizottság v. Tanács, C-626/15 és C-659/16, 114. pont. ECLI:EU:C:2018:925.

51 A Bíróság 1/03. véleménye, 69. pont, ECLI:EU:C:2006:81 és a Bíróság 1/13. véleménye, 72. pont, ECLI:EU:C:2014:2303.

52 A Bíróság 3/15. véleménye. ECLI:EU:C:2017:114. Hasonlóan, lásd: a Bíróság 2/15. véleménye, ECLI:EU:C:2017:376.

53 A Bíróság 2014. november 26-i ítélete, Green Network, C-66/13, 61. pont. ECLI:EU:C:2014:2399. Az adott ügyben a *„továbbfejlődési perspektíva"* az EUB értelmezésében azért volt előre látható, mivel a megújuló energiaforrásokból előállított energia támogatásáról szóló 2001/77/EK irányelv előírta, hogy a Bizottság 2005. október 27-ig köteles jelentést készíteni az egyes nemzeti támogatási mechanizmusok kapcsán szerzett tapasztalatokról, amelyhez, szükség esetén, közösségi szabályozási keretre vonatkozó javaslatot mellékel.

54 Rosas és Larmati, 2018, 255.

55 Neframi, 2018, 77.

56 Chamon, 2018, 1105.

alapú értelmezését.[57] Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy még ezen elvi keretek között sem rendelkezik az EU minden esetben kizárólagos külső hatáskörrel.

A külső hatáskör kizárólagosságának fentebb bemutatott módon történő megállapítása tulajdonképpen alkotmányos kérdést feszeget. Kizárólagos hatáskörökre alapvetően pusztán a Szerződések módosításával tehetne szert az EU, a másodlagos jog általi *„előfoglalás"* kivételes esetnek minősül.[58] Éppen ezért egyes szerzők úgy vélik, hogy ezen *„előfoglalást"*, a fogalomhasználat aspektusából, nem szerencsés a kizárólagossághoz kapcsolni.[59] E véleménnyel szemben elhelyezkedve úgy vélem, hogy mind a hatáskörgyakorlás megkönnyítése, mind a koherencia szempontjából a (iii) kategóriába tartozó eseteket megfelelő, mi több – az esetek többségében – szükséges a kizárólagossághoz kötni.

4. Vegyes megállapodások

A fentebb vázolt esetektől eltérően felmerülhet olyan nemzetközi megállapodás megkötésének kérdése is, amely rendelkezéseinek egy része az EU, egy része pedig a tagállamok kizárólagos hatáskörébe tartozik. Ilyen esetekben párhuzamos hatáskörgyakorlás áll fenn, amelyet szükséges alapjaiban elkülönítenünk a megosztott külső hatáskörgyakorlástól.[60] Párhuzamos hatáskörgyakorlás esetén a tagállamok és az EU közösen kötnek megállapodást. Más szóval, a megállapodás megkötéséhez mind az EU, mind a tagállamok döntése szükséges.[61] Kezdetben a Bíróság e vegyes megállapodásokat kivételesnek tekintette, és mindössze bizonyos, jól körülhatárolható területeken látta szükségesnek.[62] A változás e tekintetben pusztán 1994-ben állt be, amikor az EUB megállapította, hogy a külső hatáskör közös, amennyiben nem áll fenn az EU kizárólagos hatásköre.[63]

Ugyan a Lisszaboni Szerződés, és különösen az EUB – fentebb bemutatott – kizárólagos külső hatáskört megállapító esetgyakorlata mentén a vegyes megállapodások visszaszorulóban vannak, ám teljes mértékben nem tűntek el.[64] *Joni Heliskoski* és *Gesa Kübek* e vegyes megállapodásokat, a hatáskörgyakorlás mentén, az alábbiak szerint csoportosította: kötelező vegyes megállapodások, fakultatív vegyes megállapodások és *„hamis"* (*false*) vegyes megállapodások.[65] Kötelező vegyes megállapodásokkal találkozunk mindazon esetekben, amikor a megállapodás megkötése ugyan jogilag kötelező, ám erre az EU-nak nincs lehetősége a tagállamok részvétele nélkül, hiszen ellenkező

57 Neframi, 2018, 75.
58 Schüzte, 2014, 275.
59 O'Keeffee *apud.* Schüzte, 2014, 275.
60 Részletekért lásd Verellen, 2023, 58.
61 Gosalbo-Bono és Naert, 2016, 23.
62 A Bíróság 1/76. véleménye, 6–7. pontok és a Bíróság 1/78. véleménye, 60. pont, ECLI:EU:C:1979:224. További részletekért lásd Becker-Alon, 2010, 42.
63 A Bíróság 1/94. véleménye. Lásd: Becker-Alon, 2010, 42.
64 Heliskoski és Kübek, 2022, 23.
65 Heliskoski és Kübek, 2022, 27.

esetben sértené a hatáskör-átruházás elvét. Fakultatív vegyes megállapodás esetén a megállapodás megkötése ugyan az EU hatáskörébe tartozik, ám e hatásköre nem kizárólagos az egyezmény egészére nézve. Ilyen esetekben az EU – mintegy politikai döntésként – két lehetőség közül választhat: (i) kizárólag EU által kötött megállapodás vagy (ii) vegyes megállapodás. *„Hamis"* vegyes megállapodásnak nevezzük mindazokat, amelyek ugyan az EU kizárólagos hatáskörébe tartoznak, mégis vegyesként kerültek megkötésre.[66]

A vegyes megállapodásokat, szintén az idézett szerzőpáros, a részes felek fényében is csoportosította. Ennek alapján beszélhetünk teljes vegyes megállapodásokról, amelyeket az EU a tagállamok összességével közösen köt, és hiányos vegyes megállapodásokról, amikor az EU mellett csak a tagállamok egy része lép fel.[67]

A vegyes megállapodások tartalmának meghatározása, a megállapodások megkötése, aláírása,[68] vagy éppen az esetlegesen felmerülő jogviták komoly nehézséget okozhatnak hatásköri szempontból.[69] *Henri de Waele* plasztikus magyarázatával élve, e megállapodások *„bonyolult jogi rejtvényeket"* keletkeztetnek.[70] Ennek okán a tagállamok és az EU közti lojális együttműködés elve kiemelt jelentőséggel bír e területen.[71] Kérdés továbbá, hogy a Bíróság rendelkezik-e hatáskörrel a vegyes megállapodások kizárólag tagállamokat érintő rendelkezései vagy az általuk vállalt kötelezettségek értelmezése tekintetében.[72] A Bíróság ítélkezési gyakorlata alapján hatásköre arra vonatkozóan áll fenn, hogy (i) értelmezze a vegyes megállapodás rendelkezéseit annak

66 Heliskoski és Kübek, 2022, 27–33.
67 Heliskoski és Kübek, 2022, 34.
68 Különösen érdekes az EU és Koszovó között kötött megállapodások kérdése, amelyek vegyes megállapodásként olyan helyzetet eredményeztek volna, hogy a Koszovót el nem ismerő EU-tagállamok a vegyes megállapodás megkötésével elismerték volna Koszovó függetlenségét. Gosalbo-Bono és Naert, 2016, 25.
69 Rosas és Larmati, 2018, 258.
70 de Waele, 2017, 175.
71 Becker-Alon, 2010, 42; de Waele, 2017, 175. A lojális együttműködés fontosságát az EUB is hangsúlyozta. A Bíróság értelmezésében: *„[a]mennyiben úgy tűnik, hogy egy megállapodás vagy egyezmény tárgya részben a Közösség, részben pedig a tagállamok hatáskörébe tartozik, fontos a szoros együttműködés a tagállamok és a közösségi intézmények között, mind a tárgyalási és szerződéskötési folyamat során, mind a vállalt kötelezettségek teljesítése során."* A Bíróság 2010. április 20-i ítélete, Green Network, C-246/07, 73. pont. ECLI:EU:C:2010:203.
72 Becker-Alon, 2010, 44–45; de Waele, 2017, 176. Megállapítható, hogy esetgyakorlatában az EUB kiterjesztette hatáskörét a vegyes megállapodások kizárólag tagállamokat érintő rendelkezéseire is. Lásd: a Bíróság 1987. szeptember 30-i ítélete, Meryem Demirel v Stadt Schwäbisch Gmünd, 12/86, 9. pont, ECLI:EU:C:1987:400; a Bíróság 1998. június 16-i ítélete, Hermès International (a partnership limited by shares) v FHT Marketing Choice BV, C-53/96, 33. pont, ECLI:EU:C:1998:292; a Bíróság 2000. december 14-i ítélete, Parfums Christian Dior SA v TUK Consultancy BV and Assco Gerüste GmbH and Rob van Dijk v Wilhelm Layher GmbH & Co. KG and Layher BV, C-300/98 és C-392/98, 39. pont, ECLI:EU:C:2000:688. Mi több, a Bíróság tagállami kötelezettségszegést is megállapított olyan esetekben, amikor egy tagállam valamely vegyes megállapodásból származó kötelezettségeinek nem tett eleget. Lásd: a Bíróság 2004. október 7-i ítélete, Bizottság v Franciaország, C-239/03, ECLI:EU:C:2004:598. Az adott ítélet 26. pontjában a Bíróság kiemelte, hogy *„a tagállamok a közösségi rendszerben a megállapodás megfelelő teljesítéséért felelősséget vállaló Közösség felé fennálló kötelezettségeiket teljesítik a közösségi intézmények által kötött megállapodásból származó kötelezettségvállalások tiszteletben tartásával".*

érdekében, hogy meghatározza, mely kötelezettségek teljesítése tartozik az EU hatáskörébe, és (ii) értelmezze a vegyes megállapodás azon rendelkezéseit, amelyek által keletkeztetett kötelezettségek az EU hatáskörébe tartoznak.[73] Mindemellett, ha egy adott rendelkezés egy időben a nemzeti és az EU-jog hatálya alá tartozó, az egységes értelmezés végett az EUB előzetes döntéshozatali eljárásban hatáskörrel rendelkezik annak értelmezésére.[74]

Szintén problémás, hogy mi történik abban az esetben, ha egy tagállam kilép az EU-ból, hiszen az ilyen vegyes megállapodásokhoz pusztán az EU tagságából fakadóan tudott csatlakozni,[75] azok rendelkezéseinek egy része tekintetében maga az EU bírt kizárólagos hatáskörrel (tulajdonképpen a tagállamok mindössze a hatáskörmegosztásból fakadóan váltak részes féllé[76]). E kérdés a gyakorlatban az Egyesült Királyság kilépésekor merült fel, az úgynevezett átmeneti időszak lezárultával. A WTO tekintetében például, ezen időpontot követően, az Egyesült Királyság saját jogán maradt tag, hiszen a kilépés nem érintette WTO-tagságát. Viszont a tagságból eredő egyes vállalások és jogok tekintetében változások álltak be abból fakadóan, hogy immár nem az EU által, kizárólagos külső hatáskör alapján vállaltak érvényesek az Egyesült Királyság tekintetében.[77] Sokkal összetettebb helyzet állt elő az EU által kötött kétoldalú vegyes megállapodások tekintetében. Ugyan egyes szerzők szerint nemzetközi jogi szempontból (a szerződések jogáról szóló bécsi egyezménnyel összhangban) e megállapodásoknak az Egyesült Királyság továbbra is tagja maradt, a gyakorlat mást mutatott.[78] Ezt hangsúlyozta az Európai Tanács iránymutatása is, amelynek értelmében *„a kilépést követően az Egyesült Királyság továbbá nem tagja az Unió vagy a tagállamok által az Unió nevében a tagállamokkal közösen kötött megállapodásoknak”*.[79]

5. A Bíróság esetgyakorlatából

A fentebbi elméleti összegzések után az alábbiakban az EUB esetgyakorlatából kívánunk áttekinteni – valamelyes részletességgel – néhány olyan példát, amelyben a kizárólagos külső hatáskör megállapításának vizsgálata került a középpontba. Egyes szerzők hangsúlyozták, hogy a Bíróság esetgyakorlata jelentősnek mondható változásokon esett át a kizárólagos külső hatáskör megítélése kapcsán, hiszen a kezdeti, tágabb értelmezést követően, az 1990-es években a korlátozottabb értelmezést részesítette

73 A Bíróság 2022. július 14-i ítélete, ÖBB-Infrastruktur Aktiengesellschaft, C-500/20, 40–41. pontok. ECLI:EU:C:2022:563.
74 Uo., 42–43 pontok.
75 Molnár és Wessel, 2024, 88.
76 Kaddous és Badjinri Touré, 2022, 271.
77 Kaddous és Badjinri Touré, 2022, 277–278. A vállalások változása tekintetében 2019–2020-ban az Egyesült Királyság több körben is folytatott egyeztetéseket számos WTO-tagállammal.
78 Kaddous és Badjinri Touré, 2022, 280–282.
79 Az Európai Bizottság iránymutatásáért lásd https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/04/29/euco-brexit-guidelines/.

előnyben, hogy aztán az elmúlt évtizedben ismételten széleskörűen értelmezze a kizárólagosság kérdését.[80]

5.1. A Bíróság 1/03. véleménye az új Luganói Egyezményről[81]

A Bíróság e véleményének tárgya az új Luganói Egyezmény megkötésére vonatkozó hatáskör jellegének megállapítása. E tekintetben az EUB, előző esetgyakorlatára figyelemmel kiemelte, hogy az EU kizárólagos hatáskörrel rendelkezik olyan nemzetközi megállapodások megkötésére, amelyek esetén a belső hatáskör, célszerűen, csak külső hatáskörrel együtt gyakorolható. Mi több, *„közös szabályok elfogadása esetén a tagállamok már nem jogosultak harmadik államokkal – sem egyénileg, sem közösen – az e szabályokat hátrányosan érintő kötelezettségeket létrehozó szerződéseket kötni”*.[82] Az EUB aláhúzta, hogy általánosságban elfogadta az EU kizárólagos hatáskörét olyan esetekben, amikor *„az, hogy a tagállamok kössék meg a megállapodást, nem egyeztethető össze a közös piac egységével és a közösségi jog egységes alkalmazásával”*, vagy amikor a meglévő közösségi rendelkezések jellege folytán a tárgykörben létrejött bárminemű megállapodás hátrányosan érintené a közösségi szabályokat.[83]

Mivel az EU alapvetően csak átruházott hatáskörökkel rendelkezik, ezért a hatáskör megállapításához szükséges konkrétan vizsgálni, hogy a tervezett megállapodás hátrányosan érinti-e az EU-jogot. Ily módon a vélemény egyik újítása éppen abban rejlett, hogy az EU-jog *érintettsége* került középpontba, ezáltal valamelyest új alapokra helyezve a kizárólagos külső hatáskörök megállapításának kérdését.[84] Természetesen annak fejtegetése, hogy egy megállapodás (esetünkben a Luganói Egyezmény) milyen hatást gyakorol az EU-jogra, szélesebb mozgásteret biztosít az EUB számára az EU-jog egységes és koherens alkalmazásának sérelme megalapozásakor, így az EUB nagyobb szabadsággal rendelkezik a kizárólagos külső hatáskör megállapítása tekintetében.[85]

A Bíróság aláhúzta, hogy nem szükséges a tervezett megállapodás és az EU-jog közötti teljes átfedés, ugyanakkor a vizsgálódásnak ki kell térnie a szabályok terjedelmére, tartalmára és jellegére, valamint figyelembe kell vennie az EU-jog továbbfejlődésének perspektíváit is. Konkrétan, az EUB vizsgálta az új Luganói Egyezmény és a Tanács polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatásról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK rendelete közötti átfedéseket. E tekintetben elsőként kiemelte, hogy *„a különböző jogrendszerekben kidolgozott különböző joghatósági okokat használó, eltérő joghatósági szabályok közötti összeütközések megoldására szolgáló nemzetközi szabályozás különösen összetett rendszert alkot, amelynek a koherencia érdekében a lehető legátfogóbbnak kell lennie”*.[86] Egy, a tagállamok vagy az EU és harmadik államok között e tárgykörben kötött megállapodás a tagállamok bírósági joghatóságának szempontjait is megállapítják, így a 44/2001/EK rendeletben szabályozott tárgykört érintenek. Ezt

80 Verellen, 2023, 56–57.
81 A Bíróság 1/03. véleménye, ECLI:EU:C:2006:81.
82 Uo., 116. pont.
83 Uo., 122. pont.
84 Lavranos, 2006, 1095.
85 Lavranos, 2006, 1095–1096, 1099.
86 A Bíróság 1/03. véleménye, 141. pont.

követően az EUB kiemelte, hogy a tervezett megállapodás és a 44/2001/EK rendelet célja azonos, ám a megállapodás területi hatálya jóval kiterjedtebb.

Az EUB lényegi megállapítása, hogy *„a közösségi szabályok és a tervezett megállapodás rendelkezéseinek célja és megfogalmazása ugyan olyan tényezők, amelyeket a szabályok megállapodás általi hátrányos érintettségének vizsgálatakor figyelembe kell venni, önmagukban mégsem bizonyíthatják ezen érintettség hiányát. Az ugyanazon joghatósági szabályok alkalmazásából eredő koherencia nem ugyanazt jelenti, mint a hátrányos érintettség hiánya."*[87] Mindemellett azon tény, hogy a tervezett megállapodás tartalmazni kíván a megállapodás és a 44/2001/EK rendelet közötti összeütközések megelőzését szolgáló záradékot (elválasztó záradék), még nem teszi megválaszolhatóvá a kizárólagos hatáskör meglétének kérdését. Mi több, egy ilyen záradék éppen azt sugallja az EUB számára, hogy az EU-jog valószínűsíthetően érintve lesz a megállapodás megkötésével.[88] Tehát egy elválasztó záradék nem vezethet az EU kizárólagos külső hatáskörének hiányához.[89]

Az EUB részletes elemzést követően megállapította, hogy a tervezett új Luganói Egyezmény hátrányosan érinti a bírósági joghatóságról szóló EU-szabályok egységes és koherens alkalmazását. Hasonló módon érintené az új Luganói Egyezmény a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó jogszabályokat is. Mindezek alapján a Bíróság azon következtetésre jutott, hogy a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló új Luganói Egyezmény az EU kizárólagos hatáskörébe tartozik.

5.2. A Bíróság 1/13. véleménye az 1980. évi Hágai Egyezményhez való harmadik ország általi csatlakozásról[90]

Jelen véleményében az EUB azt vizsgálta, hogy az EU kizárólagos hatáskörrel rendelkezik-e annak elfogadása tekintetében, hogy egy harmadik állam csatlakozzon az 1980. évi, a gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári jogi vonatkozásairól szóló Hágai Egyezményhez. A Bíróság mintegy kiindulópontként megállapította, hogy a csatlakozási okmány és az azt elfogadó nyilatkozat nemzetközi megállapodást alkotnak, annak ellenére is, hogy külön okmányban jelennek meg.

Az EU külső hatáskörei tekintetében az EUB hangsúlyozta, hogy ez származhat mind a Szerződés tételes előírásaiból, mind (hallgatólagosan) azok egyéb rendelkezéseiből vagy az ezek alapján hozott intézményi aktusokból. Mivel az 1980. évi Hágai Egyezmény olyan területre vonatkozik (*„több államra kiterjedő családjogi kérdések"*), amelyre nézve az EU belső hatáskörrel rendelkezik [és ezt gyakorolta is a Tanács 2201/2003/EK (Brüsszel II) rendeletével], így külső hatásköre is fennáll.[91] Ezen indoklást a szakirodalomban kritikával illették, mondván, az EUB tulajdonképpen saját esetgyakorlatából vezette le az EU külső hatáskörének meglétét, anélkül, hogy ténylegesen

87 Uo., 153. pont.
88 Lavranos, 2006, 1098.
89 Lavranos, 2006, 1100.
90 A Bíróság 1/13. véleménye, ECLI:EU:C:2014:2303.
91 Uo., 68. pont.

megnevezte volna, hogy pontosan mely jogalap [az EUMSZ 216. cikk (1) bekezdésének mely esete] alapján áll fenn e hatáskör.[92]

Ami az EU külső hatáskörének jellegét illeti, az 1980. évi Hágai Egyezményhez való csatlakozás elfogadását *„az Unió egyetlen jogalkotási aktusa sem írja elő, és ez nem szükséges az Unió belső hatáskörének gyakorlásához”*, így azt szükséges vizsgálni, hogy ezen elfogadás érintheti-e az EU-szabályokat, vagy megváltoztathatja-e azok alkalmazási körét.[93] A tervezett megállapodás és az EU-jog közötti viszony részletes áttekintése és elemzése[94] tekintetében az EUB kiemelte, hogy az 1980. évi Hágai Egyezmény *„konkrétan két eljárást ír elő, egyrészt a jogellenesen elvitt gyermekek visszavitelére, másrészt a láthatási jog gyakorlásának biztosítására vonatkozó eljárást”*.[95] Az első eljárás kapcsán az EUB megjegyzi, hogy a Tanács 2201/2003/EK rendelete releváns előírásai éppen az 1980. évi Hágai Egyezmény szabályain alapulnak, vagy az előírás következményeit abból kell levonni, ily módon a rendelkezések *„elválaszthatatlan normatív egységet”* alkotnak az Unión belül jogellenesen elvitt gyermekek visszavitele tekintetében.[96] Hasonló átfedést állapított meg az EUB a láthatási jog gyakorlására vonatkozó eljárása tekintetében is. Mindezek alapján a Bíróság a teljes 1980. évi Hágai Egyezményre úgy tekint, *„mint amelyet lefednek az uniós szabályok”*.[97] A lefedettség meglétét ugyanakkor egyes szerzők vitatták, mondván, a rendelet semmilyen módon nem érinti a tagállamok és egyéb, a Hágai Egyezményt aláíró harmadik államok között fennálló eseteket.[98]

Ezt követően a Bíróságnak vizsgálnia kellett az EU-jogi előírások megsértésének kockázatát. E tekintetben a *„rendelet és az egyezmény rendelkezései […] közötti átfedés és a közöttük lévő szoros kapcsolat miatt ez utóbbi rendelkezései hatással lehetnek a 2202/2003 rendelet szabályainak értelmére, hatályára és hatékony érvényesülésére”*.[99] Jól látható, hogy az EUB a megállapodás és az EU-jog rendelkezéseinek mechanikus vizsgálata helyett az EU-jog gyakorlati alkalmazásából és céljából indult ki.[100] Mindennek alapján az EUB azon megállapításra jutott, hogy az EU kizárólagos hatáskörrel rendelkezik arra vonatkozóan, hogy elfogadja, hogy valamely harmadik tagállam csatlakozzon az 1980. évi Hágai Egyezményhez. A szakirodalomban kialakított nézetek értelmében a Bíróság 1/13. véleménye a Lisszabon előtti esetgyakorlat fennmaradását tükrözi.[101] E továbbélést egyes szerzők kifogásolták, mondván, a Szerződések immár tartalmaznak pontos és részletes előírásokat.[102] Ez utóbbi állásponttal valamelyest ellentétesen

92 Beaumont, 2016, 51.
93 A Bíróság 1/13. véleménye, 70. pont.
94 Fontos fordulópont, hogy e véleményét megelőzően az EUB a nemzetközi megállapodás természetének és tartalmának vizsgálatát pusztán azokban az esetekben végezte el, amikor az EU-jog a megállapodás területét *„nagymértékben lefedte”*. A vizsgálat kiterjesztése más esetekre is pozitívumként értékelhető. Chamon, 2018, 1131.
95 Uo., 75. pont.
96 Uo., 78. pont.
97 Uo., 83. pont.
98 Beaumont, 2016, 56.
99 A Bíróság 1/13. véleménye, 85. pont.
100 de la Torre, 2016, 163.
101 Uo., 165.
102 Beaumont, 2016, 44.

úgy vélem, hogy az esetgyakorlat folytonosságának ily módú fenntartása mindenképp szerencsésnek mondható.

5.3. A Bíróság 2/15. véleménye az EU és Szingapúr közötti szabadkereskedelmi megállapodásról[103]

Vélemény iránti kérelmében a Bizottság tulajdonképpen arra várt választ, hogy a Szingapúrral kötendő szabadkereskedelmi megállapodás tekintetében mely rendelkezések tartoznak az EU kizárólagos hatáskörébe és melyek a megosztott hatáskörök közé, illetve hogy vannak-e olyan rendelkezések, amelyek esetleg a tagállamok kizárólagos hatáskörébe sorolhatók. A Bíróság mindenekelőtt hangsúlyozta, hogy az EUMSZ 3. cikk (1) bekezdésében nevesített közös kereskedelempolitika *„a harmadik államokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolatokra vonatkozik”*.[104] Ugyanakkor a tervezett megállapodásnak pusztán azon rendelkezései tartoznak a közös kereskedelempolitika hatálya alá, amelyek *„kapcsolatot mutatnak az Unió és a Szingapúri Köztársaság közötti kereskedelemmel”*.[105] Ennek megfelelően a Bíróságnak vizsgálnia kellett, hogy a tervezett megállapodásban megjelenő kötelezettségvállalások a két fél közötti kereskedelmi kapcsolatok *„előmozdítására, elősegítésére vagy szabályozására irányulnak-e, továbbá közvetlen és azonnali hatást gyakorolnak-e azokra”*.[106] A tervezett megállapodás tartalmának részletes elemzését követően az EUB megállapította, hogy egyes rendelkezések (pl. a megállapodás 11., 12., és 13. fejezetei) közös kereskedelempolitika körébe tartoznak, így azok tekintetében az EU kizárólagos külső hatáskörrel rendelkezik.

Ezzel szemben a tervezett megállapodás egyéb rendelkezései (pl. szállítási szolgáltatásokra vonatkozó kötelezettségvállalások, a szállítás területére irányuló kormányzati beszerzésekre vonatkozó kötelezettségvállalások, közvetlen befektetéseken kívüli befektetésekre vonatkozó kötelezettségvállalások) esetében nem beszélhetünk közös kereskedelempolitika hatálya alá tartozó előírásokról. Így ezek tekintetében az EUB az EU kizárólagos külső hatáskörét az EUMSZ 3. cikk (2) bekezdésével összhangban vizsgálta. A szakirodalom, kritikaként, éppen a vizsgálat e fonákságát emelte ki, éspedig, hogy a Bíróság előbb nem a külső hatáskör létét állapította meg, hanem egyből rátért e hatáskörök jellegének taglalására.[107]

A szállítási szolgáltatásokra vonatkozó kötelezettségvállalások tekintetében a Bíróság hangsúlyozta annak felmérése során, hogy e kötelezettségvállalások érinthetik-e az EU-jogot, vagy megváltoztathatják-e annak alkalmazási körét, elemezni kell, hogy a vállalt kötelezettségek az EU-jog hatálya alá tartoznak-e. A tengeri szállítások tekintetében a tervezett kötelezettségvállalásokat már szabályozta a Tanács 4055/86/EGK rendelete, és a tervezett megállapodásban megjelenő kötelezettségvállalások *„érintik, sőt jelentősen módosítják az Unió és a Szingapúri Köztársaság közötti tengeri szállítási szolgáltatások tekintetében a 4055/86. rendeletben megállapított e közös szabályok alkalmazási*

103 A Bíróság 2/15. véleménye, ECLI:EU:C:2017:376.
104 Uo., 35. pont.
105 Uo., 37. pont.
106 Uo., 38. pont.
107 Cremona, 2018b, 246.

körét".[108] Ily módon a tengeri szállításokra vonatkozó kötelezettségvállalások kapcsán az EU külső hatásköre kizárólagos. Hasonló következtetésre jutott az EUB a vasúti és közúti szállítások tekintetében is.

A szállítási területtel kapcsolatos kormányzati beszerzésekre irányuló kötelezettségvállalások vonatkozásában a Bíróság megállapította, hogy az EU kizárólagos külső hatáskörrel rendelkezik, hiszen a tervezett megállapodás e rendelkezései olyan elemekre vonatkoznak, amelyeket az Európai Parlament és a Tanács 2014/24/EU és 2014/25/EU irányelvei szabályoznak.

A közvetlen befektetéseken kívüli befektetésekre vonatkozó kötelezettségvállalások vizsgálata az ítélet legösszetettebb aspektusaként jelenik meg. Ezek tekintetében az EUB kiemelte, hogy a közvetlen befektetéseken kívüli külföldi befektetetésekre vonatkozó nemzetközi kötelezettségvállalásokat egyetlen EU-jogi aktus sem írja elő, így az EU nem rendelkezik kizárólagos külső hatáskörrel. Ennek indoklásaként a Bíróság hangsúlyozta, hogy *„a kizárólagos külső hatáskör szabályával szorosan összefüggő indokolást sérti ezen, jelenleg az EUMSZ 3. cikk (2) bekezdésének utolsó tagmondatában foglalt szabály hatályának azon esetre való kiterjesztése, amely – a jelen ügyhöz hasonlóan – nem az Unió által a számára a Szerződésekkel ráruházott belső hatáskör gyakorlása keretében bevezetett másodlagos jogszabályra vonatkozik, hanem az e Szerződések megalkotói által elfogadott elsődleges uniós jogszabályra"*.[109]

Az EUB e fentebbi megállapítása felveti a kérdést, hogy – kizárólagos külső hatáskör hiányában – a szabadkereskedelmi egyezményt nem vegyes megállapodásként kellett volna-e megkötni? Egy ilyen értelmezés fakultatív vegyes megállapodások tulajdonképpeni eltörléséhez vezetne.[110] Maga a vélemény is úgy fogalmaz, hogy az egyezmény közvetlen befektetéseken kívüli külföldi befektetetésekre vonatkozó rendelkezéseit *„az Unió nem hagyhatja jóvá egyedül"*.[111] Ugyanakkor a Bíróság pontatlan fogalomhasználata ellenére a megállapítás mindössze arra utal, hogy a tagállamok részvételét nem lehet eredendően kizárni, vagyis az EU – tagállami felhatalmazás, politikai döntés hiányában – önmagában nem köthet közvetlen befektetéseken kívüli külföldi befektetéseket tartalmazó megállapodást.[112] Ezen értelmezést támasztja alá az EUB egy későbbi megállapítása is, amellyel valamelyest orvosolni kívánta az előző fogalomhasználatból eredő félreértéseket.[113]

Mindezek mellett több tagállam kérte a Bíróságtól annak kimondását, hogy a megállapodás azon rendelkezése, amely értelmében annak hatálybalépésekor a tagállamok

108 A Bíróság 2/15. véleménye, 189. pont.
109 Uo., 234. pont.
110 Svoboda, 2019, 201.
111 A Bíróság 2/15. véleménye, 244. pont.
112 Cremona, 2018b, 251.
113 *„Vitathatatlan, hogy a Bíróság kimondta az említett vélemény 244. pontjában, hogy az érintett megállapodásnak a nem közvetlen külföldi befektetésekre irányadó rendelkezéseit, amelyek az Unió és tagállamai megosztott hatáskörébe tartoznak, az Unió nem hagyhatja jóvá egyedül. Ugyanakkor ezzel a megállapítással a Bíróság mindössze tudomásul vette azt, hogy lehetetlen – amint azt a Tanács előadta az e véleményre vonatkozó eljárás során – az ahhoz előírt többség megszerzése, hogy az Unió egyedül gyakorolhassa azt a külső hatáskört, amelyet e területen a tagállamokkal oszt meg."* A Bíróság 2017. december 5-i ítélete, Németország v. Tanács, C-600/14, 68. pont. ECLI:EU:C:2017:935.

és Szingapúr közötti kétoldalú beruházási megállapodásaik hatályukat vesztik, tulajdonképpen a tagállamok kizárólagos hatáskörébe tartozó. Az EUB kiemelte, hogy *„amikor az Unió olyan területen köt valamely harmadik állammal megállapodást, amelyen kizárólagos hatáskört szerzett, felváltja a tagállamait”*.[114] A közvetlen külföldi befektetések területe az EU kizárólagos hatáskörébe tartozik. Tény, hogy a tervezett megállapodás a közvetlen befektetéseken kívül más befektetéseket is érint, és e területeken – ahogy azt fentebb láthattuk – az EU nem rendelkezik kizárólagos hatáskörrel. Ugyanakkor ez nem vezethet ahhoz, hogy a tagállamok által kifogásolt rendelkezés ne szerepelhetne egy megállapodásban, mivel az tagállami kizárólagos hatáskör lenne.

A tervezett megállapodás intézményi rendelkezéseinek jóváhagyására vonatkozó hatáskörök vizsgálata tekintetében az EUB kiemelte, hogy az átláthatóságra vonatkozó bizonyos különös szabályok az EU kizárólagos külső hatáskörébe tartoznak, míg más átláthatóságra vonatkozó vállalásokat az EU nem hagyhat jóvá egyedül. A vitarendezésre vonatkozó azon rendelkezések, amelyek olyan vitarendezési platformot hoznak létre, amelyet a beruházásvédelemre vonatkozó megállapodásbeli rendelkezések megsértése esetén lehet alkalmazni, szintén a tagállamok és az EU megosztott hatáskörébe tartoznak.

Összességében, a tervezett megállapodás részletes (és technikai) elemzését követően, a Bíróság azon következtetésre jutott, hogy a megállapodás jelentős része az EU kizárólagos külső hatáskörébe tartozik (ez alól pusztán a tervezett megállapodás 9. fejezetének A. és B. szakasza, illetve egyéb fejezetek bizonyos rendelkezései képeznek kivételt, amennyiben ez utóbbiak a 9. fejezet rendelkezéseihez kapcsolódnak).

5.4. A Bíróság 3/15. véleménye a Marrákesi Egyezményről[115]

Véleményében az EUB azt vizsgálta, hogy kizárólagos hatáskörrel rendelkezik-e az EU a vakok, látássérültek és nyomtatott szöveget használni képtelen személyek megjelent művekhez való hozzáférésének megkönnyítéséről szóló Egyezmény megkötésére. A Bíróság mindenekelőtt az EUMSZ 3. cikk (1) bekezdése szerinti kizárólagos hatáskört taglalta, részletesen elemezve, hogy az adott megállapodás a közös kereskedelempolitika körébe sorolható-e. Ennek érdekében az EUB mind a megállapodás célját, mind annak tartalmát vizsgálta, megállapítva, hogy a *„Marrákesi Egyezmény elsődleges célja a kedvezményezett személyek életfeltételeinek javítása annak különböző eszközökkel […] való elősegítése révén, hogy e személyek a megjelent művekhez hozzáférjenek”*.[116] A megállapodás tartalma tekintetében a Bíróság kiemelte, hogy az Egyezmény valóban utal a hozzáférhető kiadványok exportjára és importjára (e példányok nemzetközi forgalmára), ám *„ilyen szabályok közös kereskedelempolitikával fennálló kapcsolatának értékelése céljából az e szabályok által követett célt kell figyelembe venni”*.[117] Mivel, ahogy arra fentebb utaltunk, a megállapodás célja alapvetően nem kereskedelmi, így pusztán azon tény, hogy a megállapodás által létrehozandó rendszer *„alkalmazható olyan művekre, amelyek kereskedelmi*

114 A Bíróság 2/15. véleménye, 248. pont.
115 A Bíróság 3/15. véleménye, ECLI:EU:C:2017:114.
116 Uo., 70. pont.
117 Uo., 88. pont.

használat tárgyát képezik, vagy ilyen használat tárgyát képezhetik […], nem jelenti azt, hogy az a közös kereskedelempolitika hatálya alá tartozik”.[118]

Az EUMSZ 3. cikk (2) bekezdésében foglalt kizárólagos hatáskör fennállásának fejtegetésekor az EUB aláhúzta, hogy jelen ügyben csak – az általunk fentebb (iii) kategóriának nevezett – azon eset állhat fenn, hogy a tervezett megállapodás közös szabályokat érinthet, vagy azok alkalmazását megváltoztathatja. A Bíróság ismételten hangsúlyozta, hogy az EU-jog és a tervezett megállapodás között nem szükséges teljes átfedésnek fennállnia, elegendő, ha a megállapodás *„jelentős részben lefedett területre”* vonatkozik.[119] A megállapodás részletes vizsgálatából kitűnik, hogy az alapvetően két eszközt szabályoz: (i) *„a többszörözés, a terjesztés és a nyilvánossághoz közvetítés jogára vonatkozó kivételt vagy korlátozást annak érdekében, hogy a hozzáférhető formátumú példányokat könnyebben a kedvezményezett személyek rendelkezésére bocsássák*” és (ii) *„a hozzáférhető formátumú példányok határokon átnyúló forgalma bizonyos típusainak elősegítésére szolgáló export- és importrendszereket”*.[120] Mindkét eszköz vonatkozásában a 2001/29/EK irányelv már tartalmaz előírásokat.

A Bíróság előtt egyes tagállamok arra hivatkoztak, hogy az említett irányelv a kérdéses területnek pusztán részleges harmonizációját látta el. E tekintetben az EUB hangsúlyozta, hogy a tagállamok mozgástere önmagában abból fakad, hogy az EU erre lehetőséget biztosít. Emellett a tagállamok mozgásterüket csak az EU-jog által támasztott keretek között és annak céljával összhangban gyakorolhatják, vagyis *„a tagállamok jogszabályaikban csak annyiban rendelkezhetnek kivételről vagy korlátozásról fogyatékossággal élő személyek javára”*, ha tiszteletben tartják az irányelv által támasztott feltételeket.[121] E következtetésekkel az EUB lényeges különbséget fogalmazott meg a részleges harmonizáció és az eltérés lehetősége közt.[122] Egyes szerzők szerint e megállapítások tulajdonképpen azt sugallják, hogy a *„jelentős részben lefedett terület”* helyett, adott esetben, a *„részlegesen lefedett terület”* igazolása is elégséges.[123]

Mindent összevetve, az EUB azon következtetésre jutott, hogy a Marrákesi Egyezmény olyan területre vonatkozik, *„amelyet jelentős részben már lefednek a közös uniós szabályok”*, mi több, *„ezen egyezmény megkötése hatással lehet e szabályokra, vagy megváltoztathatja azok alkalmazási körét”*.[124] Ily módon a Marrákesi Egyezmény megkötése az EU kizárólagos külső hatáskörébe tartozik. A 3/15. vélemény a Lisszabon utáni esetgyakorlatban referenciaértékűnek mondható, hiszen az EU kizárólagos külső hatásköreit a lehető legszélesebben értelmezte, egyúttal ráerősítve a vegyes megállapodások háttérbe szorulásának tendenciájára.[125]

118 Uo., 100. pont.
119 Uo., 106–107. pontok.
120 Uo., 109. pont.
121 Uo., 123. pont.
122 Kübek, 2022, 858.
123 Kübek, 2018, 897.
124 A Bíróság 3/15. véleménye, 129. pont.
125 Kübek, 2022, 853.

6. Összegzés

A fentebb bemutatni kívánt elméleti és gyakorlati kitekintés igazolni látszik feltevésünket: a Bíróság szélesen értelmezi a Szerződések kizárólagos külső hatáskörre vonatkozó rendelkezéseit. Ezt támasztja alá például, hogy az EU-jog érintettségének vizsgálatakor az EUB figyelembe veszi annak *„továbbfejlődési perspektíváját"* is. Szintén szemléletes a Marrákesi Egyezmény kapcsán a részlegesen harmonizált területre vonatkozóan megfogalmazott álláspont, amely az egyik legkiterjesztőbbnek tekinthető. Mindezek alapján kimondható, hogy az EUB aktivista gyakorlata lényegében az EU kizárólagos külső hatáskörének széles értelmezését részesíti előnyben, ezáltal visszaszorítva a vegyes megállapodások gyakoriságát. Az EUB állásfoglalása az EU által kizárólagos külső hatáskörben megkötött megállapodások és a vegyes megállapodások közti *„versenyben"* már Lisszabon előtt kialakult, és azt követően sem változott.

E gyakorlat nagyrészt indokolható a Bíróság EU-jog céljaira összpontosító megközelítésével, azonban némely esetekben pontosítást, alaposabb indoklást szükségeltet. Az EU egyre jelentősebb szerepet kíván betölteni a nemzetközi térben, és – a Lisszaboni Szerződést követően – erre vonatkozó intézményi, valamint hatásköri lehetőségei is erősödtek. Ugyanakkor a Bíróság e hatáskörök meglétének, terjedelmének és jellegének vizsgálatakor nem hagyhatja figyelmen kívül a hatáskör-átruházás által támasztott korlátokat. Az EU külső hatáskörei és annak EUB általi értelmezése egy – továbbra is vizsgálatra érdemes – amalgám területként tárul elénk.

Irodalomjegyzék

Beaumont, P. (2016) 'A Critical Analysis of the Judicial Activism of the Court of Justice of the European Union in Opinion 1/13', in Franzina, P. (szerk.) *The External Dimension of EU Private International Law after Opinion 1/13*. Cambridge–Antwerp–Portland: Interesentia, 43–62.

Becker-Alon, S. (2010) *The Communitarian Dimension of the European Union's Common Foreign and Security Policy*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Chamon, M. (2018) 'Implied Exclusive Powers in the ECJ's Post-Lisbon Jurisprudence: The Continued Development of the ERTA Doctrine', *Common Market Law Review*, 55(4), 1101–1142.

Cremona, M. (2018a) 'The Principle of Conferral and Express and Implied External Competences', in Neframi, E. és Gatti, M. (szerk.) *Constitutional Issues of EU External Relations Law.* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 29–62.

Cremona, M. (2018b) 'Shaping EU Trade Policy Post-Lisbon: Opinion 2/15 of 16 May 2017', *European Constitutional Law Review*, 14(1), 231–259.

de la Torre, F. C. (2016) 'The Court of Justice and External Competences After Lisbon: Some Reflections on the Latest Case Law', in Eeckhout, P. és Lopez-Escudero, M. (szerk.) *The European Union's External Action in Times of Crisis*. Oxford–Portland: Hart Publishing, 129–186.

de Waele, H. (2017) *Legal Dynamics of EU External Relations. Dissecting a Layered Global Player.* Berlin: Springer.

Gosalbo-Bono, R. és Naert, F. (2016) 'The Reluctant (Lisbon) Treaty and Its Implementation in the Practice of the Council', in Eeckhout, P. és Lopez-Escudero, M. (szerk.) *The European Union's External Action in Times of Crisis*. Oxford–Portland: Hart Publishing, 13–84.

Heliskoski, J. és Kübek, G. (2022) 'A Typology of EU Mixed Agreements Revisited', in Levrat, N., Kaspiarovich, Y., Kaddous, C. és Wessel, R. A. (szerk.) *The EU and Its Member States' Joint Participation in International Agreements.* Oxford–New York: Hart Publishing, 23–42.

Jan Kuijper, P. (2018) 'Recent Tendencies in the Separation of Powers in EU Foreign Relations: An Essay', in Neframi, E. és Gatti, M. (szerk.) *Constitutional Issues of EU External Relations Law.* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 201–229.

Kaddous, C. és Badjinri Touré, H. (2022) 'The Status of the United Kingdom Regarding EU Mixed Agreements After Brexit', in Levrat, N., Kaspiarovich, Y., Kaddous, C. és Wessel, R. A. (szerk.) *The EU and Its Member States' Joint Participation in International Agreements.* Oxford–New York: Hart Publishing, 271–285.

Kübek, G. (2018) 'Redefining the Boundaries of the Common Commercial Policy and the ERTA Doctrine: Opinion 3/15, Marrakesh Treaty', *Common Market Law Review*, 55(3), 883–900.

Kübek, G. (2022) 'The Concept of (Non-)Commerciality and the ERTA Doctrine Post-Lisbon: Opinion 3/15 (Marrakesh Treaty)', in Graham, B. és Wessel, A. (szerk.) *EU External Relations Law: The Cases in Context*. Oxford: Hart Publishing, 851–860.

Lavranos, N. (2006) 'Case Law. Opinion 1/03, Lugano Convention, (Full Court) of 7 February 2006, not yet reported', *Common Market Law Review*, 43(4), 1087–1100.

Melica, L. (2012) *European Constitutional Development*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane.

Molnár, T. és Wessel, R. A. (2024) *Interactions between EU Law and International Law. Juxtaposed Perspectives*. Edward Elgar Publishing: Cheltenham–Northampton.

Neframi, E. (2018) 'The Dynamic of the EU Objectives in the Analysis of the External Competence', in Neframi, E. és Gatti, M. (szerk.) *Constitutional Issues of EU External Relations Law.* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 63–88.

Rosas, A. (2014) 'Exclusive, Shared and National Competence in the Context of EU External Relations: Do Such Distinction Matter?', in Govaere, I., Lannon I., van Elsuwege, P. és Adams, S. (szerk.) *The European Union in the World: Essays in Honour of Marc Maresceau*. Leyden: Brill, 17–43.

Rosas, A. és Armati, L. (2018) *EU Constitutional Law. An Introduction*. Hart Publishing: Oxford.

Schütze, R. (2014) *Foreign Affairs and the EU Constitution. Selected Essays.* Cambridge: Cambridge University Press.

Svoboda, O. (2019) 'The Common Commercial Policy after Opinion 2/15: No Simple way to Make Life Easier for Free Trade Agreements in the EU', *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 15(2019), 189–214.

Verellen, T. (2023) *Foreign Relations Federalism. The EU in Comparative Perspective*. Oxford University Press: Oxford.

DOI: 10.47745/ERJOG.2026.03.08

SZABÓ KRISZTA

Az erkölcs és büntetőjog kapcsolata: a fiatalkorúak büntethetőségének erkölcsi alapjai

The Relationship between Morality and Criminal Law: The Moral Foundations of the Criminal Liability of Juveniles

Abstract: The study examines one of the most fundamental questions in legal philosophy and legal theory: the relationship between law and morality, with particular emphasis on the field of criminal law. By exploring the perspectives of legal positivism and natural law theory, it provides a clear understanding of this evolving relationship as well as the contrasting views of legal philosophers. A central objective of the research is to address the question of how legal and moral responsibility are interconnected and to what extent criminal liability may be grounded in moral considerations. The study is based on doctrinal legal analysis and jurisprudential inquiry, aiming to examine the accountability of juveniles and the concept of free will through a legal-philosophical exploration of the relationship between (criminal) law and morality.

Keywords: ethics, criminal law, juvenile, natural law, legal positivism

Összefoglaló: A tanulmány a jogfilozófia és jogelmélet egyik legalapvetőbb kérdését, a jog és erkölcs kapcsolatát vizsgálja, különös figyelmet fordítva a büntetőjog területére. A jogpozitivizmus és természetjog nézetein keresztül világos képet kaphatunk e változó viszonyrendszerről, illetve az egymással ellentétes nézeteket valló jogfilozófusok álláspontjáról. A kutatásban kiemelt szerep jut annak a kérdésnek a megválaszolásának, hogy milyen módon kapcsolódik egymáshoz a jogi és az erkölcsi felelősség, illetve hogy a büntetőjogi felelősség milyen mértékben alapozhat erkölcsi megfontolásokra. A vizsgálat jogdogmatikai és jogelméleti elemzésekre alapul, amelyeknek célja a fiatalkorúak felelősségre vonhatóságának elemzése és a szabad akarat kérdésének megítélése a (büntető)jog és erkölcs viszonyának jogfilozófiai feltárásán keresztül.

Kulcsszavak: erkölcs, büntetőjog, fiatalkorúak, természetjog, jogpozitivizmus

1. Bevezetés

A jog és erkölcs kapcsolata egy örök érvényű kérdés, hiszen a jogelmélet egyik legvitatottabb és legárnyaltabb problémája, amelynek komplexitása mélyre kiterjed. A szakirodalomban gyakran felmerülő dilemma az etikai szabályok kapcsolódásának mértéke és milyensége a társadalmi viszonyokat leíró normatív szabályokkal szemben. Az elmúlt évszázadok során a viszonyrendszer leírására és megértésére több elmélet és szemlélet is született. Ezeknek a nézeteknek a képviselői gyakran markánsan eltérő, akár egymással élesen ellentétes álláspontokat képviseltek.

A jog területén belül indokolt külön elhatárolni és elemezni a büntetőjog és erkölcs viszonyát egymással. A büntetőjogi felelősségre vonás hagyományosan nem csupán jogi, hanem erkölcsi megfontolásokon is alapul. A legtöbb bűncselekmény mögöttes tartalmában felfedezhető valamely etikai vonatkozás, hiszen gyakran nemcsak a védett érték kerül megsértésre, hanem vele együtt erkölcsi normák is érintettek lehetnek. Ebből fakadóan a büntetőjog gyakran az erkölcsi értékek védelmének egyik eszközeként is értelmezhetővé válik. Ezeken túlmenően, külön figyelmet érdemes fordítani a felelősség témájára, illetve a szorosan kapcsolódó szabad akarat és szándék körüli anomáliákra is, amelyek további megválaszolandó kérdéseket vetnek fel. A fiatalkorúak büntethetősége kapcsán ugyanis nem csupán az merül fel, hogy egy adott magatartás sérti-e a büntetőjogi normákat, hanem az is, hogy az elkövető rendelkezik-e olyan szándékkal és szabad akarattal, amely megalapozza akár erkölcsi vonatkozásban is a felelősségre vonást.

2. A jog és erkölcs kapcsolata: jogpozitivizmus és természetjog

A társadalmi működés kiegyensúlyozott fenntartásához szükség van normákra, amelyeknek betartása és követése teszi lehetővé a békés együttélést és a fejlődést. A szabályok kapcsán kizárólagosan nem a jog területe válik érintetté, hanem a vallás és az erkölcs is kiemelt szerepeket töltenek be. Több közös vonás és metszéspont fedezhető fel jog és erkölcs között, annak ellenére, hogy számos aspektusban eltérően rendelkeznek. Alapjaiban egymástól két különálló szabályrendszerként kategorizálhatóak. Mindkettőnek megvan a saját érték- és normarendszere, hatásköre, funkciója és eszközrendszere, ugyanakkor a céljaik közösek. A lényeges különbségeket nem a tartalmukban lehet fellelni, hanem ezen szabályok kikényszeríthetőségében, illetve a normakövető magatartások biztosításának módjában.[1] A két normarendszer közötti ellentét kiélesedésére a leggyakrabban akkor kerülhet sor, amikor a jogrendszer egy szélsőséges értékrendből építkezik, és a jog ennek alapján kerül alkalmazásra. A történelem során ilyen helyzetekre adott példát a nemzetiszocialista rendszer, amelyben a jog és erkölcs nézetei jelentősen elhatárolódtak egymástól.

1 Miskolczi Bodnár, 2015, 33.

A jog és erkölcs kapcsolata évszázadokon keresztül vita tárgyát képezte, amelynek során a kor gondolkodói ellentétes álláspontokat alakítottak ki. Ennek lenyomatára született meg a jogfilozófia két alapvető irányzata: a jogpozitivizmus és a természetjog. A két irányzat egyaránt abból indul ki, hogy a jog nélkülözhetetlen a társadalmi rend, a békés együttélés és a konfliktusok rendezése szempontjából, de eltérően válaszolja meg, hogy mitől érvényes egy jogszabály. A természetjog és jogpozitivizmus körforgásának kifejezésére az egyik legmeghatározóbb fordulópont a nürnbergi perek időszaka.[2] A korszak jogelméleti következményeinek vizsgálata előtt indokolt röviden ismertetni a két említett jogelméleti irányzat jog és erkölcs viszonyára vonatkozó alapvető tételeit.

A jogi pozitivizmus középpontjában a pozitív jog áll, amely a jogi nyelvben a megállapított és rögzített jogi szabályokra utal. Ebből a jellegből adódóan az ilyen jog készen áll arra, hogy érvényesítsék, ugyanakkor a többnyire jogalkotó által meghatározottságából fakadóan, emberek valamilyen csoportja által akart jogról van szó.[3] A jogpozitivizmus jogelmélete két alapvető gondolatot tartalmaz. Az első alapján a jog az empirikus tények egyik fajtája. A második szerint a jogot meg kell különböztetni az erkölcstől, és kifejezetten nem szabad összekeverni a fennálló jogot azzal a joggal, amelyet szeretnénk, ha fennállna.[4] A pozitivista gondolkodás első kiemelkedő alakjai között tudhatjuk Jeremy Bentham és John Austin jogfilozófusokat. Sajátos meglátásaik alapján a jogot kényszerítő parancsok együtteseként határozták meg, ugyanakkor nézeteik alapján lehetséges a helytálló erkölcsi elvek azonosítása, amelyek később majd képesek lesznek megalapozni a jogintézmények indokolt kritikáját és reformját.[5] Bentham elméletének középpontjában a haszonelvűség (utilitarizmus) állt. E felfogás alapja az a gondolat, hogy az emberi cselekvések, valamint a társadalmi, jogi és politikai intézmények helyessége elsősorban azon múlik, milyen mértékben szolgálják az egyének jólétét és érdekeit. A helyes magatartás irányvonala alapján az a követendő, ami *„a legtöbb ember számára a legtöbb jót, vagyis legnagyobb boldogságot okozza”*,[6] amely elv a törvényhozás alapelveként is szolgálhat.[7] Úgy vélte, hogy a jogi szankció egy olyan eszköz, amellyel lehetséges a mesterséges öröm és fájdalom szétosztása.

John Austin felfogásában a törvény fogalmának[8] tisztázásakor különbséget kell tenni a pozitív jog és a pozitív erkölcs között. A pozitív jogi normák a politikai szuveréntől származnak, és az állam kényszerítő ereje biztosítja érvényesülésüket. Ezzel szemben a pozitív erkölcsi normák nem az államtól erednek, hanem a társadalom különböző szereplői – például szülők, tanárok vagy közösségek – alakítják ki és érvényesítik azokat. Austin tehát elválasztja egymástól a jogot és az erkölcsöt: a jog érvényessége nem erkölcsi tartalmától, hanem attól függ, hogy a szuverén hatalom alkotta-e meg.

2 Papp, 2020, 290.
3 Takács, 2010, 2.
4 Lyons, 2004, 29.
5 Lyons, 2004, 29.
6 Angolul: *the greatest happiness for the greatest number.*
7 Takács, 2010, 32.
8 Az ő definíciója alapján a törvény olyan szabály, amelyet egy eszes lény irányítása céljából egy másik eszes lény fektet le, akinek az előbbi felett hatalma van.

Az erkölcsi szabályok és a jogi normák egyaránt irányíthatják az emberi magatartást, azonban eltérő forrásból származnak és eltérő módon érvényesülnek.

Bentham és Austin után Herbert Hart is a jogpozitivisták táborát erősítette. Az ő felfogásában ezen jogelméleti irányzatnak három doktrínai alapvetése van: a) a tisztán fogalmi analízis értékének támogatása, b) a jog imperatív felfogása, c) a jog és erkölcs szétválasztásának igénye.[9] Az imperatív jelleggel, vagyis azzal a gondolattal, hogy a jogszabály mindig valakinek a parancsa, Hart maga sem értett teljesen egyet. A szeparabilitási tételében (*separation thesis*) arra törekedett, hogy alátámassza a jog és erkölcs szétválasztását, ugyanakkor ennek megdönthető jelleget tulajdonított. Tézise alapján a jogi normák jogi jellegének nem előfeltétele az erkölcsi normákkal való összhang.

A tételes jog kritikájaként, vagyis rendszerint a pozitivizmus megkérdőjelezéseként jelenik meg a természetjog. Kritikanormatív jellege onnan ered, hogy az ember alkotta jog kapcsán merül fel.[10] Az irányzat gondolatiságának középpontjában az áll, hogy a jog az ember természetéből eredeztethető, és ezért az embert a természeténél fogva illeti meg. A természetjogászok körében igazi jogként definiálható, mert *„a természet igazságára épül, melynek igazsága – az egyes elméletektől függően – lehet teológiailag, metafizikailag, ontológiailag, vagy éppen természettudományosan-biológiailag megalapozott”*.[11] Következésképpen tehát az a tételes jog, amely ezzel a *„természet igazságára épülő joggal”* szemben fejt ki hatást, nem minősül helyesnek, hiszen az ember természetével ellentétes.

Az újkori természetjog kiemelkedő képviselője Hugo Grotius volt, aki az önfenntartás elvét mint alapvető erkölcsi jogot emelte ki, amelyből a többi jog származtatható.[12] John Locke filozófiája is említésre méltó, ő szakított azzal a középkori felfogással, amely a természeti törvényt veleszületett erkölcsi tudásként értelmezte. Szerinte az egyetemes erkölcsi normák nem eleve adottak, hanem az emberi tapasztalat, az értelem és az önreflexió segítségével ismerhetők fel és igazolhatók.[13] Vele ellentétes álláspontot képviselve, Hart szerint a természetes jog alapgondolata az, hogy léteznek olyan erkölcsi jogok, amelyek az egyént önmagukban megilletik, függetlenül attól, hogy azokat a jogrend vagy a társadalom elismeri-e.[14]

A már említett nürnbergi pereknél csúcsosodott ki a pozitivista jog kritikája, amelynek kiemelkedő bírálója, Gustav Radbruch szerint *„a törvény az törvény”* formula kiszolgáltatta a jogászokat annak a hatalomnak, amely magát a jogot alkotta. Szerinte az igazságszolgáltatás előfeltételei a törvényesség, törekvés az igazságosságra és a jogbiztonság.[15] A jogbiztonság és az igazságosság elve közötti összeütközés feloldására törekszik a Radbruch-formula, amely három követelményt foglal magában: 1. a pozitív jogot akkor is alkalmazni kell, ha az igazságtalan vagy célszerűtlen, 2. az elviselhetetlenül

9 Bodig, 1999, 15.
10 Frivaldszky, 2001, 2.
11 Frivaldszky, 2001, 2.
12 Farkas, 2021.
13 Farkas, 2021.
14 Lyons, 2004, 30.
15 Radbruch, 1998, 187.

igazságtalan törvénynek meg kell hajolnia az igazságosság előtt, 3. az a törvény, amelyik még csak nem is törekszik az igazságosságra, elveszíti a jogi jellegét.[16] Ez a korszak jelképe annak, hogy a formálisan érvényes jogszabályok is lehetnek rendkívül igazságtalanok. A természetjogi szemlélet szerint az ilyen normák elveszítik jogi legitimációjukat, ezért nem érdemlik meg a jog vagy törvény elnevezést.

A pozitivista szemlélettel szemben elhelyezkedő természetjog egyik nagy kritikusa Bentham volt, aki szerint a jogok, illetve jogosultságok kizárólag a törvények termékei, nincsenek jogok törvények nélkül, és nincsenek a törvények előtt létező jogok.[17] Természetesen Austin is fogalmazott meg kritikát, amely alapján a természetjog a pozitív jog mércéje lehet. Ez alapján, ha a pozitív jog és természetjog összeütközésére kerülne sor, az egyén nem mentesülne az előbbi következményeitől, ha az utóbbit tartaná kötelességének betartani. Álláspontja szerint egy törvény jogi érvényessége független annak erkölcsi tartalmától. Ezt azzal indokolta, hogy a bíróságok a gyakorlatban az érvényesen megalkotott jogszabályokat alkalmazzák akkor is, ha azok igazságtalannak vagy erkölcsileg kifogásolhatónak tekinthetők. Következésképpen a természetjogra vagy erkölcsi megfontolásokra önmagukban nem lehet sikeresen jogi igényt alapítani, mivel a bírósági döntések alapját a pozitív jog képezi.[18]

Az az elterjedtté vált szemlélet, amely alapján nem igazságszolgáltatás, hanem jogszolgáltatás történik, magába foglalja annak a gondolatiságát, hogy a jog nem azonos az igazsággal. Ebben kifejezésre kerül, hogy nem minden jogi norma igazságos és erkölcsös, azonban ezekre nem a jogrendszer általános jellemzőiként kell tekinteni, hanem inkább kivételes eseteknek minősülnek. Így fontos ugyanakkor annak megállapítása is, hogy a normák döntő többsége tükrözi az erkölcsösség szabályait, azokkal megegyező irányvonalat követnek.

3. A büntetőjog és erkölcs viszonyrendszere

Az eddig tárgyaltakból világosan látszik, hogy létezik jog és erkölcs között kapcsolat, ugyanakkor ennek koronként változó jelleget tulajdonítottak. Kiindulópontként megállapítható, hogy a büntetőjog rendelkezéseinek jelentős része erkölcsi eredetű tilalmakat és parancsokat foglal magába.[19] A tanulmány ezen pontján a kérdés az, hogy a büntetőjog és erkölcs hogyan kapcsolódik egymáshoz, illetve hogy a büntetőjognak feladata-e eleget tenni az erkölcsi normáknak. Utóbbi kapcsán különösen lényeges, hogy az erkölcsi normák milyen mértékben szolgálhatnak a büntetőjogi szabályozás alapjául.

A büntetőjog erkölcsi tartalmának gyökereit a jogág kifejlődésénél kell keresni, pontosabban a közösségeket meghatározó magatartási szabályok kialakulásánál. Alapja elsősorban a vallási meggyőződéssel átitatott normákból eredeztethető, a ne lopj és ne

16 Tóth, 2017, 15.
17 Takács, 2010, 33.
18 Takács, 2010, 46.
19 Bárd, 2009, 12.

ölj közérthetően megfogalmazott parancsolatokból, amelynek köszönhetően a büntetőjog hosszú időn keresztül megőrizte erkölcsi vonatkozását.[20] Ez a felfogás egészen a XIX. századig kitartott, mindaddig, amíg nem jelent meg annak a gyakorlati kérdése, hogy a büntetőjognak van-e erkölcsi funkciója és tartalma. Itt erőteljesen helyet kapott az a gondolat, hogy a jog a szankcionálás intézménye, amellett pedig társadalmi funkciót lát el, erkölcsi értelemben megerősítve a helyes, jogkövető magatartást. Bentham felfogása szerint a büntetés önmagában ugyan fájdalmat okoz, azonban igazolható, amennyiben alkalmazásával a társadalmat nagyobb sérelemtől vagy szenvedéstől lehet megóvni.[21] Ennek megfelelően a jogalkotó feladata annak mérlegelése, hogy egy adott jogszabály és a hozzá kapcsolódó szankció összességében növeli-e a társadalmi hasznosságot. A jogalkotás során nemcsak a norma közvetlen hatásait, hanem annak esetleges kedvezőtlen következményeit is figyelembe kell venni, mivel egy rosszul megalkotott szabály akár nagyobb társadalmi károkat idézhet elő, mint amelyek megelőzésére irányul. E szemlélet jól tükrözi Bentham utilitarizmusának alapgondolatát, amely szerint a jog és különösen a büntetőjog célja a lehető legnagyobb társadalmi haszon előmozdítása. Ezzel párhuzamosan Hart a büntetés igazoló elvét azzal magyarázta meg, hogy a szankcionálással a társadalmat óvjuk meg a lehetséges sérelmektől. Következésképpen a büntetőjogi norma abban az esetben tekinthető érvényesnek, ha az egy másik személynek a védelmére szolgál, akinek akarata ellenére történt károkozás, illetve ha a norma címzettje számára fennállt a szabálykövető magatartás lehetősége.[22] Ez utóbbiból eredeztethető a visszaható hatály tilalma, majd pedig a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* alapelvek.

A XX. századra egyre kritikusabb szemlélet lett a jellemző, ahol a társadalom számára megkérdőjelezendővé vált a két normarendszer kapcsolata. Miként a tágabb értelemben vett jog és erkölcs viszonyánál is megállapításra került, hogy a kettő nem minden esetben fedi egymást, úgy kifejezetten a büntetőjognál is észlelhető a szétválás. Következtetésképpen ahogyan nem minden jogi szabály igazságos, úgy minden büntetőjogi norma sem erkölcsös. Egyes nézetek alapján a büntetőjog megfeleltethető az etikai minimumnak, vagyis azon alapvető normák összességének, amelyek elengedhetetlenek a civilizált társadalmi együttélés fenntartásához. E felfogás szerint a morális kötelezettségeknek csupán egy része nyer jogi elismerést és válik kikényszeríthetővé, miközben a jog elsősorban a külső magatartás tanúsítását várja el, nem pedig az adott normák belső meggyőződésből fakadó elfogadását.[23] Az erkölcsi és jogi normarendszerek eltérően viszonyulnak az objektív és szubjektív elemekhez. Míg az erkölcs elsősorban az egyén belső szándékait és motivációit értékeli, addig a jog a külsőleg megnyilvánuló magatartásból indul ki, és az elkövető tudati viszonyát csupán másodlagos szempontként vizsgálja. Ennek következtében az erkölcsi megítélés olyan szándékokra is kiterjedhet, amelyek nem öltenek cselekvési formát, míg a jogi felelősség rendszerint valamely objektíve érzékelhető magatartáshoz kapcsolódik.[24] Így tehát a lényeges

20 Csemáné Váradi, Görgényi, Gula, Horváth, Jacsó, Lévay és Sántha, 2017.
21 Takács, 2010, 33.
22 Filó, 2010, 145.
23 Nagy, 2016.
24 Artner, 2024, 54.

különbség abban is rejlik, hogy a jog csak akkor lép életbe, amikor az akarat a külvilág számára is érzékelhető formában jelenik meg, például bűncselekmény alakjában.

A jog és erkölcs kapcsolatának vizsgálata során Bibó István arra hívja fel a figyelmet, hogy az erkölcs jog fölé rendelése gyakran maga is jogi kategóriákban történik. Az erkölcs ilyenkor vagy egyfajta „legfelsőbb fellebbezési fórumként", vagy a jog számára külső korlátokat kijelölő normarendszerként jelenik meg. E felfogás kritikája szerint azonban az ilyen megközelítések túlságosan „jogászias" szemléletet tükröznek, mivel az erkölcsöt a jog fogalmi keretei között próbálják megragadni. Őt idézve: *„Hiába mondjuk, hogy az erkölcs magasabb fórum, mint a legmagasabb bíróság, hiába mondjuk, hogy a jog megsértette az erkölcs hatáskörét, abban a percben, amikor azt mondjuk, hogy az erkölcs fórum, az erkölcs hatáskör, ezzel megfosztottuk attól a közvetlenségtől és emocionális jellegtől, ami a joggal szemben az erkölcs legnagyobb erejét jelenti…"*[25]

A büntetőjog értékkiválasztást is végez, autonóm módon választja ki azokat az értékeket, amelyeket védelemre méltónak tart, amely alá tartoznak a nagy társadalmi értékek is. Irk Ferenc szerint ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a büntetőjog a gyakorlatban nem képes valamennyi kiemelkedő társadalmi érték teljes körű védelmére, ezért csak korlátozottan képes arra, hogy feltárja, mely értékek bírnak a legnagyobb társadalmi jelentőséggel.[26]

A magatartások értékelésében a társadalmi megítélés kifejezetten nagy hangsúlyt kap a büntetőjog esetében, annak függvényében, hogy a jog vagy az etika szűrőjén keresztül tekintenek a fennálló cselekményre. A közvélemény értékítéletében – a jogi állásponttal ellentétben – egyes bűncselekmények elkövetői (pl. fehérgalléros bűncselekmények esetében) nagyobb elfogadást kapnak. Leegyszerűsítve, míg a jog mind egy vagyon elleni, mind egy élet elleni bűncselekményt szankcionál, addig az erkölcsi szemléletet felerősítő közvélemény valószínűsíthetőleg elfogadóbb hozzáállást nyújt majd az előbbivel szemben. Az irodalomban kifejezetten megfogalmazásra került, hogy ebben a *mala in se* és a *mala prohibita* konfliktusa nyilvánul meg. Az előbbi az emberi együttélés alapvető szabályainak a megsértését jelenti, míg az utóbbi azokra a magatartásokra utal, amelyeket a hatalmon lévők saját érdekeik védelmében tilalmaznak és szankcionálnak.[27] Ezeknek okán megállapítható, hogy a bűncselekményeknek az erkölcsi megítélése nem feltétlenül követi azoknak a jogi értékelését.

Fontos kiemelni ugyanakkor azt a jelenséget is, amikor a jog szinte teljes egészében mellőzi az erkölcsi normákat. Az említett nürnbergi pereknél vált világossá, hogy annak ellenére, hogy az erkölcs nem szükségszerűen kell szerves része legyen a jognak, annak teljes mellőzése súlyos következményekkel járhat. A perek a természetjog és a jogpozitivizmus vitájának kontextusában is értelmezhetők, mivel felvetették azt a kérdést, hogy a súlyosan igazságtalan jogi normák betartása mentesít-e a felelősség alól. A döntések alapján egyértelmű, hogy a jogpozitivizmus abszolút alkalmazása, az erkölcs szétválasztása a jogtól és a „parancs az parancs" szabállyal való védekezés nem mentesíthet az emberiség ellen elkövetett tettekkel szemben. Megállapítható, hogy a jog

25 Bibó, 1986, 166.
26 Irk, 1990, 15.
27 Csemáné Váradi, Görgényi, Gula, Horváth, Jacsó, Lévay és Sántha, 2017.

önkényes hatalmi eszközzé is válhat, kifejezetten egy olyan berendezkedésben, amely azt nem az igazságosság és erkölcsösség jegyében alkalmazza.

Összességében a büntetőjog és erkölcs kapcsolatát leíró nézeteket három nagy csoportba különíthetjük el.[28] Az első alapján a jog és erkölcs tartalmilag azonosak. A második szemléletben a kettő egymástól való teljes függetlensége kerül kifejeződésre, vagyis teljes elhatárolódás valósul meg a bűncselekmény és az erkölcsi szabályszegés között. Mindkettő a szélsőséges meglátásokat tükrözi, végletességükből és tartalmukból kifolyólag egyértelműen hibásak. Következtetésképpen a kettő között elhelyezkedő, harmadik meglátás fejezi ki a legjobban a büntetőjog és erkölcs közötti viszonyrendszert. Ebben a felfogásban a két normarendszer között részleges átfedés figyelhető meg, vagyis azok nem fedik egymást teljesen, és nem is különülnek el maradéktalanul.

4. A fiatalkorúak megítélése a jog és erkölcs szabályai szerint

A fiatalkorúak jogi és erkölcsi megítélésének egyik alapvető kérdése, hogy a fejlődésben lévő személy milyen mértékben képes cselekménye következményeinek felismerésére és magatartásának ennek megfelelő alakítására. Esetükben egy összetettebb válasz feltételezhető, elsősorban az életkoruknak és az ebből fakadó adottságaiknak köszönhetően. A vizsgálat során célszerű külön elemzés tárgyává tenni a fiatalkorúak jogi és erkölcsi felelősségre vonásának kérdését, hiszen eltérő reakciókat kaphatunk a magatartások megítélésekor.

A beszámítási és belátási képesség tartalmilag egymáshoz közel álló intézmények. A közös elemek ellenére a két fogalom eltérő jelentéstartalommal rendelkezik. A beszámítási képesség két alapvető összetevőből áll. Egyrészt magában foglalja a felismerési képességet, amely lehetővé teszi az egyén számára, hogy cselekménye természetét és várható következményeit megfelelően értékelje. Másrészt magában foglalja az akarati képességet is, vagyis azt a készséget, hogy az ember felismert körülményeknek megfelelően irányítsa és alakítsa magatartását.[29] Nagy Ferenc és Tokaji Géza szerint *„beszámítási képességgel az rendelkezik, aki képes magatartása társadalomra veszélyes következményeinek felismerésére, és képes az e felismerésnek, illetve az akaratának megfelelő magatartás tanúsítására”*.[30] A belátási képesség fogalma ezzel szemben a fiatalkorúak egy bizonyos csoportjára érvényes, nemzeti szabályozástól függően (Magyarországon a 12–14 éves korosztály, Romániában viszont a 14–16 éves korcsoport). Annak megítélésére irányul, hogy az érintett személy szellemi, érzelmi és erkölcsi fejlettsége eléri-e azt a szintet, amely lehetővé teszi számára cselekménye jogellenességének és társadalomra veszélyes jellegének felismerését, valamint azt, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.[31]

28 Nagy, 2016.
29 Domokos és Cservák, 2017, 39.
30 Gáspár, 2017, 5.
31 Gáspár, 2017, 5.

A büntetőjogi felelősség megállapításakor a nagykorú elkövetők esetében a jog abból indul ki, hogy az elkövető rendelkezik a szükséges beszámítási képességgel, vagyis a cselekmény elkövetésének pillanatában képes volt felismerni magatartása jelentőségét és annak lehetséges következményeit. Ezzel szemben, a fiatalkorúak esetében a belátási képesség megléte nem tekinthető minden esetben adottnak, ezért annak vizsgálata különös jelentőséggel bír. A megfelelő különbségtétel és helyes eljárás érdekében a jogrendszer a fiatalkorú elkövetők esetére eltérő és sajátos szabályozási rendszert alakított ki. Ennek következtében a büntetőjogi felelősségre vonás egy meghatározott életkor alatt nem alkalmazható, illetve egyes korcsoportok körében a belátási képesség meglétének bizonyítása szükségessé válik. Az államok és jogrendszereik saját büntetőpolitikájuk és meglátásuk szerint állítják fel ezeket a korhatári küszöböket.

A fiatalkorúak büntetőjogi megítélése nem csupán dogmatikai, hanem jogelméleti kérdéseket is felvethet, elsősorban a szabad akarat és szándék kapcsán. Az a fiatalkorú, aki bűncselekményt követ el, erkölcsi szempontból is elítélendő-e? A felvetés központi gondolata, hogy a fejlődésben lévő fiatalkorú esetében a szabad akarat és szándék megléte önmagában elegendő-e a felelősség erkölcsi igazolásához, vagy az életkorból és az éretlenségből fakadó sajátosságok az eltérő megítélését teszik szükségessé. Általánosságban feltételezhető a szabad akarat megléte, vagyis az egyén rendelkezik a választás lehetőségével. Ehhez kapcsolódóan Bibó István felvázolta az akaratszabadság eszméjét, amelynek alapján az ember mindig szabadon választhat Jó és Rossz között, döntéseiért azonban mindig felelős.[32]

A szabad akarat és felelősség alapjait a determinizmus és indeterminizmus filozófiai tanaiban találjuk meg, amelyeknek hatása van a büntetőjogi felfogásra is. A determinizmus alapján nem rendelkezünk a szabad választás lehetőségével, ugyanis predesztinálva vagyunk tetteinkben. E filozófiai irányzat szerint az egyén cselekedeteit biológiai adottságai, pszichológiai jellemzői és társadalmi környezete együttesen határozzák meg, így egy adott helyzetben valójában csak egyetlen cselekvési lehetőséggel rendelkezik.[33] Ez hatással van a büntetőjogi gondolkodásra is, hiszen ezen szemlélet alapján a bűnelkövetői magatartás az egyén akaratától független, tehát klasszikus értelemben nem rendelkezik önálló felelősséggel. Annak ellenére, hogy az egyéni felelősség megállapítása ily módon lehetetlen, a beavatkozás és a felelősségre vonás igénye és szükségessége továbbra is fennáll, hiszen a társadalmat meg kell védeni a veszélyesnek ítélt személyektől.[34] A determinizmussal szemben álló indeterminista felfogás abból indul ki, hogy az egyén választhat jó és rossz között, ugyanis szabad akarattal rendelkezik, amelyre nézve kényszerítő okok nem léteznek.[35] Az ember nem csupán külső és belső tényezők alapján meghatározott lény, hanem autonóm döntési lehetősége van. Büntetőjogi aspektusból vizsgálva az egyén választhat a jogkövető és jogellenes magatartás között a bűncselekmény elkövetésének pillanatáig. Következésképpen aki a jogellenes magatartás mellett foglal állást, az felelősséggel tartozik egyéni tettéért, és vele szemben a tettel és körülményekkel arányos szankció alkalmazható.

32 H. Szilágyi, 2013, 171–178.
33 Szakáts, 1962, 4.
34 Domokos és Cservák, 2017, 39.
35 Sipos, 2011, 288.

Balogh Jenő álláspontja szerint a korai büntetőjogi gondolkodás az emberi magatartást alapvetően a szabad akarat megnyilvánulásának tekintette. E felfogás alapján a bűncselekmény elkövetése tudatos és szabad választás eredménye volt, amely során az egyén a jogkövető magatartás helyett a normasértést választotta.[36] A bűnelkövetést ezért elsősorban a rossz iránti hajlandóság megnyilvánulásaként értelmezték, miközben az elkövető személyes és társadalmi körülményeinek csak másodlagos jelentőséget tulajdonítottak. A XX. század elejére azonban egyre inkább teret nyert az a szemlélet, amely szerint a bűncselekmény elkövetésére irányuló döntést számos külső és belső tényező befolyásolja. Ennek megfelelően a büntetőjogi gondolkodásban fokozatosan megjelent az a felismerés, hogy az emberi magatartás nem kizárólag a korlátlan szabad akarat következménye, hanem különböző társadalmi, környezeti és egyéni hatások eredőjeként alakul ki.[37] Álláspontom szerint a két filozófiai irányzat közötti út talán az, amely a leginkább fedi a valóságot, hiszen ahogyan nem vagyunk predesztinálva sem, úgy véleményem szerint korlátlan és határtalan szabad akarattal sem rendelkezünk.

A büntetőjogi felelősségre vonás intézményének jól kijelölt határai vannak. A jogszabályban meghatározott feltételek teljesülésének esetében a jogalkalmazó előtt világos, hogy mely elkövetőket lehet a rendelkezések alapján eljárás alá vonni. A fiatalkorú elkövetők körében ezek a kritériumok tovább bővülnek, ugyanis kiemelt figyelmet kap a szellemi, érzelmi és erkölcsi fejlettségük. Az ő vonatkozásukban a jogalkotó és a jogalkalmazó egyaránt figyelembe veszi az életkorból fakadó sajátosságokat, és ezekre tekintettel hozza meg a rájuk vonatkozó döntéseket. Fontos azt is kiemelni, hogy az erkölcsi normákat súlyosan sértő cselekmények esetében a társadalom, illetve annak reakciója milyen mértékben tudja befolyásolni a jogalkotót. Az egyes jogi döntésekre és ítéletekre adott heves reakciók mögött gyakran erkölcsi felháborodás húzódik meg.[38] Ugyanakkor azt is fontos megállapítani, hogy a büntetőjogi válaszok nem minden esetben elégítik ki a társadalom igazságérzetét, ezért az erkölcsi felelősségre vonás igénye továbbra is fennmaradhat.

Az erkölcsi felelősségre vonás megítélésénél egy rövid kitekintés erejéig érdemes a hagyományos kereszténységi felfogást is kiemelni. Ennek alapján a bűn akkor következik be, amikor az egyén tudatos és szabad akarattal száll szembe Isten akaratával. *„A bűnök erkölcsi megítélése azok súlyossága szerint történik, amit a szándékból és tárgyából lehet leméri."*[39] Ennek alapján a fiatalkorú is követhet el erkölcsi értelemben vett bűnt, amennyiben cselekményét tudatos és szabad akarattal vitte véghez. A bűn erkölcsi súlyosságának megítélésekor kiemelt jelentősége van a valódi szándéknak és a cselekmény tárgyának. Az életkorból fakadó sajátosságok ugyan nem kerülnek kifejezett említésre, azonban közvetetten befolyásolhatják a cselekmény erkölcsi megítélését, különösen az elkövető tudatosságának és szándékának az értékelése során.

36 Filó és Nemes, 2016, 13.
37 Filó és Nemes, 2016, 13.
38 Jó példa erre a romániai csenei gyilkosság ügye, amelyben három fiatalkorú követett el emberölést 15 éves társuk ellen. A jelentős társadalmi felháborodást az váltotta ki, hogy az egyik elkövető életkora – mindössze 13 éves volt – miatt nem volt büntetőeljárás alá vonható, illetve előzetes letartóztatására sem kerülhetett sor. Az eset nyomán felerősödtek azok a törekvések, amelyek a büntetőjogi felelősség alsó korhatárának csökkentését szorgalmazták.
39 Artner, 2024, 55.

Az erkölcsi megítélés esetében a fiatalkorúak helyzete vitatott. A közösség vagy a tágabb értelemben vett társadalom által elfogadott erkölcsi normák megsértése utáni felelősségre vonás alól ők sem mentesülhetnek. Míg a büntetőjog konkrét és világos keretrendszerbe foglalja a nagykorúak és fiatalkorúak esetét, addig az erkölcsi normarendszer nem kifejezetten tesz határozott különbséget a két korcsoport között.

A büntetőjogi felelősségre vonás nem csupán az erkölcsi rosszallás kifejezését szolgálja, hanem fontos társadalmi funkciót is betölt: elősegíti a jogrend védelmét, a társadalmi együttélés szabályainak érvényesülését, valamint a megsértett társadalmi rend helyreállítását. Ugyanakkor, álláspontom szerint, a jog a fiatalkorúak megítélésében árnyaltabban rendelkezik, továbblép a szabad akarat és döntési képesség rendszerén, olyan személyi tényezőket vezetve be, amelyek elősegítik a helyes döntéshozatalt. Az erkölcsi normarendszer ezzel szemben kevésbé részletes, sokkal inkább intuitív és cselekményszempontú keretben fogalmaz meg álláspontot. A hangsúly a szabad akarat és döntés köré épül, függetlenül attól, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkező egyén az, aki választ jó és rossz között.

5. Zárógondolatok

A tanulmány központi témája a (büntető)jog és az erkölcs közötti kapcsolat, valamint annak vizsgálata, hogy ez a kapcsolat miként tükröződik a fiatalkorúak megítélésében. A jogpozitivizmus és a természetjog évszázados körforgása ábrázolja, hogy minden kor aktuális és megválaszolandó kérdésnek tartotta a kettő közötti viszony elemzését. Megállapításra került, hogy a jog és erkölcs nem azonos normarendszerek, több pontban is metszik egymást, de teljes átfedés nem valósul meg közöttük. A büntetőjog gyakran visszanyúl az erkölcsi értékekhez, szabályaiban és a védett értékekben egyaránt gyakran megmutatkozik az erkölcsi vetület, ugyanakkor ez nem törvényszerűen van jelen. Önálló szabályozási logikával és intézményrendszerrel rendelkezik, elsősorban a társadalom védelmének érdekében.

A természetjogi és jogpozitivista felfogások közötti vita rámutatott arra, hogy a jog erkölcsi alapjainak teljes figyelmen kívül hagyása súlyos igazságtalanságokhoz vezethet, ugyanakkor az erkölcs önmagában nem képes a jog helyettesítésére. Míg az erkölcsi megítélés gyakran a cselekmény súlyosságából indul ki, addig a jog figyelemmel van az elkövető életkorára, személyiségének fejlettségére és belátási képességére is. A szabad akarat, a determinizmus és az indeterminizmus körüli viták egyaránt azt mutatják, hogy a felelősség megállapítása nem kizárólag a cselekmény objektív tényén alapul, hanem az elkövető személyéhez kapcsolódó körülmények vizsgálatát is szükségessé teszi.

A fiatalkorúakkal kapcsolatban a megítélés mindig is érzékeny területe lesz a jognak és az erkölcsnek is. A fejlődésben lévő személyiség, valamint a belátási képesség eltérő szintje miatt a fiatalkorúak felelőssége nem azonosítható automatikusan a felnőttek felelősségével. Ebből következően a velük szemben alkalmazott jogkövetkezmények elsődleges célja nem a megtorlás, hanem a nevelés, a társadalomba való

visszailleszkedés elősegítése és a jövőbeni jogkövető magatartás kialakítása kell legyen. A jog és erkölcs kapcsolatának vizsgálata így végső soron arra mutat rá, hogy a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének megítélése csak a két normarendszer együttes figyelembevételével érthető meg, és ennek alapján érdemes kiválasztani a velük szemben alkalmazandó szankciót vagy intézkedést.

Irodalomjegyzék

Artner, P. (2024) 'A szíveket és veséket vizsgáló Isten: A jogi büntethetőséget módosító körülmények az erkölcsi felróhatóság fényében' in Komáromi, L. Szabó, P. Birher, N. M. Cserey, Gy. és Puskás, A. (szerk.) *Munus et dilectio: Ünnepi kötet Kuminetz Géza 65. születésnapja alkalmából.* Budapest: Pázmány Press, 53–73.

Bárd, K. (2009) 'Erkölcs és büntető igazságszolgáltatás – a hallgatás joga' in Holé, K. Kabódi, Cs. és Mohácsi, B. (szerk.) *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak*. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 12–26.

Bibó, I. (1986) 'Etika és büntetőjog' in Bibó, I. (szerk.) *Válogatott Tanulmányok,* I. Budapest: Magvető, 161–182.

Bodig, M. (1999) *Az elméletalkotás és a megismerés problémája a kortárs jogelméletben: Hart és Dworkin jogelméletének tapasztalatai*. PhD-értekezés, Miskolc.

Csemáné Váradi, E. Görgényi, I. Gula, J. Horváth, T. Jacsó, J. Lévay, M. és Sántha, F. (2017) *Magyar büntetőjog – általános rész*. Budapest: Wolters Kluwer. https://doi.org/10.55413/9789632956282

Domokos, A. Cservák, Cs. (2017) 'A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálata', *Jogelméleti Szemle*, 2017/1, 36–48. [Online]. Elérhető: https://doi.org/10.59558/jesz.2017.1

Filó, M. (2010) 'Radbruch naivitása. Herbert L. A. Hart a visszaható hatály tilalmáról', *Világosság*, 51, 143–156.

Filó, M. és Nemes, A. (2016) 'Determinizmus és indeterminizmus Balogh Jenő munkásságában', *Jogtörténeti Szemle*, 1, 9–16.

Frivaldszky, J. (2001) *Természetjog. Eszmetörténet*. Budapest: Szent István Társulat.

Gáspár, Sz. (2017) *Dilemmák a büntetőjogi belátási képesség fogalma körül*. Kecskemét: Jogi Fórum.

H. Szilágyi, I. (2013) 'Etika, erkölcs és jog Bibó István bölcseletében', *Világosság*, 171–178.

Irk, F. (1990) 'Az erkölcs és büntetőjog elméleti kérdései in Gödöny, J. (szerk.) *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXVII*. Budapest: OKRI, 7–62.

Lyons, D. (2004) 'Founders and Foundations of Legal Positivism' in Szabó, M. (ford.) *82 Michigan Law Review (1984)*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 722–739.

Miskolczi Bodnár, P. (2015) 'Az erkölcs és jog szoros kapcsolata' *Polgári Szemle: Gazdasági és Társadalmi Folyóirat*, 11/4–6, 27–33.

Nagy, F. (2016) *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest: Akadémiai Kiadó. [Online]. Elérhető: https://doi.org/10.1556/9789630598606

Papp, P. (2020) 'A nürnbergi per a jog és az erkölcs hálójában' in Bihari, E. Molnár, D. és Szikszai-Németh, K. (szerk.) *Tavaszi Szél 2019 Konferencia = Spring Wind 2019: Konferenciakötet I.* Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 287–298.

Radbruch, G. (1998) 'Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog' in Varga, Cs. (szerk.) *Jog és filozófia. Antológia a század első felének kontinentális jogi gondolkodása köréből*. Budapest: Osiris, 187–194.

Sipos, F. (2011) 'Determinizmus-indeterminizmus-predestináció' *Jogelméleti Szemle*, 2, 288–303. [Online]. Elérhető: https://doi.org/10.59558/jesz.2011.2

Szakáts, K. (1962) 'Determinizmus az akaratban' *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae: acta iuvenum: sectio juridica et politica*, 2, 1–42.

Takács, P. (2010) *John Austin és a klasszikus analitikus iskola jogelmélete*. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar.

Tóth, N. (2017) 'Természetjog és büntetőjog: Gustav Radbruch munkássága', *Magyar Rendészet,* 2. 13–25.

DOI: 10.47745/ERJOG.2026.03.09

VERESS EMŐD

Horváth Attila: *A szovjet típusú diktatúra alkotmány- és jogtörténete Magyarországon*

Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024. 904 oldal. ISBN 978-963-531-932-9; ePDF ISBN 978-963-531-933-6.

Horváth Attila könyve a magyarországi szovjet típusú diktatúra jogrendjének nagyszabású, enciklopédikus igényű, gondolatgazdag és olvasmányos összefoglalása. Legfontosabb eredménye, hogy a korszak jogát a pártállami hatalomgyakorlás, az ideológia, a gazdaságirányítás és a társadalmi gyakorlat összefüggésében vizsgálja, és kimutatja, hogy a szovjet minta nem minden jogágban azonos módon és mértékben érvényesült. Ez a különbségtétel a magánjog történetében különösen releváns, ezért az alábbiakban elsősorban a kötet magánjogi részével foglalkozom.

A szerző az előszóban az 1945 és 1990 közötti alkotmány-, közigazgatás-, polgári és büntetőjog bemutatását jelöli meg feladatként, a kötet horizontja azonban ennél tágabb: a magyar fejleményeket rendszeresen a marxista elmélet, a bolsevik hatalomátvétel utáni szovjet jogpolitika és az orosz jogfejlődés felől is megvilágítja. Ez indokolt, mert a magyar intézmények jelentős része csak a modelladó rendszer ismeretében érthető.

A könyv nyolc tárgyi egysége a jogelméleti alapokat követően az alkotmányjogi intézményeket, az állampártot, az emberi jogokat, az államigazgatási jogot, az igazságszolgáltatást, a polgári jogot és a büntetőjogot tárgyalja. Az egyes részek terjedelme a szerző súlypontjait jelzik: az emberi jogokról szóló rész több mint 250, az alkotmányjogi fejezet mintegy 150, a polgári jogi 114 oldal, az államigazgatási jog és az igazságszolgáltatási szervezet egyenként körülbelül két tucat oldalt kap, a kötetet pedig 109 oldalnyi bibliográfia zárja. A tematikus enciklopédiára emlékeztető szerkezet nagy előnye, hogy az egyes intézmények önállóan is tanulmányozhatók.

A módszer jogtörténeti, eszmetörténeti és társadalomtörténeti elemeket egyesít: a tételes jog nem válik el mereven a politikai döntésektől, a gazdasági kényszerektől és a mindennapi tapasztalattól. A forrásbázis a jogszabályoktól és párthatározatoktól a tankönyveken, jogtudományi munkákon és bírói állásfoglalásokon át a statisztikákig, sajtóforrásokig, visszaemlékezésekig és levéltári iratokig terjed; a több mint 3700 lábjegyzet és a számos levéltári jelzet önmagában is jelzi a feltárt anyag terjedelmét. Külön érték, hogy a szerző a korszak hivatalos jogtudományát nem egyszerűsíti le valamiféle hamis tudattá. Rekonstruálja fogalmait, a társadalmi tulajdont, az operatív igazgatási jogot, a tervszerződést, a speciális jogképességet, a szocialista együttélés követelményeit, megmutatja, milyen politikai és gazdasági problémákra adott jogi válaszok voltak, és visszatérően szembesíti őket a tényleges hatalmi gyakorlattal.

A mű központi állítása szerint a jog a szovjet típusú diktatúrában elvesztette a politikai hatalom korlátozására alkalmas autonómiáját: a jogforrási hierarchiát párthatározatok és informális utasítások írták felül, az alanyi jogok érvényesítését politikai és osztályszempontok korlátozták, a bírói függetlenség intézményesen és személyileg is sérült. A közjogi logika térnyerését a szerző a magánjogban is kimutatja.

Az 1949. évi Alkotmány esetében lényegében közvetlen szovjet mintakövetésről beszél, a polgári jogban azonban összetettebb kép rajzolódik ki: a magántulajdon és a szerződési autonómia politikai korlátozása radikális törést okozott, a kodifikált fogalmak, a bírói gondolkodás és a jogászképzés egy része viszont továbbvitte a korábbi magyar civilisztika eredményeit. A megállapítás jelzi, hogy a magánjogi dogmatika egyes intézményei autoriter környezetben is rendelkeztek korlátozott ellenálló képességgel.

A magánjogi fejezet a szovjet polgári jog kialakulásával indul. A bolsevik jogpolitika elutasította a közjog és a magánjog elválasztását, a gazdasági viszonyokat állami irányítás alá vonta, az alanyi jogokat a politikai céloknak rendelte alá. Az 1922. évi szovjet polgári törvénykönyv formailag a kontinentális magánjog szerkezetét követte, tartalmilag azonban a magántulajdont, a szerződési autonómiát és az öröklést csak szűk, politikailag feltételes körben ismerte el. A fejezet visszatérő gondolata, hogy a szocialista polgári jog nem szüntette meg a magánjogi formákat, hanem új funkciót adott nekik: a szerződés az állami vállalatok között a tervteljesítés jogtechnikai eszközévé vált, a jogi személy az állami tulajdon egységéhez igazított jogosultságok hordozója lett, a tulajdonhoz pedig formánként eltérő védelem kapcsolódott, és nyilván az állami tulajdon élvezett prioritást. E funkcióváltások bemutatása a kötet magánjogtörténeti szempontból legértékesebb része. A szerző meggyőzően mutatja meg azt is, hogy az átalakulás a közjogi, gazdaságirányítási és eljárásjogi szabályok együtteséből következett: a vállalatközi viták döntőbizottságok elé kerültek, az állami tulajdon fokozott polgári és büntetőjogi védelmet kapott, a szerződéskötési szabadság helyére terv- és ellátási kötelezettségek léptek.

A folytonosságot a szerző elsősorban az első magyar Polgári Törvénykönyv, az 1959. évi IV. törvény keletkezésén mutatja ki. Ismerteti az 1953-ban megindult előkészítést és az egymásra épülő tervezeteket, és kiemeli, hogy a kódex számos megoldást átvett az 1928. évi magánjogi törvényjavaslatból; így maradhattak fenn a tulajdon, a szerződés, a személyiségi jogok, a kártérítési felelősség és a joggal való visszaélés klasszikus fogalmai. A bevezető rendelkezések ugyanakkor ideológiai célokat fogalmaztak meg, elmaradt a hagyományos általános rész, a jogügylet nem kapott átfogó szabályozást, a jóhiszeműség és tisztesség helyére részben a szocialista együttélés követelménye lépett, és e formulák a bírói mérlegelés politikai keretét is módosították. A bíróságok mégis tovább alkalmazták a hivatalos terminológia mögött a hagyományos jóerkölcsi és méltányossági mércéket, a kódex, a civilisztikai oktatás és a szakirodalom pedig olyan fogalmi készletet őrzött meg, amelyre a jogalkalmazók relatív szakmai autonómiája támaszkodhatott. A szerző így elkerüli, hogy a szocialista magánjogot propagandának vagy látszatjognak minősítse: a kódexet helyesen egyszerre látja a szocialista tulajdoni rendhez igazított, ideologikusan terhelt törvénynek és a magyar magánjogi kultúra részleges hordozójának.

A Ptk. a könyvben nem merev végpont. A szerző bemutatja az 1968-as új gazdasági mechanizmus hatását, az 1972-es intézményi változásokat, az 1977. évi IV. törvénnyel

végrehajtott átfogó módosítást és az állami vállalati szabályozás alakulását. A vállalati önállóság és a piaci elemek részben bővültek, a politikai irányítás és az állami tulajdon elsődlegessége azonban megmaradt, ezért a szerző rendszerváltó jelentőség nélküli reformokról beszél.

A Ptk. kimondta az egyenlő jogképességet, miközben külön jogszabályok, hatósági döntések és politikai kategóriák korlátozták, ki milyen vagyont szerezhet, milyen tevékenységet folytathat és mely jogviszonyokban jelenhet meg; a szerző e kettősség dogmatikai kezelését a jogképesség és a szerzési képesség elválasztásában ragadja meg. A személyiségi jogok történetében a formális védelem és a gyenge jogkövetkezmények feszültségét a nem vagyoni kártérítés megszüntetése, majd 1977-es visszaállítása példázza; a szerző azt is rekonstruálja, hogyan érveltek a civilisták a személyiségvédelem erősítése mellett, és ez hogyan hatott a módosításra. A rövid rész jól érzékelteti, hogy a magánjog az állammal szemben még mindig védte a személyi autonómiát, és akár törvénymódosításokat is indokolt.

A magánjogi fejezet leghosszabb és társadalomtörténetileg leggazdagabb egysége azt mutatja be, hogyan egyeztette össze a szovjet jogtudomány az egységes és oszthatatlan állami tulajdon tételét az állami vállalatok önálló jogalanyiságával; erre szolgált az operatív igazgatási jog, az önálló elszámolás és a célhoz kötött jogképesség konstrukciója. A magyar szabályozás átvette a modell alapvonásait, de a vállalatokat következetesebben tekintette jogi személynek, amit a szerző a magyar gazdasági és civilisztikai hagyomány továbbélésének újabb jeleként értékel. A mintegy harmincöt oldalas szövetkezeti rész joggal mutatja meg, hogy az elnevezés elfedte a klasszikus szövetkezeti önkéntesség, autonómia és tagi tulajdon hiányát. A kollektivizálás, a beszolgáltatás, a kulákpolitika, a tagság, a bevitt földek jogi sorsa, a kilépés korlátozása és a háztáji gazdaság szorosan összefüggött a tulajdonjog és a jogalanyiság átalakulásával; a könyv itt termékenyen tágítja a magánjogtörténetet agrár-, gazdaság- és társadalomtörténeti irányba.

A tulajdonjogi alfejezet a kötet magánjogtörténeti téziseinek középpontja. A szerző bemutatja, hogyan váltotta fel az egységes magántulajdont az állami, szövetkezeti és személyi tulajdon eltérő védelmű hierarchiája, hogyan szorult vissza az ingó és ingatlan megkülönböztetése a termelési eszközök és a fogyasztási javak kategóriái mögött, és hogyan rendeződtek át a korlátolt dologi jogok. A tulajdon fogalmát nem választja el az államosításoktól, a földpolitikától, a lakástulajdon korlátozásától, a kisipar helyzetétől és a fogyasztási javak hiányától. A személyi tulajdon így a vagyon funkcióját politikailag minősítő kategóriaként jelenik meg, a szerzési korlátok pedig az önálló egzisztencia és a polgári autonómia korlátaiként. Az 1945 és 1952 közötti vagyonelvonások jelentős részét a teljes kártalanítás elmaradása miatt, álláspontom szerint is helyesen, jogtalan elkobzásként értékeli; ez az erkölcsi és alkotmányossági kritika egyaránt megalapozott. Különösen értékes a szocialista tulajdon alanyára irányuló kérdés: mivel a dolgozók és az állampolgárok nem rendelkeztek közvetlen tulajdonosi hatalommal, a vállalatok jogosultságai korlátozottak voltak, a stratégiai döntéseket pedig a párt- és állami bürokrácia hozta, a társadalmi tulajdon ténylegesen pártállami tulajdonként működött.

A tömör kötelmi jogi rész világosan mutatja be a korszak alapvető ellentmondását: a tervgazdaság nem nélkülözhette az árucserét, a pénzt és a szerződést, a szerződési szabadságot azonban politikai és adminisztratív korlátok közé szorította. A vállalati szerződésekben a tervutasítás, a szerződéskötési kötelezettség, a kötelező kötbér és a szabványosított feltételek uralkodtak; az állampolgárok szerződéseiben több tér maradt a klasszikus szabályoknak, de a tulajdonszerzési korlátok, a hatósági árak és az engedélyezési rendszerek itt is rendkívüli módon szűkítették az autonómiát. A fejezet egyik legértékesebb vonása, hogy az adásvétel, a lakásbérlet, a mezőgazdasági termékértékesítés vagy a gépkocsivásárlás szabályait a hiány, az állami monopólium és az elosztási rendszer felől közelíti meg és teszi érthetővé.

Az öröklésben a magyar jog a szovjet előzményeknél mérsékeltebb utat választott: szűkítette a törvényes örökösök körét, korlátozta egyes vagyontárgyak megszerzését, és az özvegyi haszonélvezettel sajátos, sokat vitatott megoldást alkalmazott. A családjogi rész a korai bolsevik családpolitikától a sztálini visszarendeződésen át a magyar családjogi törvényig ível. A szerző vitatja a családjog önálló jogági helyzetét, és a vagyoni viszonyok, az öröklés, a cselekvőképesség és a gyámság miatt a magánjoghoz való szoros kapcsolódását hangsúlyozza; a házasság felbontása, a női egyenjogúság, a kétkeresős családmodell és a házastársi vagyonközösség tárgyalása fontos társadalmi dimenziót ad. A polgári eljárásjogi rész a rendelkezési elv visszaszorulását, a bíróság officialitását (a hivatalból eljáró, ügyet uraló bíróság modelljét), az anyagi igazság politikailag terhelt fogalmát, az ügyész perbeli szerepét és a törvényességi óvást, majd a későbbi novellák nyomán a garanciák részleges helyreállítását és a bírósági út bővülését mutatja be, meggyőzően bizonyítva, hogy az anyagi magánjog értékelése nem választható el a perbeli jogérvényesítés lehetőségeitől.

Határozott szerzői hangja mellett a magánjogi fejezet árnyalt képet ad, eredményei több tételben összegezhetők: a szovjetizálás differenciált folyamat volt; a közjogiasodás elsősorban a megmaradó intézmények funkcióváltásában ragadható meg; a Ptk. klaszszikus elveinek érvényesülését alacsonyabb szintű jogszabályok, hatósági aktusok és pártutasítások szűkítették, és ez a normatív rétegzettség a korszak egyik alapvető sajátossága; a kodifikátorok, a civilisták és egyes bírák a dogmatikai folytonosság, a szakirodalmi viták és az értelmezés révén korlátozottan alakították is a rendszert; végül a normaszövegek tényleges jelentése a tulajdonelvonás, a kollektivizálás, a hiánygazdaság, a lakáspolitika és a második gazdaság ismerete nélkül rejtve maradna. A tételek együtt jelzik, hogy a szovjet típusú diktatúra magánjogát nem lehet a folytonosság és a teljes törés szembeállításával jellemezni. A magyar szocialista magánjog is hibrid rendszer volt, amelyben a politikai tulajdoni rend és a központi gazdaságirányítás korlátozta a privátautonómiát, a civilisztikai dogmatika legnagyobb része viszont szaknyelvi kategóriaként és intézményi emlékezetként fennmaradt.

A kötet gazdagsága több irányban is továbbvezet. A polgári jogi fejezet súlypontja a tulajdoni rend, a kollektivizálás és a gazdaságirányítás; kézenfekvő következő lépés a kötelmi jog és a kártérítési felelősség, az öröklés, a birtokvédelem, a telekkönyvi jog és a gazdasági társaságok késői újjászületése, valamint a szövetkezeti tagi vagyon, a részjegy és a földhasználat hasonló mélységű dogmatikai feldolgozása. A tulajdonelvonások

elemzését gazdagíthatja az államosítás, a kisajátítás, az elkobzás, a vagyonvesztés stb. jogcímeinek, valamint a jogellenesség mércéjének pontos elhatárolása, a társadalmi tulajdonét pedig az állam mint tulajdonos és a vállalati vagyon feletti részjogosítványok leírása. A bírói gyakorlat, az ügyvédi és közjegyzői praxis levéltári feltárása új eredményeket ígér. Az érvelést tovább élesítheti az ideológiai program, a hatályos norma, a hatósági gyakorlat és a társadalmi következmény következetes rétegzése, az erkölcsi minősítés és az oksági bizonyítás elkülönítése, az egységes periodizáció, valamint a magyar jogátvétel mechanizmusainak vizsgálata a csehszlovák, lengyel, keletnémet, román és jugoszláv megoldásokkal összevetve. A családjogban a reformok emancipációs hatásai (a házasságon kívül született gyermekek helyzetének javulása, a nők formális jogegyenlősége, a vagyonközösség védelmi funkciója) is mérlegelhetők, hiszen egy intézmény politikai célja és társadalmi hatása nem mindig azonos előjelű.

A fejezeteket nyitó politikai viccek egyéni hangot és olvasmányosságot adnak a műnek; a rendszer társadalmi percepcióját tükröző forrásként való elemzésük külön hozadékkal járhat. A következő kiadás használhatóságát a részletes tartalomjegyzék, tárgy-, név- és jogszabálymutató, a bírói döntések jegyzéke, forráscsoportok és levéltári fondok szerint tagolt bibliográfia, valamint a kötet téziseit egybefoglaló záró fejezet növelné.

A könyv nem kizárólag jogtörténeti munka, így a szakmonográfiákat sem váltja ki; a magánjog története szempontjából a jelentősége abban áll, hogy a civilisztikai irodalomban szétszórtan megjelent eredményeket egyetlen politikai és intézményi keretbe helyezi, és a magánjogi változásokat összeköti az alkotmányos berendezkedéssel, az állampárt működésével, az emberi jogok helyzetével és az igazságszolgáltatással. E vizsgálati keretből világosan látszik, hogy a tulajdon és a szerződés szabadságának felszámolása a társadalmi szerkezet tudatos átalakításának eszköze volt, a jogászi szakmai kultúra fennmaradása pedig fogalmi és személyi bázist adott az 1989 utáni magánjogi átalakuláshoz. A kötet arra is figyelmeztet, hogy a szocialista magánjog történetének tudományos vizsgálatára nem helyes módszer a rendszerváltás utáni kategóriák visszavetítése: a korszak saját fogalmait kell rekonstruálni, majd politikai funkciójukat és gyakorlati mozgásterüket vizsgálni. Horváth Attila ezt a feladatot sok területen eredményesen végzi el.

A monográfia nagy léptékű, tudományosan jelentős munka, amely megkerülhetetlen hivatkozási pont a magyarországi szovjet típusú diktatúra jogtörténetének kutatásában, és egyetemi oktatásban, kézikönyvként és kutatási kiindulópontként egyaránt jól használható. Magánjogi tanulsága, mert ilyent egy tudományos műhöz is lehet kapcsolni, hogy a személyi autonómiát biztosító polgári jog az államhatalom korlátozásának egyik fontos eszköze, és az ilyen ellensúly fennmaradásához egyszerre szükségesek a politikai hatalmat korlátozó jogrend, az intézményi garanciák és a szakmai kultúra.

Kölön kiemelendő és értékelendő, hogy a kötet szabad hozzáféréssel elérhető: https://real.mtak.hu/224368/1/1096_A_szovjet_tipus_diktatura.pdf.

E lapszám szerzői

Barta Judit
tanszékvezető egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc;
egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Budapest.
e-mail: civbarta@uni-miskolc.hu
ORCID: 0009-0001-1809-7977

Bihari Erika
adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen.
e-mail: bihari.erika@unideb.hu
ORCID: 0009-0004-6617-5038

Farkas Csaba
egyetemi docens, megbízott intézetvezető, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Civilisztika Tudományok Intézete, Szeged.
e-mail: drfarkas@tvnettel.hu
ORCID: 0000-0002-0073-0543

Kovács Krisztián
megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Magánjogi és Kereskedelmi Jogi Tanszék, Budapest.
e-mail: kovacs.krisztian@jak.ppke.hu
ORCID: 0009-0003-1873-546X

Nagy Gellért
PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc;
gyakornok, Közép-európai Akadémia, Budapest;
megbízott oktató, Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék, Kolozsvár.
e-mail: nagy.gellert@centraleuropeanacademy.hu
ORCID: 0000-0002-8633-3038

Nótári Tamás
az MTA doktora, egyetemi tanár, Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék, Kolozsvár.
e-mail: tamasnotari@yahoo.de

Sipos Ferenc
adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék, Debrecen.
e-mail: sipos.ferenc@law.unideb.hu
ORCID: 0009-0004-4366-4664

Szabó Kriszta
PhD-hallgató, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc,
e-mail: szabok025@gmail.com
ORCID: 0009-0004-9366-008X

Veress Emőd
egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc;
Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék, Kolozsvár.
e-mail: emod.veress@sapientia.ro
ORCID: 0000-0003-2769-5343

SZERZŐI ÚTMUTATÓ

- Az Erdélyi Jogélet lektorált jogtudományi folyóirat. Az itt megjelenő írások kizárólag első közlésűek. A publikálásra kerülő kéziratok kategóriái: tanulmány, recenzió, jogeset-kommentár.
- A kézirat benyújtása előtt kérjük, tanulmányozza a jogi feltételeinket is tartalmazó szerzői útmutatót. A szerző az alábbi feltételeket a mű benyújtásával tudomásul veszi és elfogadja.
- A tanulmányokat Microsoft Word .doc vagy .docx formátumban, legkevesebb 40000 leütés, legtöbb 60000 leütés terjedelemben, a recenziókat, jogesetek kommentárjait körülbelül 15000 leütés terjedelemben kell leadni a szerkesztőbizottság e-mail-címére. A szerkesztőbizottság fenntartja a jogot, hogy indokolt esetben hosszabb anyagot is megjelentessen, vagy a hosszabb anyagot két részben közölje.
- A tanulmányokhoz kötelező rövid magyar és angol nyelvű összefoglalót mellékelni, és meg kell jelölni 5-6 kulcsszót, amelyek a tanulmány tartalmát a leginkább jellemzik. Az összefoglalóban nem szerepelhetnek hivatkozások.
- A szerző adatait a tanulmány vagy jogeset-kommentár címe alatt, a következőképpen kell megadni: Kovács István egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Budapest, e-mail: istvan.kovacs@emalcim.hu. Recenziók esetén ugyanezeket az adatokat a recenzió végén kell feltüntetni.
- A szó szerinti idézetekhez használjon **idézőjelet**, idézeteken belüli idézetekhez pedig **félidézőjelet** (a ‘ és ’ jelet, amelyek billentyűkombinációja: shift + 1).
- Pl. Szászy-Schwarz Gusztáv szerint *„az ő jogalapja nem többé pusztán készpénznek kölcsönadása, hanem bármi kötelmi jogalap lehet, nem kell más, mint hogy az alperes ezen tartozását ‘kölcsön címen’ elismerte légyen, ami legtöbbször oly alakban történik, hogy ‘kölcsönlevelet’ vagy ‘adóslevelet’* állít ki róla”.
- A címekhez, alcímekhez használjon **címsorokat**. A tanulmányon belül két alárendelt címsor használható, ezeket arab számokkal kell jelölni (1. Áttekintés, 1.1. Jogtörténeti előzmények, 1.2. A hatályos jog stb.).

Különböztesse meg egymástól:

- **a kiskötőjeleket** (szavak között használandó, pl. szóösszetételeknél: ítélet-végrehajtó),
- **nagykötőjeleket** (pl. évszámok, helységnevek között használandó -tól -ig jelentésben, pl. 1918–1920, Kolozsvár–Budapest útvonal),
- **gondolatjelet –** mondatokon belüli közbeékelés esetében.
- **Kiemeléshez** *dőlt* betűt használjon, a **félkövér** betűk használata kerülendő.
- **Idézetekhez** *dőlt* betűt használjon: az idézett részt dőlt betűvel írja, és tegye idézőjelbe is. Idézetek esetén a **kihagyást** a következőképpen jelölje: […]
- **A századokat** római számokkal írja: VII. század.

Hivatkozások:

A tanulmányban idézett valamennyi forrást – akár szó szerinti, akár tartalmi idézésről van szó – **lábjegyzetben** kell lehivatkozni.

Lábjegyzetben történő hivatkozásra vonatkozó szabályok összefoglalása:

1. Egyszerzős művek esetén: Beck, 1913, 11.

2. Két- vagy háromszerzős művek esetén: Kozma, Lőrincz és Pál, 2020, 43.

3. Négy- vagy többszerzős művek esetén: Donatelli et al., 2010, 65.

4. Amennyiben egy szerzőtől több, egyazon évben megjelent mű kerül idézésre, akkor a művek évszámaihoz szükséges betűket rendelni: Mitchell, 2017a, 189; Mitchell, 2017b, 111.

A lábjegyzetekben hivatkozott műveket kérjük a tanulmány végén, önálló oldalon, az irodalomjegyzékben is feltüntetni, ábécésorrendben, sorszámozással.

Irodalomjegyzékben a műveket az alábbiak szerint kell feltüntetni:

1. Könyvek hivatkozása: szerző családneve, szerző keresztnevének kezdőbetűje. (kiadás éve) *cím*. Kiadás helye: kiadó.

   Pl. Beck, S. (1913) *A köteles részes jogállása*. Budapest: Athenaeum.

2. Szerkesztett műben megjelent tanulmányokra, fejezetekre való hivatkozás: szerző családneve, szerző keresztnevének kezdőbetűje. (kiadás éve) 'fejezet címe' in szerkesztő(k) családneve, szerkesztő(k) keresztnevének kezdőbetűje (szerk.) *Könyv címe*. Kiadás helye: kiadó, oldalszámok.

   Pl. Veress, E. (2019) 'Gondolatok a szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő megszüntetéséről' in Koltay, A. Menyhárd, A. és Landi, B. (szerk.) *Lábady Tamás emlékkönyv*. Budapest: Wolters Kluwer, 307–324.

3. Folyóiratcikkekre történő hivatkozás: szerző családneve, szerző keresztnevének kezdőbetűje. (kiadás éve) 'folyóiratcikk címe', *folyóirat címe*, évfolyam/lapszám, oldalszámok

   Pl. Vékás, L. (2018) 'Szladits Károly *és* magánjogi iskolája', *Jogtudományi Közlöny*, 73/2, 72–77.

4. Interneten elérhető szakcikkekre történő hivatkozás: szerző családneve, szerző keresztnevének kezdőbetűje. (kiadás éve) folyóiratcikk címe [Online]. Elérhető: URL vagy DOI. (letöltés ideje: év, hónap, nap)

   Pl. Mitchell, J. A. (2017) *How and when to reference* [Online]. Elérhető: https://www.howandwhentoreference.com/ (letöltés ideje: 2025. 09. 14.)

5. Interneten hozzáférhető elektronikus forrás hivatkozása (zárójelben a letöltés dátumának megadásával):

   Pl. www.alkotmanybirosag.hu (letöltés ideje: 2020. 01. 23.)

6. Hivatalos közlönyre, törvényre, rendeletre, kormányhatározatra való hivatkozás:

   România Hivatalos Közlönyének (Monitorul Oficial al României) hivatkozási módja: România Hivatalos Közlönye, 2009. április 2., 213. sz.

Román törvény hivatkozási módja: a közjegyzőkről és a közjegyzői tevékenységről szóló 1995. évi 36. törvény.

Román kormányrendelet hivatkozási módja: 2021. évi 77. sürgősségi kormányrendelet a Nemzeti Erdőőrség létesítéséről.

Román kormányhatározat hivatkozási módja: a Kovászna megyei Uzon község zászlómodelljének jóváhagyásáról szóló 2021/1041. kormányhatározat.

Jogi kérdések, lektorálás és etikai alapelvek:

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága fenntartja magának a kizárólagos jogot arra, hogy a kiadói célok figyelembevételével meghatározza, mely művek felelnek meg a kiadás kritériumainak és kerülnek ténylegesen publikálásra.

A mű szerzőjének álláspontja nem feltétlenül tükrözi az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának és kiadójának álláspontját.

Az Erdélyi Jogélet a publikációt ingyenesen teszi hozzáférhetővé.

Az Erdélyi Jogélet kiadója általános szabályként nem fizet díjat a szerzőnek. A szerző a díjazásról a kézirat beküldésével kifejezetten lemond.

A szerző visszavonhatatlan engedélyt ad a mű címének felhasználásához, a mű nyilvánosságra hozatalához nyomtatott és elektronikus formában, a folyóirat honlapján és adatbázisokban. A szerző engedélyt ad a mű sokszorosítására, terjesztésére és a szükséges korrektúra elvégzésére.

A szerző a mű fentiekben felsorolt felhasználására területi korlátozás nélkül, határozatlan időtartamra, azaz a mű teljes védelmi idejére kizárólagos, harmadik személynek átengedhető felhasználási jogot enged az Erdélyi Jogélet kiadójának.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának tagjai, illetőleg külső, tudományos minősítéssel rendelkező, erre felkért személy által lektorált cikkeket közöl. A kézirat elbírálása kettős vak lektorálással történik. A kettős vak lektorálás módszerének lényege, hogy a lektor számára a szerző, a szerző számára a lektor ismeretlen marad.

A beérkező kéziratokat először a szakterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben a beküldött dokumentum illeszkedik a lap profiljához és teljesíti a formai és szakmai alapvető feltételeket, felkéri a megfelelő szakértőket a lektori vélemény elkészítésére.

A lektorálási kritériumok a következők: formai, hivatkozási és terjedelmi előírásoknak való megfelelés; témaválasztás indokoltsága, időszerűsége, egyedisége; a kézirat szerkezete: arányosság, belső logika, áttekinthetőség; a jogtudományok elvárásrendszerének megfelelő, következetes fogalomhasználat és nyelvhelyesség; szakirodalmi és elméleti megalapozottság; hivatkozások pontossága és teljessége; módszertan; újszerűség, a kutatói kérdésfelvetés minősége és a kutatói erőfeszítés mértéke; összegző megállapítások és következtetések minősége.

A lektori véleményeket a szerkesztőbizottság továbbítja a szerzőnek. A lektori véleményben foglaltakat a szerzőnek követnie kell. Amennyiben a szerző nem ért egyet a lektori véleménnyel, azt külön meg kell indokolnia és jeleznie kell a tudományterületi felelős szerkesztőnek, aki mérlegeli a véleményeltérés okát és dönt annak elfogadásáról. Ha a

lektor jelentősebb átdolgozást kér, úgy a módosított kézirat, megküldése után, újbóli lektorálásra kerül. A lektorálás kettős anonim rendszerben történik (sem a szerző nem értesül a lektor személyéről, sem a lektor a szerző azonosságáról).

A lektori vélemény alapján módosított kéziratot a tudományterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben megfelel a lektori kéréseknek, illetve a szerzői útmutatóban foglaltaknak, úgy szerkesztésre küldi a kéziratot és megjelenteti a lapban.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága minden, a kézirat benyújtásával, lektorálással kapcsolatos információt bizalmasan kezel.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága szigorúan követi a COPE (Committee on Publication Ethics) által kiadott iránymutatásokat és ajánlásokat. A COPE által kiadott iránymutatások és ajánlások angol nyelven elérhetőek a következő linken: https://publicationethics.org/resources.

Scientia Kiadó
400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./fax: +40-364-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

Felelős kiadó:
Sorbán Angella

Kiadói koordinátor:
Szabó Beáta

Korrektúra:
Szenkovics Enikő

Műszaki szerkesztés:
Metaforma Kft.

Tipográfia:
Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:
F&F INTERNATIONAL Kft.
Felelős vezető: Ambrus Enikő igazgató